BRUCE HOPPER

KUD IDE RUSIJA

KUD IDE RUSIJA

BRUCE HOPPER

KUD IDE RUSIJA:

NARODI, OSNOVE I POLITIKA SOVJETSKE RUSIJE

S ENGLESKOG PREVEO

JOSIP SMODLAKA

SPLIT 1932

ŠTAMPALA U ZAGREBU ŠTAMPARIJA „GRAFIKA"

Cijena: 45 dinara

U inostranstvu: 1,50 dolara

SADRŽAJ

PRISTUP

Preveo sam ovu knjigu želeći da udovoljim opće osjećajnoj potrebi jednog dobrog informativnog djela o savremenoj Rusiji pisanog na našem jeziku.

Izmedju raznih knjiga koje sam pročitao izabrao sam ovu koja, bez suvišnih potankosti, daje jasnu, preglednu i objektivnu sliku o predmetu.

Autoru se ne može kazati, kao što se tolikim drugima prigovara, da je letimice prošao Rusijom, i u njoj vidio samo ono što su mu htjeli pokazati boljševici. Pisac je bio nekoliko puta u Sovjetskoj Rusiji, i u njoj se zadržao više godina, pa je za to vrijeme, poznavajući ruski jezik, dolazio u česti neposredni dodir s narodom.

Za objektivnost knjige značajno je da zbog nje autor nije kompromitovao svoj položaj u kapitalističkim krugovima Amerike kojima pripada, kao što, s druge strane, nije imao neprilika kad je opet došao u Rusiju.

Autor je toliko lakše mogao da ostane objektivan, što — kako se vidi iz same knjige — on nije komunist, ali nije ni branitelj zlih strana kapitalizma, već mu je ideal novi, pravedniji i ured-

niji kapitalizam, koji bi imao biti podredjen jednom smišljenom općem privrednom planu.

Engleski original ovog djela izašao je prije godinu dana u dva izdanja, u Bostonu i u Londonu. Američko izdanje, kojemu je naslov Pan-Sovietism, sadržava jedno uvodno poglavlje koje je autor u britanskom izdanju ispustio kao suvišno. Po potonjem izdanju, koje je pisac nazvao What Russia Intends (Što kani Rusija) načinjen je ovaj prevod.

Sadržaj ove knjige bio je isprva predmet tako zvanih Lowell Lectures, predavanja koja se drže u Bostonu, u vezi sa Harvard University,*) gdje je pisac profesor državnih znanosti. Poziv za držanje takovih predavanja smatra se za veliku čast te ga dobivaju samo učenjaci svjetskog glasa. Predavači mogu da po volji izaberu predmet, s izuzetkom dnevne politike koja je načelno isključena iz programa. Ovom pravilu učinjen je dosad jedan jedini izuzetak, i to na korist našeg autora, kome je bilo dozvoljeno da govori o Sovjetizmu.

Stvar je toliko zanimivija što je prof. Bruce Hopper**) i najmladji od svih učenjaka koji su dosad bili pripušteni da drže ova predavanja (ima

*) Harvardov Universitet u Cambridge-u kod Bostona je najstarije sveučilište u Sjedinjenim Državama Amerike, a Lowellov Institut se smatra najuglednijim zavodom ove vrste u tim državama.

**) Izgovara se, približno, kao Brûs Hòpr (s otvorenim o, i s grlenim r na kraju riječi).

mu 40 godina), pa je to u još većoj mjeri svratilo na njega pažnju učenog svijeta. Kad su predavanja izašla preradjena u obliku knjige, ova je bila najbolje primljena od američke kao i od engleske kritike.

Najveći američki dnevnik, New York Times, donio je o ovom djelu najlaskaviji sud. Outlook, jedna od prvih američkih revija, kaže da je ovo »najbolji, najnepristraniji i najpregledniji prikaz značaja, metoda i ciljeva boljševičkog režima«. W. H. Chamberlin, pisac djela »O Sovjetskoj Rusiji« koje je pobudilo senzaciju u Americi, piše u svojoj ocjeni, u smotri Saturday Review: »Ne samo zbog pouzdanih i ispravnih informacija o sovjetskom političkom i privrednom sistemu, već i zbog novih, svježih ideja koje struje knjigom g. Hopper-a, njegov Pan-Sovietism zaslužuje jedno visoko mjesto u mnoštvu knjiga koje govore o Rusiji«.

Ovo govori dovoljno za vrijednost ove knjige, u kojoj nam pisac kao na dlanu jasno prikazuje današnje prilike u Rusiji kao i borbe kroz koje su one nastale, te nas, bez mnogo imena i brojeva, upoznaje s metodama i rezultatima gorostasnih eksperimenata koje boljševici vrše na ruskoj zemlji i narodu. Osobito je poučno kako autor sadašnjem stanju iznalazi uzroke u prošlosti, a ništa manje interesantno kako on, prodirući bistrim pogledom u tminu došastih vremena,

nagovješćuje sjajnu budućnost velikoj slavenskoj zemlji.

Našeg čitaoca naročito osvaja širokogrudnost autorova i topla simpatija koju on iskazuje, ne ovom ili onom političkom sistemu, već ruskom narodu uopće — što je kod Anglosasa prilično rijetka stvar.

Kako će svak opaziti, knjiga nije pisana stilom svojstvenim radovima koji su začeti i svršeni izmedju četiri zida učenjačke sobe.

To je zato što Bruce Hopper nije u svom životu bio samo profesor. Prije toga proputovao je, i to velikim dijelom pješke, pola Evrope, dio Afrike i skoro cijelu Aziju. U tom dugom hodanju proveo je on dobar dio svoje mladosti, živeći s Turcima kao Turčin, s Kinezima kao Kinez, s Rusima kao Rus. Tako putujući, stigao je, preko neprohodnih brda čak do tajinstvenih izvora Jancekjanga u samom srcu Azije, odakle se u malenom čamcu spustio niz rijeku kroz divlje i dosad posve neistražene krajeve.

U Rusiji se zadržao neprekidno od 1926.e do 1929.e, a poslije te godine vraćao se u nju svakog ljeta, kao izaslanik Harvardova Universiteta, da nastavi svoje proučavanje. Najveći dio ovog dugog vremena proveo je idući od jednog mjesta do drugog, da svojim očima razgleda zemlju i narod, te da upozna stare običaje i nove prilike. Tako je prošao Rusiju uzduž i poprijeko, od Ledenog Mora do Krima i do azijskih stepa,

prevalivši Uralsko i Kavkasko gorje. Na ovim svojim putovanjima noćio je u izbama mužika, i nedjeljama se vozio u kozačkim taljigama, hraneći se crnim seljačkim kruhom, pa ga je to osposobilo da kasnije drugarski živi i s moskovskim proletariatom.

Prvi opisi njegovih putovanja izašli su u novinama, jer, prije nego li je postao profesor, g. Hopper bijaše novinar, najprije u Honolulu, pa u rodnoj Americi, a onda u Kini, obišavši tako svih pet strana svijeta.

Ali to još nije sve. On je i junak, koji se godinama borio u svjetskom ratu, najprije kao dobrovoljac u francuskoj aviatici, pa u američkoj vojsci kao komandant zračnog eskadrona.

Pored svega toga ostalo mu je vremena da pohadja universitet, najprije u Montani, pa Harvardov, pa one u Parizu i Oxfordu, te da postane doktor filozofije (u Harvardovu Sveučilištu u kojem sada predaje).

Kad ovo znamo, postaje nam jasno zašto on piše tako živo, tako zorno i tako uvjerljivo, te se više ne čudimo da se on kreće u Rusiji kao u svojoj rodjenoj kući.

Sada nam takodjer postaje shvatljivo kako je ovaj Amerikanac škotske krvi, po dugom intimnom općenju s narodima drugih rasa, mogao da se izdigne iznad raza germanskog »nadčovjeka«, na viši stepen čovjeka, kojemu je svaki čovjek brat.

Simpatični utisak koji ovaj svjetski gradjanin pobudjuje u čitaocu, kod mene se još pojačao kad sam, prošlog ljeta u Opatiji, lično upoznao ovoga koliko umnog toliko milog čovjeka.

O prevodu mogu reći samo to da sam nastojao da što vjernije izrazim misli autorove u duhu našega jezika, što mi je, moram priznati, zadalo dosta truda.

Imena i druge riječi ruskog jezika koje dolaze u tekstu, pisao sam ruskom latinicom, koja se u naučnom svijetu na Zapadu sve to većma upotrebljava za transkripciju ruskih imena; samo sam grupe **ch, sh** i **zh** zamijenio našim slovima **č, š, ž,** i kao znak omekšanja upotrebio naše **j**. Nisam pisao te riječi kako se izgovaraju, ne samo jer se izgovor ne može posve tačno naznačiti našim pravopisom, već i s razloga što je čitateljima koji ne znaju ruski — a tih je većina — ruska riječ razumljivija kako je napisana (jer je u pismu sličnija našoj) nego kako se izgovara.

Knjizi sam dodao kao dopunu jedan od mene prevedeni autorov članak koji je izašao aprila mjeseca ove godine u američkoj revlji F o r e i g n A f f a i r s, a u kojemu se opisuju dogodjaji koji su nastali poslije nego li je originalno izdanje ove knjige izašlo iz štampe.

Da djelo bude posve aktuelno, zabilježio sam u primjedbama podnu strana i najzadnje promjene, i to prema podatcima koje mi je pomogao prikupiti iz najskorijih publikacija g. Božo Leontić, na čemu mu i ovdje zahvaljujem. Ove su moje primjedbe označene tekućim brojevima, za razliku od autorovih koje su pod zvjezdicom.

Napokon sam izradio i dodao na kraju ovog sveska A b e c e d n i K l j u č imena i glavnih predmeta, kako bi knjiga bila preglednija i mogla služiti kao priručnik.

Sam autor pak, u Predgovoru kojim je htio počastiti ovo hrvatsko izdanje, osvrće se na najnoviju krizu koja u ovaj čas drma temeljima silne sovjetske zgrade.

U Splitu, na Svisvete 1932.e.

Dr. Josip Smodlaka

AUTOROV PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Osjećajući prirodjenu simpatiju za sve slavenske narode, bez razlike plemena i države, vanredno mi je milo što mi se pruža prilika da izrazim moju zahvalnost Dr. Smodlaki za hrvatski prevod kojim je svratio pažnju svojih zemljaka na moja predavanja o savremenoj Rusiji.

Prema programu Boljševika veliki ruski narod treba da se preobrazi u bestaleški, industrijski-napredni i politički-slobodni narod. Ali ova mijena jedva se zapaža, jer se veoma polagano razvija kroz različite faze, u kojima prevladjuje sad ova sad ona politika. Prva tri razdoblja revolucije, Ratni Komunizam, Nova Ekonomska Politika i Socialistička Ofenziva, već su prošla i prilično su nam jasna. Jasno je takodjer da je započelo jedno novo doba, iako još nismo na čistu kako bi trebalo da ga nazovemo.

Ovo četvrto razdoblje može se reći da počinje glasovitim Stalinovim govorom od 23.eg juna 1931.e, kojim on upire prstom u nove metode eda bi se doskočilo nedostatku spremne radne snage i lošoj upravi. Bitna je poteškoća bila u tome što se nije stiglo da se dovoljno brzo pribavi stručno osoblje potrebno za pokretanje

orijaškog stroja podignutog pod pritiskom lozinke da »treba dostići i prestići kapitalističke zemlje«.

U provodjenju šest Stalinovih predloga Sovjetska je država povećala razlike izmedju stručnih i prostih radnika, u pogledu hrane, odijevanja, stanova i povlastica. Boljševički se pisci sad na dugo i široko raspisaše proti zabludi teorijske jednakosti, tvrdeći da su i Marx i Lenjin bili mišljenja da je nejednakost neophodno nuždan uslov za prelaz k socializmu. Vidljiva je posljedica ovog preokreta ojačanje jednog razmjerno novog staleža — odgovornih radenika. Država je uvidjela da su ovi ljudi važni za izvršenje njezinog privrednog plana.

Nova klasifikacija, koja u glavnom počiva na vještini i zasluzi, presijeca granice komunističke stranke. Stoga, ako ćemo pravo reći, ne može se više kazati da je osnova vlasti u Sovjetskoj Rusiji proletariat. Ali ova promjena ne znači ni povratak ka kapitalizmu, kako tvrde kritičari, jer vlasnost uopće ostaje socializovana. Ideal bestaleškog društva ostaje i nadalje dalekim idealom, a medjutim se zadovoljenje životnih potreba omogućuje pojedincima u većoj ili manjoj mjeri, ne prema njihovom bogatstvu, kao pod Carevima, ni prema političkoj pripadnosti, kao prvih deset godina revolucije, već prema vještini i pomoći koju oni iskazuju državi.

Isprva je izgledalo kao da će sovjetski sustav moći da izbjegne najteže posljedice svjetske

depresije. No vrijeme je pokazalo da i ovakav jedan privredni sustav koji se ogradio monopolom vanjske trgovine mora da najposlije oćuti, iako u manje jakoj mjeri, uticaj svjetskog talasanja. Pad cijena u svijetu poremetio je sovjetske osnove, i u velike ograničio i onako uvijek nedovoljni vanjski kredit. Još više je pobrkala Sovjetima račune ratna opasnost na Istoku, zbog koje je Sovjetska vlada bila primorana da zgrne velike zalihe žita na obalama Tihog Oceana. Drži se da je veliki dio žita sabranog godine 1931.e bio najzad prevezen u krajeve istočno od Bajkalskog Jezera. Radi ovoga moralo se oguliti kolektivna imanja, te se toliko malo hrane ostavilo za domaću potrebu, da su 1932.e seljaci, gladni kruha, stali mahom bježati s tih imanja i vraćati se k pojedinačkom obradjivanju zemlje saglasno s najnovijim vladinim odredbama. S istih razloga mnoštvo industrijskih radnika, bivših seljaka, koji su za vrijeme kolektivizacije bili došli u grad, stadoše ostavljati fabrike i vraćati se na selo čim se pročulo da je seljacima slobodno raditi za sebe zemlju van kolektivâ. Ovo je imalo za posljedicu da je Petogodišnji Plan izvrgnut opasnosti ne samo zbog ranije nastale nestašice uglja, gvoždja i saobraćajnih sredstava, već i zbog sve manje radne sposobnosti slabo hranjenog industrijskog radništva. Ozbiljnost situacije zrcali se u dekretima izdatim maja 1932.e, kojima je bila dozvoljena slobodna, gotovo neograničena prodaja suviška poljodjelskih proiz-

voda, ali je zbog nastale spekulacije morala biti opozvana u septembru ove godine.

Po svemu ovome izgleda da se glasoviti boljševički tempo pokazao prebrz za ovo doba depresije. Može biti i da čovjek nije još uopće dorastao planiranju čitavog privrednog života jedne velike zemlje.

Sovjetska Rusija ostaje ipak politički mirna, — možda i opasno mirna, i Boljševici će po svoj prilici nastaviti svoj rad, vijugajući kad bude trebalo, a vraćajući se k svojim idealima čim im to prilike dopuste.

No kako god to svršilo, ruski narod, koji je predmet usudnog eksperimenta našega vijeka, ne će propasti. On ide sve dalje i dalje svojim putem, sa malo užitaka, a sa mnogo stradanja koje su samo Slaveni kadri da podnose.

Nadajmo se da ove žrtve ne će biti uzaludne te da će poslije njih doći spasenje u kojemu će biti dionikom sav ljudski rod.

Cambridge, Mass., 9.og oktobra 1932.e.

Bruce C. Hopper

POGLAVLJE PRVO

RUSKA ZEMLJA I NAROD

U Moskvi, duž zidova Kremlja, proteže se Aleksandrovski Sad. U tom parku ima na hiljade vrana; ima ih toliko da je ispod njih zimski hlad. One se neprestano gurkaju, mumlaju i graču. Otkad dokad, kao na kakav tajni znak, polete s velikim klopotom krila sa drveća, te se dignu u vis nad zidove Kremlja kao da hoće da izvrše inspekciju. Ali se brzo vraćaju natrag, kružeći zrakom, te nanovo sjedaju na stabla, i tu dalje mrmljaju i graču. Izgleda kao da ova stvorenja žive baš ništa ne jedući. Možda te vrâne ptice i znaju što se zbiva u Kremlju, ali da ih ko za to upita, dobio bi jamačno za odgovor samo simbolički graktaj.

Za Rusiju se općenito kaže da je jedna zagonetka, nešto još tajinstvenije od onoga što su slijepci u priči nazivali slonom.[1]) Ko upravo poznaje Rusiju? Strancu, ma koliko u njoj živio, uvijek će ponešto smetati jezik i različita psihologija. I prosječni Rus naći će se često zbunjen neočekivanim kakvim doživljajem u čudnoj svo-

[1]) Svaki je od slijepaca, u engleskoj priči, opipavao drugi dio slonova tijela (ko nogu, ko uho, ko hobot i t. d.), pa je prema tome svaki sebi drukčije pretstavljao to tajinstveno biće za koje su čuli da se zove slon.

joj domovini. Riječ koja se možda najčešće čuje od Rusa, to je »N e z n a j u« (Ne znam). E pa kad niko ne zna Rusiju, e r g o, ona je nepoznata. To je zaista jedno od rijetkih mišljenja o Rusiji u kojemu se svi slažu, i taj sud koji je bio na mjestu kad je godine 862.e došao u Rusiju Rurik, prvi ugledni stranac, važi još i danas.

Ali je došlo vrijeme kad više ne vrijedi nazivati Rusiju zagonetkom i okretati joj ledja kao da se nalazi na kakvom drugom planetu. Četrnaest je godina već prošlo otkad se na Kremlju vije crvena zastava, i punih četrnaest godina razni proroci gataju i bajaju »Pasti će, pasti će, valja da padne«. Ali sve dosad zidine Kremlja nikako ne pokazuju da bi na njih mogle djelovati čarolije koje su oborile zidine Jerihonske. Medjutim je ruska revolucija, osvojivši kroz glad i izmorenost svoje današnje pozicije, postala privredna prijetnja čitavom svijetu. Dakle, reći će kogod, tu ipak ima nešto tajinstvenoga po srijedi. Jest, ima i takih koji pripisuju komunistima čak i skrovite moći. Vjerujete li na primjer američkoj štampi, dosta je da komunisti uzmu nešto šaputati izmedju sebe, da smjesta, banke pozatvaraju vrata te stanu redom da se ruše.

Da i mi ne upadnemo u grube pogreške, morat ćemo prije sveg razlučiti pitanja prirodjena ruskoj zemlji i narodu, od pitanja koja su Rusiji bila nametnuta od komunista. Naš dokazni materijal, ma da je nepotpun, obuhvaća ipak skup podataka podobnih da nam rasvijetle ono unu-

trašnje trvenje koje se primjećuje u Rusiji izmedju privrednog pritiska odozdo i ideološkog pritiska odozgo. A to je baš ono što stranci nazivlju zagonetkom. Naše će istraživanje početi iz temelja te ćemo najprije utvrditi ono što nam je poznato, a tek onda pristupiti k nepoznatome. Ovo je stvarna metoda nove škole proučavanja medjunarodnih odnosa, koja ispituje i mjeri temeljne sile koje čine narode onakvima kakvi su, ne vodeći računa o onome što državnici tih naroda u njihovo ime govore i obećaju. S ovom ćemo metodom moći da prilično razotkrijemo i rusku tajnu te da kroz njenu površinu proniknemo u jezgru nepoznanice X sovjetskoga sistema, koja zaista postoji.

Korijen je ovoj količini X poglavito u tlu i u naravi ruskog naroda. Ruski narod, to je ono što se ne da izmjeriti. Od njega zavisi budući uspjeh ili neuspjeh sovjetskog sustava. Stoga ćemo u ovom našem pregledu temeljnih sila dati prvo i glavno mjesto sirovom ljudskom materijalu, onim 160 miliona ruskih ljudi koji su danas predmet eksperimentisanja u sovjetskoj laboratoriji. Zašto je ovaj narod ostao tako nazadan? Zašto je on sam sebe zvao »tamni narod«? On je po mišljenju svih ovakav kakav jest, jer su ga takvim načinili geografija, klima, politička autokracija, klasni sistem i predratni privredni sustav. Sve ovo objašnjava njegovu zaostalost, a ovi prirodni i historijski faktori igraju presudnu ulogu i danas u sovjetskom režimu.

SIROVI LJUDSKI MATERIAL

Slaveni su grana arijskog stabla. Pradomovina im je na sjevernim obroncima Karpata, odakle su, u trećem vijeku po Hr., počeli da se sele. Jedni krenuše na zapad te su od njih nastali Poljaci, Česi i Slovaci. Drugi prodriješe kroz Ugarsku na jug, te od njih potječu Srbi, Hrvati i Slovenci, a donekle i Bugari. Najveći dio pak otišao je na istok, a to su Istočni Slaveni. Ova je podjela bila dovršena u šestom stoljeću.

U zemlji koja se danas zove Rusija Istočni Slaveni nadjoše Fine, azijski narod, te se s njima u velikoj mjeri pomiješaše. Nije bilo znatne mješavine s Varjazima, ili Skandinavcima, Rurikova roda, koji je vladao Rusijom od devetog do kraja šesnaestog vijeka. Ali kasnije im se krv miješala s Tatarima, koji su držali Rusiju pod svojim jarmom za dvjesta i pedeset godina. Tatari su bili u vrhovima Mongoli, a u nižim redovima Turci. Koliko baš azijske krvi ima u modernom Rusu, o tome učenjaci vode raspre bez kraja i konca. Izbočene jagodice i široka lica, koja se često susreću kod Rusa, pripisuju se finskoj primjesi.

Poslije provale Tatara, u trinaestom vijeku, ovi se Istočni Slaveni stadoše dijeliti u Velikoruse, na sjeveru, Maloruse ili Ukrajince, na jugu, i Bjeloruse, na zapadu. Ukrajinci i Bjelorusi bili su pod litvanskom i poljskom vlasti za četiri vijeka. Velikorusi, jače izmiješani s Finima, postadoše pionirska, kolonizatorska grana. Oni su otporniji od drugih Slavena. Ukrajinci su mekši narod, južnjaci sa više mašte, a sa manje preduzetnog duha. Bjelorusi, po broju manje važni, bili su u velikoj mjeri popoljačeni.

Jezik slavenskih naroda, koji se s njihovom diobom podijelio u narječja, uzdigao je na stepen književnog jezika Sveti Ćiril, vizantijski misionar devetog stoljeća, po kojemu je dobila ime ćirilovska azbuka. Pisani jezik bio je za više vjekova ograničen skoro isključivo na crkvenu upotrebu. To je staroslavenski crkveni jezik. Petar Veliki uveo je gradjansku azbuku. Boljševici pak svedoše alfabet od 35 na 30 slova. Ruski jezik otkriva nam u velikoj mjeri narav naroda u čijoj je sredini nikao. Francuski je jezik koncizan, bistar, prikladan za logiku i za fini govor diplomacije. Engleski, sa svojim dvosmislicama, više je pjesnički, njemački je to u još većoj mjeri, a ruski najvećma. Ruski je jezik najbliži zemlji. Rusko je pjesništvo neko primitivno čeznuće koje nas vodi natrag u prvo doba naše rase.

U Sovjetskom Savezu žive 182 narodnosti, koje govore 149 raznih jezika ili narječja. Od ukupnog stanovništva, kojega se godine 1926. nabrojilo 147 miliona, ima 113 miliona, ili 77 od sto Slavena, a ostali su Kazaci (Kirgizi), Uzbeci, Tatari, Gruzini, Armenci i redom drugi azijski narodi. Pored njih žive danas u Rusiji blizu tri miliona Židova, i jedan milion i po potomaka njemačkih kolonista. To što četvrtinu stanovništva

sačinjavaju Azijati, i što je kod Velikorusa tako jaka primjesa azijske krvi, opravdava donekle tvrdnju da Rusija nije Istočna Evropa već Zapadna Azija. Kasnije ćemo iz bližega razmotriti ruski narodnosni problem, a kad na to dodjemo, naći ćemo se pred pitanjem nije li čitavom azijskom kopnu po geografskom položaju i po duševnom srodstvu sudjeno da postane ogromna rezerva političke i privredne moći za Rusiju.

UTICAJ GEOGRAFIJE

Prvi osnovni faktor u stvaranju ovog naroda je geografija. Rusi nisu nikad priznavali Uralsko gorje kao svoju granicu. Jedna škola ruskih izbjeglica, koji sebe nazivlju Evrazijcima ili Evropazijcima, tvrdi da Rusija nije ni Evropa ni Azija, već jedan treći kontinenat, koji treba da razvije svoje osobite odlike. Po njihovom sudu Rusija je u toku historije počinila veliku pogrešku kad je išla u školu Zapada, mjesto da udari putem koji joj je označila geografija. Prema tome oni imaju i svoj politički, socijalni, ekonomski i vjerski program, koji misle ostvariti, kad, i ako ikad boljševici budu zbačeni s vlasti.

Ruska osnovna težnja bila je uvijek upravljena k Istoku. Po ruskom geografu Semjonovu Tian-Šanskom, od svih evropskih iseljenika izmedju kraja petnaestog i kraja devetnaestog stoljeća otišlo ih je 72 od sto, i to ponajviše Zapadnih Evropljana, u Ameriku, a 28 od sto, većinom

Slavena, u unutrašnjost Evrazije. Istok je za Rusiju ono što je Sjedinjenim Državama Američkim bio Daleki Zapad. Ali se iz ekspanzije velikoruske rase porodila podvojenost, t. j. na jednoj strani razvile su se evropske, a na drugoj azijske osobine, ter je tako nastalo ono protuslovlje koje se opaža u svemu ruskom životu i ustanovama.

Bacimo li pogled na geografsku kartu Evrope, udarit će nam odmah u oči jedan silni kontrast. Zapadna je Evropa raskomadana morskim zalivima i planinskim lancima, iza kojih su se narodi diferencirali, i stvorili narodnosti. Takve prirodne razdiobe naprotiv nema u Evrazijskoj ravnici, koja se stere od Baltika ća do Tihog Oceana, i od Sjevernog Ledenog mora onamo do planina Tibeta. Ovdje vlada jedinstvo i beskrajnost. Kao što je Zapadnoj Evropi bilo sudjeno da razvije male države, ruska je zemlja stvorena da bude neprekinuta politička jedinica, najveća na svijetu. Geografsko jedinstvo i prostranost mogu da u mnogočemu protumače carsko samodržavlje kao i centralističku vladavinu komunističke stranke. Ali ima i drugih značajnih crta. Zemlja je odsječena od mora pa stoga od pamtivijeka teži za nezaledjenom lukom. Ruska je civilizacija riječna prosvjeta. Njena se historija dijeli u Dnjeparsko doba, kad je vladao Kijev; u doba Volge, kad je vladala Moskva; u doba Neve, koje ide od Petra Velikoga do Boljševika; a sad su opet na redu Volga i Moskva. Velike ruske i sibirske rijeke, koje su plovne u najvećem dijelu

svoga toka, od iskona su važni trgovački putevi. Na štetu privrednog razvitka Rusije, Matuška Volga izliva se u medjuzemsko Kaspijsko More. Razni vladari od Petra Velikog dalje snovali su da iskopaju kanal izmedju Volge i Dona pa da tako otvore unutrašnjost prekomorskoj trgovini. To djelo izvode danas Sovjeti.

U Rusiji opreke i razlike nisu u brdima i dolinama, već u prilikama koje zavise od zemljopisne širine. Pet zona križaju kartu Rusije. Arktički pojas pretežnim je dijelom smrznuta bara i tundra. Urali, sa svojom florom i faunom, pružaju se kao dugačak jezik Arktika do u samo srce stepe. Jedne zime vozio sam se s drugom Amerikancem kroz unutrašnjost poluotoka Kole, kod Ledenog Mora, te smo se prilično veselo proveli s Loparima, Samojedima i finsko-ugarskim narodima. Nije to bilo baš tako tegotno kako bi se moglo pomisliti, jer smo prešli Sjeverni Polarni Krug u wagon-lit-u. Inače su nas vozili sobovi. Bili smo se tako ugojili na sobovoj čorbi da smo jedva mogli obući kožuhe. (Uzgred budi rečeno, urodjenici imaju svoju lokalnu prohibiciju, jer kažu da »vodka« nije dobra uz sobovinu). Do arktičke stere se šumska zona, koja se u Sibiru raširila u djevičansku »tajgu«. Odmah do nje proteže se k jugu pojas čuvene crne zemlje. Ovo tlo od rastvorene stepske trave, od jedne do četiri stope duboko, ima divnu plodovitost koja Rusiju čini žitnicom Evrope. Zatim dolazi prava stepa, stepa pjesme i slave, koja je sada načinjena plodnom znanstvenim obradjivanjem. Napokon slijede slane pustare prema jugo-istoku. Svi su ovi krajevi bili uvijek i u velikoj mjeri zavisni jedan od drugoga. Proizvodnja hrane bila je usredotočena na jugu i u Sibiru, a rukotvorinâ i drva na sjeveru. Daljine su vazda ometale privredni razvoj Rusije, nikad koliko sada gdje su teškoće prevoza najveća smetnja provedenju sovjetskog petogodišnjeg plana (Petiljetke). Ali ova je prepreka i dobro poslužila Rusiji kao prirodna obrana proti vojničkom napadaju, što je Evropa više od jedared iskusila.

POSLJEDAK KLIME

Drugi je osnovni faktor u našoj studiji klima. Stari Grci zvali su današnju Rusiju krajnjom tminom, zemljom skitske zime. Izmedju Arktika i sub-tropske zone ima razmak topline od 40 stepena Celsiusa (od izoterme od 20 stepena ispod nule do one od 20 iznad nule). Ovolike razlike topline nema ni u jednoj drugoj zemlji. Sjedinjene Države Američke imaju razmak od samih 20 stepena Celsiusa.

U većem dijelu Rusije zima traje punih šest mjeseci. S onu stranu rijeke Jeniseja, gdje je tlo uvijek smrznuto, zima se protegne i preko osam mjeseci. U ovom zatvorenom kraju sjevero-istočnog Sibira, daleko od svih mora, leži zemaljski pol hladnoće. Ovdje je srednja temperatura januara 50 stepena Celsiusa ispod nule. U Verho-

jansku živa pada ispod —67° C. Na jednoj jedinoj tačci, u Murmansku, plače obale Rusije topla struja Gulf Stream-a. Ma gdje se nalazili u ovoj neprekidnoj ravnici, svud osjećamo blizinu pola hladnoće i ledenih santa poredanih uzduž rastrgnute arktičke obale. Nema nikakve znatnije prepreke koja bi mogla da zadrži bijesne vjetrove sibirskog sjevera koji iz polarnoga leda duvaju ravno u Crno More.

Ljeti je pak sve protivno. Žarki vjetrovi bijesno jure iz Turkestana i iz Kaspijskog Mora. Ljeto je toplo, ali i kratko, U Južnoj je Rusiji zima hladna kao u Skandinaviji, a ljeto žarko kao u unutrašnjosti Španije. Bilo je godina kad se u kirgiskoj stepi toplomjer zimi smrzavao, dok mu je u julu pucala cijev. Jednom sam baš jula mjeseca u kirgiskoj stepi gledao kako se kozaci noću zagrću u bunde govoreći: skoro zima budet.

Godišnja se doba naglo izmjenjuju. Jesen je kratka, a proljeće još kraće, te mahom nestaje snijega. Zatim slijedi nekoliko sedmica blata. Kadšto se zima navrati poslije nego je otopilo, ali onda nenadano navali ljeto, to kratkotrajno doba rastenja.

Poznato je da duga oštra zima ima slične posljedice kao neprekidna velika vrućina. Jedna i druga ostavljaju za sobom izmorenost i klonulost, tjelesnu kao i duševnu. Čovjeku je obrana protiv njih, na jugu siesta, a na sjeveru zimovište. Ove dvije žestoke krajnosti djelovale su

na narav Rusa. Ruski seljak zimi dobro zatvori svoju izbu, zalijepi sve pukotine u stijenama i održava u kući stalnu toplinu od 27° stepena. Iz tog vrućeg i pokvarenog zraka on izlazi vani na 40 stepena ispod nule. To bi bilo isto kao da se, o božiću, iz Singapura jednim skokom stvorimo u Labradoru. Za čovjeka nenavikla takvim naglim promjenama, neminovna bi posljedica bila zapaljenje pluća.

Mnogo ruskoga može da se objasni dugom zimskom noći. U Lenjingradu, usred zime, danje svijetlo traje samo od deset sati do dva sata popodne otprilike. Dugoj zimi ima se vjerovatno pripisati i velika ruska govorljivost. Nijedan narod na svijetu ne govori toliko koliko ovi Rusi, koji imaju za sobom stotine dugih zimskih noći oko samovara. Moji ruski prijatelji držali su me po svu noć budna da me uvjere o kojem pitanju metafizike, a kad bih im ja izmoren napokon priznao da su me uvjerili, oni bi izvrnuli uloge te bi me sad napali s onim istim razlozima s kojima sam se ja do tad služio. Bit će da stoga i ima toliko političkih zatočenika na Solovjeckim ostrvima u Bijelom Moru. Rusi naprosto moraju da govore. Ako niko ne će da ih sluša, govorit će sami za sebe. Ova se navađa lako prima i stranaca u Rusiji. Dodajte k tome bijele ljetne noći. U Lenjingradu možete da s krova Hôtel Europe vidite, na zapadu sjevernog neba posljednji trak sunca na zalazu, a na istoku prve zrake sunca koje se radja. Poslije večernje predstave

u kazalištu izlazite vani u svježe modrilo novog dana. Ili, recimo, putujete jednom od mnogobrojnih riječnih ladja, te malo posjednete sad ovdje sad ondje, da se naužijete ljepote ljetnog večera, kad tamo, još prije nego li podjoste na počinak, već je granulo sunce i seljaci izašli u polje na rad. Dok ljeti seljak radi osamnaest do dvadeset sati na dan, prospava svu zimu kao medvjed. Drukčije ne može ni da bude, jer je ljeto kratko, a zima duga. Ova je razlika presudna za seljaka. Rus je neuravnotežen kao i njegova klima te lako srće iz jedne krajnosti u drugu. On nema pravog razumijevanja za vrijeme. Priroda ga je stavila u teške prilike. Čemu da se muči da je nadvlada? N i č e v o — ništa zato! Bolje je pretrpjeti kako se može. Čuvena pjesma Nekrasova »Mraz crvena nosa« jezoviti je prikaz zimske drhtavice i smrtnog drijemeža od smrzavanja. Svakome je Velikorusu donekle poznat ovaj osjećaj. To je robovanje klimi učinilo Rusa gotovim da robuje i čovjeku. Za njega je najviša krepost strpljenje. Godine 1915.e, u jednom dijelu ruskih šančeva, bila je samo jedna puška na četiri ili pet ljudi. Kad bi pao onaj koji je nosio pušku, najbliži do njega uzeo bi je i stao da iz nje puca dok ne bi i njega pogodilo tane. Kao u onoj staroj ruskoj igri šakanja, nije bio pobjednik onaj koji bi protivniku zadao najviše udaraca, već onaj koji bi najviše mogao da izdrži.

Ali pored svega toga što Rus može mnogo da pretrpi, on je ipak prevrtljivo stvorenje. Ruski je seljak ljubezan i umiljat, ali zna i da pobjesni i podivlja. Godine 1917.e širom cijele zemlje seljaci ubijahu b a r i n e (gospodare zemlje) i palijahu im domove. Meni su to sami ovako objašnjavali: »Jest, b a r i n je bio dobar čovjek, i mi smo ga svi voljeli. Ali, šta ćeš, morali smo ga ubiti, jer bi se inače bio vratio i bio bi nam oteo zemlju«.

Da se pravo shvati Rusa, valja živjeti bar neko vrijeme pod tužnim nebom stepe. Čovjek se osjeća tako malen u ovom neizmjernom prostoru. Jednom sam se vozio taljigama južno od Uralâ. Dan za danom imao sam uvijek pred očima istu stepu. Prije nego bi se smrklo upro bih pogled preda se u daljinu te bih najprije spazio vrh crkvenog tornja iznad krive površine zemaljske kugle. Jedan sat kasnije ukazao bi mi se crkveni krov, a na posljetku bih ugledao i seoske svijeće. Sutradan bilo je opet sve isto, kao da plovim morskom pučinom.

Stranci se čude koliko Rusa može da se utrpa u jednu sobu. Ali Rusi ne shvaćaju privatnost stana onako kao, na primjer, Englezi. Medju njihovim seljacima postojala je uvijek neka vrst primitivnog komunizma. Oni se, ovako stisnuti u gomile usred ledene neizmjernosti, već odavna priučiše da rade zadružno, radije u skupu nego li pojedinački. Ovo je jedan od razloga zašto oni primaju socijalističko uredjenje kojemu se drugi ne bi prilagodili.

AUTOKRACIJA

Treća osnovna sila, koja je stvorila ruski narod, i to historijska, bilo je crkveno-političko samodržavlje. Rusi su podnosili autokraciju blizu pet stotina godina. Mnogo stvari može da nam objasni prirodnu nemarnost ovog naroda. Ne smije se izgubiti iz vida geografiju, klimu i blizinu Azije. Rusi običavaju prekoravati Tatare za sve ono što ne valja u Rusiji. Oni su odista uzeli od Tatara praksu autokracije, ali su teoriju primili na poklon od Vizantije. Bez potpore crkve teško bi se autokracija bila tako dugo održala. Naslov autokrata (»auto-krator«, t. j. onaj koji vlada po svom vlastitom pravu) prvi je uzeo Ivan III, krajem petnaestoga vijeka. To je bilo malo poslije pada Carigrada i balkanskih kršćanskih država pod Turke. Ondašnji dogodjaji kao da su opravdavali zaključak da je Bog namijenio Moskvi jedinstvenu zadaću da skrši jaram tatarski i da bude branič pravoslavlja. Vjerovalo se da je Rimsko Carstvo neumrlo, a da je samo prenijelo prestolnicu iz Rima u Carigrad, a odavde u Moskvu, treći i posljednji Rim. Onda je bila izašla na vidjelo i neka stara kruna, za koju se pričalo da ju je andjeo nebeski donio Grcima, a ovi je predadoše Vladimiru Monomahu zajedno sa carskom vlasti. Ovo je božanski izvor autokracije, ovako je nastala Sveta Rusija poznijih vijekova. Ivan III, dobar račundžija, mudro je takodjer udesio da uzme za ženu nećakinju po-

sljednjeg vizantijskog cara, pa je onda sebe proglasio za nasljednika rimskih Cesara. Ovim povodom bio je uveden u Rusiju istočnjački sjaj Vizantije, a s tim i raskoš, nastranost i nepristupačnost vladalaca. Stare ruske blagosti brzo nestade. Od Tatara uzeše klanjanje i birokraciju. Carski prinčevi mogahu da pristupe k vladaru samo klanjajući se do crne zemlje. Tada postade opasno i izražavati mišljenje protivno vladi, što je uostalom uvijek bilo, pa je i sad opasno u Rusiji. Moskovski carevi (»car« je riječ »Caesar« okrenuta na ruski, a prvi ju je upotrebio Ivan IV) stadoše upotrebljavati crkvu u političke svrhe. S izuzetkom kratke borbe patrijarha Nihona s carem Aleksejem, u trećoj četvrti sedamnaestog vijeka, crkva je uvijek bila čvrsti bedem autokracije, sve do njezina sloma 1917.e godine. Ovo svakako treba imati na umu pri prosudjivanju neprijateljskog držanja boljševika prema organizovanoj vjeri.

Bilo je časova kad je izgledalo da je Rusija gotova da postane ustavna država. Kad je Narodna Skupština podigla na prijestol porodicu Romanova 1613.e, bila je zgodna prilika da se ograniči autokratska vlast careva. Narodna Skupština sazivana je od vremena do vremena da pribavi caru novaca. Posljednja se sastala 1654.e. Godine 1730.e carica Ana bila je potpisala glasovite uvjete kojima je bila priznala izvršnu vlast jednom Savjetu, ali ih je brže bolje rastrgala, uvjerivši se da Rusija voli da se njom vlada na

starinski način. U tome je carica očevidno imala pravo. Katarina Velika, u svom prvom zanosu liberalizma, namjeravala je da podijeli pravo izabiranja zastupnika, te je godine 1767.e bila sazvala zakonodavnu skupštinu. Ali ju uplaši Pugačevska buna. Reforme Speranskog pod Aleksandrom I, ranije mjere Aleksandra II, pa nazovi-ustav koji je on potpisao uoči svoje pogibije 1881.e, sve su to bili časovi puni lijepih obećanja. Ali, pravo po ruski, iz svega toga nije bilo ništa. Carevi su čestokrat bili puni dobre volje, ali autokracija je bila nesposoba da se reformiše. Kakav takav ustav bio je nametnut kruni revolucijom 1905.e, ali ni on nije doveo do narodne vlade. Ruski narod nije uopće nikad upoznao što je to narodna vlada. On je živio pod režimom autokracije, pravoslavlja i ruskog nacionalizma. Nisu komunisti jedini koji za to bacaju odgovornost na crkvu, onu crkvu koja je učila da je volja božja slušati cara, i koja je upućivala svoje sveštenike da je dopušteno izdati i ispovjednu tajnu kad treba da se otkrije djelatnost naperena proti sigurnosti polubožanskog vladaoca. Služeći se crkvom kao političkim orudjem, carska je vladavina posegnula mrtvom rukom sredovječne teokracije u puni dvadeseti vijek. To je bio tragičan anahronizam.

KLASNI SISTEM

Četvrto osnovno objašnjenje zaostalosti Rusije nalazimo u klasnom sistemu, koji se prvobitno u njoj razvio iz toga što su državi trebale velike vojske. U šesnaestom stoljeću moskovski knezovi bijahu postavili pravilo da je svaki vlasnik zemlje obvezan na doživotnu vojničku službu državi. Ovo se zvalo »zarobljenje plemstva«. U sprovodjenju ovog načela dogadjala su se golema razvlašćivanja i vršile uvijek nove razdiobe zemlje. Car je bio neograničeni gospodar posjeda svih svojih podanika. Ivan IV, na primjer, zaplijenio je u velikoj mjeri zemlje plemićima koji se bijahu ogriješili o službu, te je otete im posjede porazdijelio medju svoje najbliže pratioce, *opričnike*. Boljševici su imali više od jednog takvog duhovnog prethodnika u Rusiji.

Sve do pod kraj srednjega vijeka seljaci su u velikoj većini bili slobodni posjednici zemlje. Ali s novim feudnim sustavom koji se uvriježio po osiljenju autokracije, i uslijed sve to češćeg dizanja vojske potpuno se izmijenilo stanje ratara. Ako je, naime, plemić imao da ulaže sve svoje vrijeme u službu države, trebalo je da njega uzdržava neko drugi. To nije mogla da čini sama zemlja, za to su trebali i zemljoradnici. Tako je postepeno nastala promjena u odnosima vlasništva. Seljaci izgubiše slobodni posjed zemlje i postadoše zakupnici, koji kao takovi nisu više plaćali danak državi, već plemićima. S privrednom krizom u drugoj polovini šestnaestog vijeka odnosi se još većma zaoštriše. Seljaci stadoše da u gomilama bježe sa vlasteoskih zemalja te da traže nove zemlje na jugo-istoku. To je bila gotova

propast za plemiće, koji ostadoše bez radne snage, a svejedno bijahu dužni da služe državi.

Ne zna se tačno kad je počelo zarobljivanje seljaka. Svakako je ono trajalo više od sto godina. U l o ž e n i j a (Zakonik od 1649.e) naredjivahu da seljaci moraju da stoje gdje su. Otad do kraja sedamnaestog stoljeća bilo im je oduzimano jedno pravo za drugim dok na posljetku postadoše sušti robovi. Tako je feudalizam bio zaveden u Rusiji u sedamnaestom vijeku, kad je bio već davno mrtav na Zapadu. Ruski se feudalizam razlikuje od zapadno-evropskog i po tome što je bio nametnut od vladara odozgo, a ne od plemstva odozdo. U Rusiji nije bilo ni feudne hierarhije, jer se sva zemlja dobivala neposredno od cara.

Petar Veliki je ovim državnim negvama još jače pritegnuo vlastelu i seljačko roblje. On je naredio da plemići moraju da sa šesnaestom godinom stupaju u državnu službu, bilo vojničku, pomorsku ili činovničku. On je zaveo i omraženu glavarinu, od koje su plemići bili oslobodjeni, ali koja je sisala krv seljačku sve do 1886.e. Doduše u njegovo doba bilo je još uvijek i slobodnih seljaka. Ali u glavnom plemići bijahu robovi države, a seljaci robovi plemića. Ovo gospodstvo države nad pojedincem traje sve do dana današnjeg u Rusiji.

Oslobodjenje plemića provedeno je 1762.e pod Petrom III. Otad nije za plemiće bila više obavezna državna služba, na kojoj su oni osnivali

pravo da drže seljake u podložništvu. Stoga je bilo pravedno da ujedno budu oslobodjeni i seljaci. Mjesto ovoga logičnog riješenja, Katarina godine 1785.e izdade plemstvu Povelju Povlastica kojom se vlastela združiše s vladarem proti seljacima.

Oslobodjenjem seljaka godine 1861.e pa 1865-66.e okoristilo se 48 miliona ljudi, ili dvije trećine svega stanovništva. Poslije trista godina robovanja ovi ljudi postadoše slobodni, ali samo da padnu u novo, financijsko ropstvo pod teškim teretom plaćanja otkupnine državi. Na posljedice ovoga nedičnog kompromisa osvrnut ćemo se u idućem poglavlju.

PREDRATNI PRIVREDNI SISTEM

Peti osnovni razlog zaostalosti Rusije je predratni privredni sistem. Ovaj je obuhvatao i poljodjelstvo, ali će nam ga najbolje osvijetliti ondašnja organizacija industrije.

Petar Veliki zvan je ocem ruske industrije. On je htio da modernizuje Rusiju, i ujedno da je učini nezavisnom od inostrane robe. Začudna je sličnost izmedju Petra i boljševika, koji su, jedan kao i drugi, radili da s oslonom na industriju postignu blagostanje zemlje, te su za to dovodili strane stručnjake u zemlju, i bezobzirno nagonili narod da silom ili milom prigrli savremene industrijske metode.

Petar je bio onaj koji je prvi u Rusiji postavio načelo da se privredni sistem mora prilagodjivati potrebama države. On je naročito smatrao potrebitim držati stalnu vojsku od 250.000 ljudi. Žrtvovanje ličnog blagostanja za dobro države bila je temeljna tačka Petrove, baš kao i boljševičke politike. Osim što je Petar osnivao državne tvornice, on je takodjer podjeljivao fabrike plemićima pod uslovom doživotne službe. On i njegovi nasljednici pribavljali su tvornicama svu radnu snagu time što bi im davali za radnike državne kmetove. Radi toga je Petar raseljivao čitava sela. Jednim ukazom od 1736.e bilo je naredjeno da svi ondašnji fabrični radnici moraju da zajedno sa svojim porodicama zanavijek ostanu kod tvornice. Slobodni radnici bez gospodara poklanjani su besplatno tvornicama. U toku osamnaestog vijeka bio je tvornicama doznačen milion i po kmetova. Tako je ruska industrija nikla i rasla s pomoću prisilnog rada. U daljem razvoju ovog sustava, radnici, koji su prvobitno bili dati u najam od države, postadoše podložnici vlasnika tvornica, te biše podvrgnuti njihovoj sudbenosti. Nakon oslobodjenja godine 1861.e ovi prisilni tvornički radnici postadoše jezgra proletariata, za koji se sada veli da vlada Rusijom.

Često se čuje da se režim Kerenskog nije održao, jer da u Rusiji nije bio dovoljno brojan srednji stalež. Ostavljajući po strani inteligenciju, srednji stalež svud raste uporedo s privatnim

posjedom. U Rusiji, kako smo vidjeli, vladanje države privrednim životom nije dopuštalo da se stvore velika privatna imanja. I kod dodjeljivanja zemlje pojedincima, kojima je državna vlast u svaki čas mogla da oduzme što im je dala, država je uvijek pridržavala sebi pravo na sve ono što je pod zemljom. U osamnaestom vijeku tobožnji vlasnik nije mogao da posiječe niti jedan dub na svojoj zemlji, pod prijetnjom smrtne kazne. Tek 1782.e godine susrećemo po prvi put, u pravnom smislu, rusku riječ vlasništvo »sobstvenost«. Sve do 1801.e sami su plemići mogli da kao vlasnici posjeduju zemlju. Povijest prava vlasnosti otkrila bi nam nevjerovatnu istinu da je ruski narod, kao masa, stekao pravo vlasnosti tek u najnovije doba. Velika većina seljaka sve do 1906.e nije bila dobila niti gradjanska prava. Kapitalistički stalež stao je da se razvija pri kraju devetnaestog vijeka, ali je bio brojno slab. Da je revolucija buknula nekoliko desetaka godina kasnije, bila bi se bez sumnje medjutim razvila jaka srednja klasa industrijalaca, intelektualaca i nezavisnih posjednika. Ali ovako, čim se srušila autokracija, klasno se suverenstvo srozalo do najniže klase — proletariata — jer nije bilo ničega što ga je moglo zaustaviti u padu, osim neorganizovanog seljaštva. Ovaj prirodni i historijski razvitak treba da držimo pred očima, jer je značajan za razumijevanje novog oblika državnog tutorstva koje je bilo nametnuto rus-

kom narodu povrh jednakih starih problema. Kako vidimo, u samom ovom narodu leži kontinuitet izmedju staroga i novoga, te mnogo toga što se nazivlje novim uistinu je staro u Rusiji.

Pod ruskim narodom ne razumijevamo plemićku manjinu od 1½ postotka, koja je udivljavala i zabliještavala francusku rivieru, niti buržujsku manjinu od 8 ili 9 od sto, iako je u ovom staležu bilo učenjaka i reformatora koji su ruskom narodu pribavili trajne vrednote. Pod narodom mislimo većinu od 85 od sto, onaj prosti ruski puk kojega još nikad nije ogrijalo sunce.

SOVJETSKA LJUDSKA SNAGA

Godine 1914.e Rusko je Carstvo imalo oko 180 miliona stanovnika. Od ovog broja otišlo je 30 miliona na nove države, Finsku, Estiju, Latviju,[2]) Litvu i Poljsku, i na silom otkinutu Besarabiju, koju Sovjeti nisu nikad pregorjeli.

Od 14 miliona ruskih podanika, uzetih u vojsku u Svjetskom Ratu, 11 miliona je poginulo od rana i bolesti. Tek sada se počinju upoznavati strahovite ratne posljedice u vezi s bolestima. Dr. W. Horsley Gantt, amerikanski liječnik i asistent čuvenog Pavlova u Lenjingradu, uložio je više godina u proučavanje ovog pitanja. Dr. Gantt došao je prvi put u Rusiju s Amerikanskim Odborom za Pomoć godine 1922.e. On kaže da je ono što su Sovjeti naslijedili od carskog režima, u pogledu javnog zdravlja, vrijedilo malo više nego ništa. U Sjedinjenim Državama dolazio je, prije rata, jedan liječnik na svako osam stotina stanovnika, u Engleskoj jedan na 1400, u Njemačkoj na 1500, u carskoj Rusiji na 6000. Nije čudo da su rat i njegove posljedice, oskudna hrana, tjelesno i duševno stradanje, da ne govorimo o strahotama revolucije, prouzrokovali više bolesti nego li ijedan drugi rat ili ma koja druga pogibija poznata u liječničkoj povijesti Evrope. U jedno te isto vrijeme umiralo je u Rusiji od gladi i zime 20 miliona ljudi. Izmedju 1920.e i 1922.e umrlo je od gladi 10 miliona. Zatim zaredaše razne zarazne bolesti. Poslije rata bilo je 35 miliona slučajeva tifusa i povratne groznice. Njihovim tragom uvukla se tuberkuloza koja je pomela skoro sve hronične bolesnike. Pored nje harala je i malarija, sa 18 miliona slučajeva. Ona je bila zahvatila i najdalji sjever, raširivši se uslijed silnog preseljavanja naroda, čak do Arhangelska i Murmanska, te je s nedostatka kinina i liječničkog osoblja ostavila za sobom teške posljedice. Uslijed tjelesne iznemoglosti po dugom gladovanju bila je i srdobolja postala smrtonosna.

Teško je razdijeliti odgovornost za sve ovo. Zdravstveno stanje Rusije prije deset godina bilo

[2]) Ove se dvije nove baltičke državice zovu u njihovim narodnim jezicima Eesti (čit. êsti) i Latvija, pa je priličnije da ih zovemo njihovim domaćim imenom nego li da po francusku ili po talijansku pišemo Estonija i Letonija.

je ostavština rata, koji je zadobio katastrofalne razmjere spletom raznih uzroka. Jedan od tih uzroka bila je svakako nesposobnost staroga režima. Revolucija je povećala nered i oteščala vanjsku pomoć. Privredna politika koja je izazvala otpor seljaka, pa gradjanski rat produžen intervencijom Saveznika, skrhaše Rusiju do kraja.

Kao posljedice gladi nalazimo degeneraciju, umanjenu sposobnost za rad, apatiju, oslabljenje pamćenja, slaboću volje, i opadanje otporne snage naroda proti bolesti. Bile su opažene i neke antropološke promjene, kao umanjenje prosječne visine, opadanje težine za 20 do 40 postotaka, pa i stisnuće lubanje koja se straga produžila. Nalazi se takodjer da lice i ruke postadoše duže a usne tanje, pa se hoće da je to kao neki povratak k prvobitnom izgledu naših praotaca. Ruski učenjaci tvrde da se ovi znakovi promjene ili nazatka primjećuju i kod potomstva, premda bi se po nekim znacima prije reklo da će oni postepeno iščeznuti.

Ovo je slika ruskog orijaša, koji se kao Prometej previja od boli rastrzavan od orlova glada i bolesti. Četiri jezdioca Apokalipse pregaziše rusku zemlju, pokosivši 40 miliona ljudi izmedju 1917.e i 1924.e, a sve što ostade, ostade mlohavo i rasklimano.

Ali je čudna životna snaga ovih Slavena. Na današnjem prostoru Sovjetskog Saveza bilo je

godine 1850.e oko 57 miliona ljudi, a od njih je od sto pet živjelo u gradovima. Godine 1923.e bilo ih je 123 miliona, a danas ih ima blizu 160 miliona, od kojih u gradovima živi oko 20 od sto.[3]) Tako je ovaj otporni, žilavi narod za osamdeset godina skoro potrostručio svoj broj, usprkos nevidjenim gubicima u toku ratnog desetljeća.

Ovaj narod nije nikad imao svoje renesanse, niti reformacije. On nema istinskih samoupravnih predaja. On ne zna što je to sloboda niti je ikad osjetio slobodarsku opojenost, izuzme li se šest sedmica mahnitanja u proljeću 1917.e. To je sve sam seljak, ili bivši seljak kojemu je korijen u selu, a sve do nedavna bio je crna neznalica. Čim je pomolio glavu iz ropstva, zagnjurili su ga u revoluciju 1905.e. Nije se bio dobro ni oporavio od nje, kad ga gurnuše u svjetski rat koji nikad nije mogao pravo da shvati. Ima već sedamnaest godina da živi pod šatorom, u ratnom stanju, jer je današnji tako zvani prelaz k socializmu samo jedan neprekidni rat. On je prošao kroz glad, zarazne bolesti i privrednu iscrpljenost. Nijedan narod na svijetu nije toliko pretrpio koliko Rusi,

[3]) Gradsko stanovništvo naraslo je za vrijeme prve Petiljetke za blizu 5 miliona na godinu. Za posljednjih 10 godina (1923—1932) stanovništvo gradova, jedinstvenim primjerom u historiji, bezmalo se početverostručilo, podignuvši se od nekih 10 miliona na skoro 40 miliona. U isto vrijeme broj seoskog stanovništva ostao je, više manje jednak. Dok su stanovnici gradova sačinjavali 1923.e 10% svega žiteljstva, bilo ih je godine 1930.e nešto ispod 20%, a 1932.e pretstavljaju skoro 25% svega stanovništva.

osim možda Kinezi. Kako će boljševici da preobraze ove »bratce« to je tek pitanje. Danas oni služe kao uzorci u boljševičkoj laboratoriji. Hoće li pak u budućnosti postati mehanični roboti bez duše, ili će od njih biti divan jedan narod sa silnom stvaralačkom moći oslobodjenom od vjekovnih okova, to se još ne može kazati. Kako mu drago, oni su već mnogo puta prošli kroz oganj, i pokazali su se neuništivi. Kao što je njihova zemlja, i oni su gradjeni u velikom mjerilu. Imaju velike ideje. I osjećaju istinsku ljubav za Rusiju.

Ovaj i ovakav narod treba da nam je pred očima prije nego li stanemo da ispitujemo sovjetski režim. Narod je ovo koji je bio kadar da izdrži sve što je pretrpio, i pored svega da se svake godine umnožava za tri miliona, t. j. za više nego li je čitavo stanovništvo Danske. Ova plodnost ruskog naroda i u vrijeme najveće bijede, leži na dnu velikog privrednog problema Rusije. Za mnogo i mnogo godina stanovništvo Rusije raslo je brže nego li sredstva potrebita da mu se pribavi zaposlenje i hrana.

U ovome je nerazmjeru sastojalo rusko privredno pitanje prije rata. U tome leži i danas problem Sovjeta. Ovo treba da bude i polazna tačka svake realističke studije Sovjetskog Sustava.

POGLAVLJE DRUGO

NARODNA PRIVREDA POD CARSKOM VLASTI

Tražeći da razlučimo uredbe koje su komunisti naslijedili od predjašnjih režima od onih koje su oni nametnuli Rusiji, nalazimo da se naročito ističe velika vlast koju država vrši nad privrednim životom zemlje, i to davno prije 1917.e. Bit će da ima nešto neslobodna u samoj zemlji ove evrazijske ravni. Moguće je da će u ovom prostranom i bogatom otsjeku zemaljske površine borba izmedju čovjeka i zemlje potrajati sve dotle dok, u jednom višem stadiju ljudskog razvića, ne dodje do stvorenja nadčovjeka. Po onome kakva je bila prošlost Rusije izgledalo je da je njoj bilo sudjeno da ostane navijek poljodjelska apanaža industrijskog Zapada, zastrta vjekovnom tminom s podredjene njene uloge u svjetskoj privredi. Doduše još i danas mrtva ruka prošlosti pritiskuje kao neka mora ruski život, ali, ma koliko se mi ne slagali s komunističkim programom, za ovo ne možemo kriviti Sovjete.

PREDRATNO POLJODJELSTVO

Oslobodjenje kojim se otkupilo 25 miliona privatnih kmetova godine 1861.e i 21 milion krunskih kmetova 1865-1866.e bilo je nazvano najvećim zakonodavnim aktom ruskih careva. Odnosni proglas sačinjavao je zakonik od dvije hiljade članaka. Tad postadoše slobodni svi kmetovi bez razlike. Kućni sluge ne dobiše zemlje: oni postadoše seljaci bez zemlje, poljski nadničari. Naprotiv seljaci naseljeni na zemlji dobiše u vlasnost najprije kuće i vrtove do kuća, za koje su morali platiti nominalnu cijenu odredjenu zakonom. Teškoće nastadoše pri diobi starih vlasteoskih zemalja izmedju oslobodjenih seljaka i njihovih bivših gospodara. Za otkup davala je vlada četiri petine kupovne cijene, a seljaci preostalu petinu, koju je država za njih predujmivala. Tako vlastela biše plaćena odmah u gotovu, dok se težaci zadužiše kod države, obvezujući se da će za četrdeset i devet godina vratiti zajam zajedno s kamatima. Ovo su one glasovite isplate otkupnine koje igraju tako veliku ulogu u ruskoj revolucionarnoj književnosti.

Ovako riješenje bilo je i s moralnog i s privrednog gledišta korisno, ali je imalo više nedostataka. Seljaci ne dobiše onoliko zemlje koliko su je obradjivali za vrijeme podložništva, i koliko im trebalo da bi mogli namiriti državne namete. Drugi dio danka — ono što dugovahu gospodarima — to su u ono doba odradjivali te-

žeći vlasteosku zemlju. Stoga je pojmljiv glad zemlje koji je sad nastao kod seljaka. K tome se pridružio nagli poraštaj stanovništva. Izmedju 1861.e i 1865.e broj seoskih posjeda narastao je za 50 na sto, dok se stanovništvo umnožilo za 100 na sto. Po statističkim podacima o prosječnom seljačkom posjedu dolazilo je na svaku mušku glavu 1861.e godine 4,8 desetina,[*]) 1880.e god. 3,5, a 1905.e samo 2,6 desetina, dakle za 44 godine površina posjeda spala je na polovinu. Srednja seljačka porodica pak treba za svoje prilično izdržavanje oko 12 desetina (ili 13 hektara) zemlje. Računa se da je 70 od sto seljaka dobilo manje zemlje nego li im je trebalo za pristojan život. Od sto 20 bijahu u stanju da prehrane sebe, ali ne stoku. A samo 10 od sto mogli su da dobiju od zemlje malko više nego im je trebalo za goli opstanak. U Crnozemlju, gdje su imanja najmanja, prosječni novčani promet jedne seljačke porodice od pet osoba, bio je, poslije namirenja poreza, 82 rublja na godinu, t. j. malo više od 2000 dinara.

Agrarni odbor postavljen godine 1903.e od grofa Witte-a bio je podnio ovaj izvještaj: »Kad je žetva osrednja, seljak prosječno dobije za 30 od sto manje hrane nego li je potrebno da bi se održala snaga odrasloga zemljoradnika«. Pa ipak je onda gladna Rusija dalje izvozila žito!

*) 1 desetina (desjatina) ima 10925 kvadr. metara, t. j. nešto više od jednog hektara.

Bile su opažene i druge pojave poljodjelskog nazatka. Broj stoke, na primjer, opao je za dvadeset godina (od 1880.e do 1900.e) od 37,2 glave na 100 stanovnika na 30 glava. Javni nameti pak neprestano su rasli. Od 1893.e do 1902.e stanovništvo se umnožilo za 13 na sto, a javne dažbine za 49 na sto. Ovako je bilo za vrijeme grofa Witte, usred ognjice industrijalizacije. Kasnije je stanje seljaka bivalo sve očajnije kako su god rasli zaostaci poreza i otkupnine za zemlju. Kad seljak nije više mogao da plati, žandari bi mu zaplijenili konje, goveda i druga sredstva proizvodnje, ostavivši mu golu zemlju, te sad postade običnom slikom ruskog seoskog života: žandari pred vratima, nevoljne podrtine seljakove na gomili pred izbom, a tužna porodica sva u suzama.

Za našu je studiju takodjer važno da godine 1861.e svojina gospodskih zemalja nije bila prenešena na pojedince. Zemlju nisu onda otkupili pojedinci, već mir, kasnije poznat pod imenom obščine. Da vidimo šta je bio taj mir ili obščina, koje s punim pravom nazivlju prokletstvom ruskog poljodjelstva?

Općinska dioba zemalja bila je, kroz čitavu rusku historiju, trajna pojava u seljačkom životu. Već u jedanaestom vijeku *Russkaja Pravda* prvi put spominje sustav zajedničkog posjedovanja zemlje u kojem je nepodijeljena svojina pripadala porodičnoj zadruzi, a od ove bi pak svaki pojedini član dobivao po jednu dionicu. Ovo porodično vlasništvo razvilo se u toku srednjega vijeka u općinsku vlasnost, te tako nastadoše seoske zadruge poznate pod imenom mira. Članovi mira bijahu vezani jedan za drugoga medjusobnim jamstvom za isplatu javnih daća. Mir je raspořezivao dažbine i plaćao ih. Što bi jedan seljak utajio poreza to bi se moralo nadoknaditi iz mira. Od šestnaestog vijeka pojedinac bi privezan za općinu te se postavilo pravilo da se zemlja ima dijeliti u jednake dijelove medju pojedine porodične zadruge. Godine 1861.e nastupila je promjena ukoliko je odsad unaprijed svaka porodica dobivala dio razmjeran broju svojih članova. Ali ovo je opet izazivalo potrebu čestih ponovnih dioba.

Ovaj je mir bio podupiran od vlade, jer je zamijenjivao prijašnju policijsku vlast plemstva u sabiranju poreza i otkupnine. Mirom je Rusija bila osudjena na poljodjelsku zaostalost; on je poništavao ličnu inicijativu i bio zapreka svakom napretku. Što vrijedi seljaku da pognoji svoju njivu, kad može da je kod prve razdiobe izgubi? Medjusobno jamčenje za porez primoravalo je marljive seljake da nose teret za nevaljalce.

Najgora crta mira bila je parcelacija, t. j. podjela posjeda u sitne komade. Svaka je porodica u općini imala pravo na dio dobre njive, na dio tanke zemlje, kao i na dio pjeskulje i bare.

Tako je na jednoj zemlji bilo sto gospodara, koji su bili prisiljeni da se svi drže iste godišnje izmjene u sijanju, a onamo nisu mogli da rade zemlju strojevima, jer su im pojedini dijelovi bili premaleni. Ovako se mnogo zemlje gubilo u medjašnim jarcima. U južnim i jugo-istočnim krajevima, gdje je zemlja prilično jednolična, porodični je posjed bio razdijeljen u desetak komada, pa i manje. Ali dalje k sjeveru, gdje ima mnogo bara i šuma, i gdje je tlo išarano, više od pola seljačkih porodica imale su posjed rasparčan u preko četrdeset uskih pruga, a neke i u više od stotine.

Druga je nezgoda daljina od sela do polja. Duž Volge i na jugo-istoku, u glavnim žitorodnim predjelima, gdje ima malo vode te se moraju kopati zdenci, seljaci žive u velikim selima od 10.000 i više stanovnika. U tim se krajevima samo četvrti dio polja nalazi bliže od pet vrsta[5]) od sela; inače ta daljina iznosi pet do petnaest vrsta, pa i više. Na sjeveru, zemlje nisu tako daleko od kuća. Daljina je svud na smetnju u Rusiji. Zapadnom Evropejcu nije moguće ni zamisliti da bi seljak gonio svoju kljusad tri sata daleko da uzore krpicu njive, ali to je u Rusiji sasma obična stvar.

Za vrijeme revolucije 1905.e vlada je bila uvidjela da je m i r najveća nesreća ruskog poljodjelstva. Godine 1906.e bila je oprostila seljacima ostatak otkupnine i dopustila im da mogu napustiti m i r. Već godine 1911.e bilo se otcijepilo od zemljišne općine oko 6 miliona seljačkih porodica, koje su sada posjedovale svaka svoju vlastitu zemlju. Stolipin i neki njegovi savremenici mišljahu da će se najsigurnije izbjeći revolucija stvori li se mnogobrojni stalež posjednika seljaka, koji će naravno biti konservativni u svojim političkim nazorima. Ali se tome kasno dosjetiše. Godine 1917.e bi uspostavljena jednakost dijelova izmedju pojedinih porodica. M i r ili o p š t i n a postadoše opet pretežna ustanova, i ostadoše takvi sve do procesa kolektivizacije godine 1930.e. Ovo pitanje zemlje, koje je poslužilo kao široka podloga ruskoj revoluciji, postalo je zatim najvećom smetnjom ostvarenju sovjetskih osnova.

5) 1 vrsta (versta) ima 1066.78 metara, dakle je nešto malo veća od kilometra.

PREDRATNA INDUSTRIJA

Obraćajući se sada k industriji, nalazimo da je ona, pored nastojanja Petra Velikog, sve do pod kraj devetnaestoga vijeka igrala neznatnu ulogu u privrednom životu Rusije. Tad je počela industrijalizacija koja je imala da učini zemlju nezavisnom od stranih rukotvorina, i da pribavi zarade višku stanovništva. S obiljem slobodne i jeftine radne snage, s kojom je zemlja raspolagala po oslobodjenju seljaka, izgledi su za rusku industriju bili veoma povoljni. To je uvidjelo i inostranstvo te je stalo da ulaže svoje kapitale u

Rusiji. Tako je u glavnom s pomoću stranih žajmova ili pod djelomičnom upravom inostranstva, počela da se u Rusiji razvija industrija i nastala je u njoj grozničava gradnja željeznica.

Zabilježit ćemo samo nekoliko značajnih crta ove periode. Prvo, sad je postala radnička klasa. Ranije je radna snaga sastojala od seljaka koji su bili prisiljeni da rade u tvornicama ali su još uvijek bili vezani za zemlju. Ruski industrijski specialist, Tugan-Baranovski, zabilježio je u otkidanju seljaka od zemlje četiri razdoblja dok se najzad nije od njih stvorila proletarska klasa. Još godine 1900.e, kad je već bilo tri miliona proletarskih nadničara, svaki je radnik mogao da se slobodno vrati u svoje selo i da tu dobije zemlje. Ali čim je Stolipinova vlada stala da podupire stvaranje pojedinačnih posjeda, takav je radnik teže mogao da dodje do zemlje. S ovim je Stolipinova reforma doprinijela razvitku klasne svijesti kod radničkog proletariata.

Mora se požaliti da rusko zakonodavstvo nije ranije poklanjalo nikakvu pažnju radnom pitanju. I nakon emancipacije nije radnicima bilo priznato nikakvo posebno pravo, van da im pripada hrana, i to dakako samo najnužnija da bi mogli vršiti rad. Radno vrijeme bilo je petnaest do šestnaest sati na dan. Zakon od 1897.e ograničio je radni dan na jedanaest sati i po, ali malo je tko mario za taj zakonski propis. Radnička je plata bila 400 do 950 dinara na godinu. Ruski je

radnik dakle bio osudjen da gladuje baš kao i ruski seljak. Često su radnici bili primorani primati mjesto plate u gotovini robu iz fabričnog dućana. Mora se priznati da su u nekim tvornicama te tako oskudne nadnice bile naknadjivane besplatnim stanom, i time što su se radnici mogli koristiti tvorničkim bolnicama, zabavnim lokalima, dječjim zabavištima i t. d.; ali svjetli primjeri takvih tvornica samo su bacali još tamniju sjenu na one fabrike gdje su radnici morali da spavaju ispod strojeva. U ruskoj industriji vladala je surova disciplina. Postojao je strogi sistem globa za prestupke. Do 1905.e bila su zabranjena sva radnička društva, osim nekoliko udruženja koja su stajala pod vladinim pokroviteljstvom. Strajkovi su bili smatrani zločinstvom, no sasvimtim bijahu česti i žestoki. Druga obična slika ruskoga života bila je: radnici kako se bune, pa kozaci kako s istrgnutim sabljama razgone narod ulicama. Vlada, stojeći na strani vlasnika tvornica, sijala je oluju.

Ruski su tvorničari radili da se udruže u nekoliko velikih poduzeća, i da stvore sindikate za regulisanje proizvoda i utvrdjenje monopolskih cijena. Premda ovi bogataši, koji sačinjavahu gornji sloj buržoazije, nisu bili mnogobrojni, sasvimtim još i danas, čim se starom ruskom radniku spomene njihovo ime, on je gotov da pobjesni od jeda.

DRŽAVNA PREDUZEĆA

Država je držala čvrsto pod rukom ne samo svu veliku industriju, već i veliki dio ostaloga privrednog života. Godine 1889.e bilo je u vlasti države 23 od sto svih željeznica, a 1900.e godine 60 od sto. Radi financiranja industrijskog razvoja i željezničkih gradnja vlada je bila prisiljena da održava aktivnu trgovinsku bilancu, to jest da izvoz bude uvijek veći od uvoza. Poljodjelstvo je imalo da hrani zemlju, i povrh toga da pribavlja taj nužni višak izvoza. Žito je sačinjavalo 48 postotaka svega izvoza. Ruskom žitu slabo očišćenom i sortiranom bila je na londonskom tržištu cijena niža nego ijednom drugom žitu. Pošto je pak rok za isplatu poreza padao neposredno poslije žetve, seljak je bio prisiljen da svoju žetvu prodaje tako jeftino da je rusko žito ipak moglo da odolijeva svjetskoj utakmici. Kako vidimo, Rusija se već tada industrializovala uz cijenu gladovanja kod kuće.

Najteža je bila ruka države u financijama. Godine 1897.e Državna Banka postade novčarskom bankom te je imala da podržava kreditne zavode. S time ministar financija dobi golemu moć nad privrednim životom, jer je sad mogao da novcem podupire industrijske pothvate svojih prijatelja. Na ovaj način velika industrija bi podređena državnoj vlasti i država postade glavni zajmodavac, koji je pomagao industriju na štetu ratarstva.

Valutnom reformom godine 1897.e, Rusija je prešla sa srebrne na zlatnu osnovu, sa pedeset na sto pokrića u zlatu. Ali Rusija nije imala zlata koliko je za to trebala, pa je bila primorana da ga nabavlja izvana viškom izvoza i inostranim zajmovima. Da dodje do zlata ona je često bacala na tržište ogromne količine žita, spuštajući mu cijenu na veliku štetu seljaka. Tako je zlatna valuta bila puka opsjena. U to se doba čuo krik: »Mi ne izvozimo što nam pretiče, već što nam nužno treba«. Sve nam ovo danas zvuči tako poznato kad je, na primjer, govor o t. zv. sovjetskom dumping-u.

Inostrane su investicije u Rusiji godine 1914.e iznosile 2243 miliona rubalja, od kojih je više od pola bilo uloženo u rude i u kovinsku industriju. Francuzi su bili gospodari tri četvrtine ruske produkcije uglja i sirovog željeza. Po Pozvoljskome i Moulton-u predratno javno i privatno zaduženje Rusije za privredne i vojničke svrhe iznosilo je svega 7142 miliona rubalja. Ratni zajmovi bijahu dosegli 6681 milion, te je s njima ukupni dug Rusije bio narastao na 13,823 miliona zlatnih rubalja. Na ovu svotu moralo se plaćati 720 miliona zlatnih rubalja dobitka na godinu.

Uz taj grdni dug od 14 miliarda rubalja (skoro 400 miliarda današnjih naših dinara) teško je dokučiti kako bi se carski režim bio mogao da oporavi za ovog pokoljenja, sve da je Rusija dobila Carigrad, i da nije bilo revolucije. Po svim

izgledima Rusija bi danas bila založena inostranim bankama. Kako vidjesmo, država je i prije rata bila privredni gospodar zemlje: ona je imala u svojoj vlasti bankarstvo, industriju, željeznice, trgovačku mornaricu i velik dio trgovine. Ona je bila preduzela da riješi pitanje proizvodnje u vezi sa rastenjem stanovništva, te da preobrazi Rusiju putem industrializacije, s pomoću stranoga kapitala. U tome autokracija nije uspjela. Poteškoće su za nju bile prevelike. Danas stoje pred istim problemom Sovjeti. Samo su sovjetske metode drugačije, i oni mogu da se pomognu bez inostranih zajmova. Kako oni rade da postignu taj cilj bez zajmova iz inostranstva, to ćemo vidjeti u slijedećim poglavljima.

POGLAVLJE TREĆE

SAMONIKLA I PRESADJENA REVOLUCIJA

Po onome što se često čuje govoriti mogło bi se pomisliti da su nove ideje nenadno buknule i poplavile Rusiju god. 1917.e, kadno je nekoliko boljševičkih prvaka u zapečaćenim vagonima prešlo granicu pa, tobože samo s pomoću njemačkog zlata i čarobnim riječima, pokrenulo najveću revoluciju koju je ikada svijet vidio. No ko tako sudi previdja sasvim revolucionarne tradicije same Rusije. Ruski narod, ma koliko bio strpljiv, ipak je od vremena do vremena znao da se buni. Kozaci su bili vječni buntovnici. U sedamnaestom vijeku podigao je bunu Stenjka Razin, kojega seljaci i danas slave u svojim pjesmama, zato što je, kažu, pljačkao bogataše i dijelio siromasima. Pugačevska buna, pod Katarinom, bila je po svojoj okrutnosti nešto nezapamćena i u samoj Rusiji. Pugačev se izdavao za oživjeloga Petra III — poput raznih lažnih Dimitrija koji se periodično pojavljuju u ruskoj historiji kao pretendenti na carski prijestol. I danas ima u nekim krajevima Rusije seljaka koji ne vjeruju da su Romanovi mrtvi.

Ali neprekidni buntovni pokret počinje tek u devetnaestom vijeku. Dekabristi, zvani tako jer je njihova urota buknula decembra 1825.e, bili su mladi oficiri iz aristokratskih krugova koji su bili usisali ideje slobode u ratovima proti Napoleonu. Sačuvalo se nekoliko njihovih nacrta ustava. Po nacrtu Nikite Muravjeva, koji se ugledao u ustav Sjedinjenih Država, Rusija je imala da bude ograničena monarhija i da se pretvori u savez od trinaest država. Pukovnika Pestelja, koji je bio pravi vodja dekabrista, danas nazivlju »socialistom prije socializma«. Kod njega se našao primjerak Američkog ustava. Njegov je uzor bio George Washington. On je kanio uništiti aristokraciju, osloboditi seljaštvo i dati zemlju u vlasnost seoskoj općini. Predlagao je da se za prelazno doba od deset godina zavede diktatura, dok bi se Rusija odgojila za demokratski život. Dekabristi predvidješe 1823.e pravac kojim je konačno udarila revolucija. Ovo spominjemo samo kao jedan primjer da se vidi kako je sovjetski sistem nikao iz ruskog naroda i iz ruske zemlje, ništa manje nego iz Marxovih nauka. Petorica dekabrista bješe smaknuti, a ostali prognani u Sibir. Njihova aristokratska imena danas s poštovanjem spominju djeca u sovjetskim školama.

Htijući ocrtati pribiranje revolucionarnih sila, trebalo bi nam prelistati Puškina, Lermontova, Gogolja, Turgenjeva, Dostojevskog i Tolstoja, sve te velike majstore književnosti, koji su neizravno rušili autokraciju slikajući kruto doba reakcije. Morali bismo se obazrijeti i na prve Zapadnike, Bjelinskoga kao i Aleksandra Hercena, koji je iz Londona kroz svoje brošire sipao ubojite strijele na Rusiju, te je više od ikoga drugoga utro put skršenju autokracije.

Ali nas u ovaj čas više nego išta drugo zanima jedan sam pokret, a to je nihilizam. Ime je stvorio Turgenjev, a evandjelje pokreta napisao je Čerjuševski u knjizi Što treba da radimo? Nihilizam je bio postao popularan medju djacima, koji su bili uvjereni da je Rusija u Krimskom ratu pretrpjela poniženje zbog svoje zaostalosti, osobito krivnjom vjere i neznanja. Oni predlagahu da se na mjesto vjere postavi znanost, na mjesto privatne skupna vlasnost, na mjesto porodičnih veza slobodna ljubav, a autokracija da se zamijeni vladom udruženih općina. Oni bijahu ateisti i realisti, a svoj pozitivizam bili su uzeli od Comte-a, kao mnogi današnji boljševički vodje. Oni su se borili protiv konvencionalizma, a to je ono isto što današnja komunistička mladež zove buržujski moral. Nada sve pak čeznijahu za novim životom i novim čovječanstvom. To je bilo davno prije nego se u Rusiji čulo za Lenjina i za komunističku stranku. Ako tko misli da komunistička omladina danas radi nečuvene stvari, neka zagleda u povi-

jest pa će naći da su to isto radili nihilisti prije šezdeset i sedamdeset godina.

Osobitost revolucionarnog pokreta svojstvenog Rusiji ležala je u tome što se, za postignuće privrednog preporoda, polagalo najveće nade u seljaka, u m i r. Zadugo su svi napori bili obraćeni na to da se seljake predobije za socializam; za to su radili V. Narodni Pokret, Narodna Volja i t. d., dok se naposljetku 1901.e stvorila Socialno Revolucionarna ili Seljačka Stranka, koja je velikim dijelom odgovorna za terorističke atentate sve do 1918.e. Ovo je bila domaća zublja revolucije.

UNESENA REVOLUCIJA

Komunisti su razmjerno novajlije u apostolskom nasljedstvu socialnih reformista. Odakle su oni uzeli svoju ideologiju? Osim opće baštine socialističkog mišljenja nalazimo kod njih tri izvora komunističkog nauka: Babeuf-a i Urotu Jednakih Francuske revolucije, Parisku Komunu godine 1871.e, i naučni socializam Marx-a i Engels-a. Sve troje dobilo je novu važnost u svjetlu događaja poslije 1917.e. Babeuf je htio da uspostavi vlast proletariata kakva je bila prije 1793.e, to jest prije termidorske reakcije koja je dovela do smaknuća Robespierre-a i do povratka buržujske vlade. Posljednjih godina često se u Moskvi čula ta riječ Termidor u vezi s proricanim padom Stalina i očekivanim preokretom na desno.

Babeuf i Urota Jednakih tražijahu podržavljenje vlasnosti i ukinuće nasljedstva, ograničenje političkih prava na same radnike, obrazovanje komisija za izradu državnog plana, i diktaturu proletariata za vrijeme prelaza od kapitalizma na socializam, sve to pedeset godina prije Marxa i sto i dvadeset godina prije Lenjina.

Treba osvjetliti i rad Pariske Komune, jer se sada vidi kako su se boljševici u mnogom pogledu u nju ugledali. Pariska Komuna bila je prva proletarska vlada na svijetu. Za vrijeme svojega dvomjesečnog postojanja ona je bila ukinula stajaću vojsku, zavela opće izborno pravo s pravom neposrednog opoziva poslanika, spustila činovničke plaće na visinu radničkih nadnica i stvorila druge precedente koji se sada ponavljaju u Rusiji. Lenjin i drugovi uzeli su od Pariske Komune i lekcije taktike, osobito su naučili da ne valja upotrebljavati samo polumjere kao što je radila Komuna. Ona, na primjer, nije htjela da zaplijeni Francusku Banku, nije htjela da maršira proti versajskoj vladi, nije htjela da razvlašćuje, bila je uopće preveć umjerena. Boljševici su dugo razmišljati o neuspjehu Pariske Komune. Kad se baciše na rad 1917.e, malokad upadoše u takve pogreške da bi ih se moglo prekoriti s umjerenosti.

Sad predjimo na Marxa. Ima mnogo očevidnih prigovora njegovoj nauci. Ali, bilo ili ne bilo nam drago, D a s K a p i t a l je, od svih knjiga

koje je čovječja ruka napisala, imao možda najviše uticaja na svjetske dogodjaje. Profesor Seligman, učeni branitelj kapitalizma, uvjerava nas da »izuzevši Ricardo-a, nije bilo originalnijeg, ni silnijeg, niti oštrijeg uma u cijeloj povijesti privredne nauke« do Marxa. Svaki inteligentni boljševik poznaje svojeg Marxa. Lenjin izgleda da ga je znao naizust, sudeći po citatima koje je 1917.e sipao, kao iz rukava, iz svojega skrovišta u Finskoj. Revizionisti su razvodnili Marxov nauk. Drugi su ga opet izrešetali do mile volje. Ali za nas je glavno da komunistička stranka koja vlada Rusijom tvrdo vjeruje u Marxa, s tom samom razlikom da je Lenjinizam Marksizam imperialističkog doba. Sovjetska se Rusija vlada po Marxovim načelima. Pristupiti k Sovjetskoj Rusiji bez Marxa, to bi bilo isto kao dati se na proučavanje kršćanske vjere ne poznavajući Sveto Pismo. Prispodoba nije neumjesna, jer je borbeni materializam u današnjoj Rusiji isto što i vjera.

Osobito treba da su nam jasna dva Marxova načela ako ćemo da proniknemo u bitnost nepoznanice sovjetskog sistema. Jedno je od tih sociološke, a drugo privredne naravi. Prvo je načelo ekonomsko shvatanje historije, i kao njegova posljedica neprekidna klasna borba; drugo je teorija o višku vrijednosti. Kad smo kod ovoga trebat će da se opomenemo Hegelove dialektike. Hegel je opisao zakon napretka kao promjenu nastalu borbom izmedju protivnih elemenata, i kao susljednu evoluciju u novi i viši elemenat. Po njemu postoji najprije pozitiv, koji on zove tezom, a ovaj radja negativ, ili protuslovlje, izvor kretanja i života, koji je on nazvao antitezom. Ovo se dvoje pak uzajamno uništava, stvarajući sintezu, iz koje će nanovo nastati pozitiv, a iz ovoga opet negativ, i sve tako naprijed dok god čovjeku ne dodje sudnji dan.

Marx je usvojio ovu dialektiku pa je stoga mogao da misli samo u terminima kontradikcije. On je vlasnost načinio svojim pozitivom ili tezom, a proletariat negativom ili antitezom. Iz sukoba izmedju dižućeg se proletariata i privatne vlasnosti nužno mu tad nastaje, kao sinteza, novi društveni poredak, koji će biti rezultat uništenja i privatne vlasnosti i proletariata.

Ovo je formula revolucije, a bila je prvi put izražena u Komunističkom Manifestu što ga je napisao Marx 1847.e. U njemu je Marx proučio neprekidnu klasnu borbu te je dao radnoj klasi filozofiju i naznačio joj njen zadatak. Zadnje fraze Komunističkog Manifesta jednako odjekuju u moskovskim dvoranama. »Proletariat nema što da izgubi osim svojih okova, a ima da dobije čitav jedan svijet«. Ovo su prve riječi koje putnik ulazeći u Rusiju čita na pograničnom luku. Lozinka »Proletarci svih zemalja ujedinite se« čita se na čelu boljševičkih novina, kao *Pravde* i *Izvjestija*; to piše na zastavama u svim so-

vjetskim demonstracijama, i ističe se gdje god može da padne u oko.

Ekonomsko shvatanje povijesti jednostavno znači da je razvitak ljudskog društva odredjen načinom proizvodnje i razmjene dobara. Marx, smatrajući privredu odlučnim faktorom, nije uzeo u obzir nikakav drugi faktor, usprkos svemu što rekoše kritičari. Ovaj »znanstveni« socializam daje boljševicima svijest o pravičnosti njihove stvari i uliva im slijepu vjeru u nepogrešivu logiku njihova sistema, kadno, na primjer, kažu da je s njima historija, da je s njima vrijeme, da kapitalisti sami sebi kopaju grob, da socializam mora da zavlada po gvozdenoj logici zakona socialne evolucije.

Po Marxovoj teoriji o klasnoj borbi ustanova privatne svojine uništila je prvobitni komunizam, a zatim je nastalo ropstvo, pljačka, i podjela društva u razrede vlasnika i nevlasnika; odavde se pak izlegoše suprotnosti koje, su razrušile rimsko carstvo i dovele nas do Mračnog Doba. Iz haosa Srednjeg Vijeka razvio se feudni sustav i stvorile su se nove klase, na vrhu plemići sa svećenstvom, posrijedi nešto malo gradjana i slobodnih posjednika, a na dnu velika masa zarobljenih seljaka vezanih za zemlju. Klasna se borba sad nanovo razbuktala, dok nije gradjanstvu napokon pošlo za rukom da skrši vlast plemstva. Poslije toga nastalo je moderno

doba komercializma, kapitalizma, s tako zvanim nadničnim robovanjem.

Pod kapitalizmom klasna borba traje dalje. Marx je prorekao da će srednji stalež utonuti u proletariat te da će ga tako nestati. Sad stupa u akciju poznata nam dialektika: proletariat organizovan kao antiteza juriša na privatnu vlasnost, to jest na tezu oličenu u kapitalističkoj klasi, i poslije nekog doba prelaza i nove izgradnje započinje kolektivno doba. Proletariat organizuje industriju na osnovu zajedničke vlasnosti i javne uprave, zavodi jednaku podjelu dobara. S ovim nestaje kapitalizma i razlike klasa, te će otsele biti samo jedna klasa, klasa radnika s lozinkom »Ko ne radi ne će ni jesti«.

Medjutim je posve jasno da oštra podjela u klase kako je opisuje Marx ne odgovara svud faktičnom stanju stvari. Namještenici u kapitalističkim preduzećima, direktori, poslovodje, pa i prosti radnici, žude da postanu kapitalisti te kupuju akcije. Osim toga opaža se težnja k sve to većem rasparčavanju vlasnosti.*) Moglo bi se navesti više primjera kapitalista koji učiniše svoje namještenike sudionicima preduzeća i time pokazaše kako nije sasvim tačno da kapitalisti kopaju sami sebi grob, već da ih naprotiv ima koji, shvatajući duh vremena, nastoje da riješe probleme rada pretvaranjem radnika u male kapitaliste.

*) Na primjer, kod akcija Američkog Telefonskog i Telegrafskog Društva.

Ali, mora se priznati, ovi primjeri nisu ni opći ni tipični. Ovdje je pak za nas važno ono što o stvari misli komunistička stranka u Rusiji. Boljševici su tvrdo uvjereni da je ovo posljednja borba izmedju buržuazije i proletariata. Po njima će, kad proletariat sruši stari poredak, najprije neko vrijeme on sam vladati, dok se posve izbrišu klasne razlike. Tad ne će više biti izrabljivanja, jer ne će biti klasa, te će napokon čovjek biti slobodan. Prema ovoj velikoj zamisli oni smatraju historijskim zadatkom proletariata oslobodjenje čitavog čovječanstva. Ovo je prava vjera Moskve.

U Rusiji se danas najčešće čuje riječ b o r b a, koja ruski glasi kao i hrvatski. Njome su nadahnute sve sovjetske novine, ona se svako malo minuta ponavlja u javnim govorima, i iz radiovih zvučnika razliježe se po gradskim trgovima. Sad b o r b a proti ovome, sad b o r b a proti onome; sav je život u Rusiji sama b o r b a.

Marxova teorija da je radna snaga roba, izvedena je iz Ricardo-va gvozdenog zakona nadnica. Marx se poduzeo da dokaže da proletariat stvara svu robu i sve vrednote, a da kapitalisti žive od viška vrijednosti ukradenog stvoriteljima vrijednosti. Višak vrijednosti je razlika u vrijednosti izmedju onoga što radnici izrade i onoga što primaju za plaću. Recimo, na primjer, da jedan poslenik može da proizvede za četiri sata što treba njemu i njegovoj porodici, i da to vrijedi 100 dinara. Kad bi on radio četiri sata na dan i primao 100 dinara nadnice, ne bi bilo viška vrijednost. Ali kapitalist-poslodavac, kupujući radnu snagu, postupa s njom kao sa svakom drugom robom, te sili radnika da radi osam, deset, i više sati na dan. Teorija glasi da radnik za četiri sata ulaže »potrebito radno vrijeme« dovoljno da zaradi koliko mu treba za izdržavanje. Što radi preko toga, to je »suvišnje radno vrijeme« s kojim stvara višak vrijednosti za poslodavca. On stvara, recimo, 300 ili 400 dinara, a prima samo 100. Ostalo je poslodavčev dobitak, koji se dijeli na rentu, kamate i čisti dobitak.

Ova teorija viška vrijednosti je tvrdi orah Marksizma. To je ono što Sovjeti razumijevaju pod iskorišćavanjem rada. Pri tome oni dakako puštaju iz vida razne faktore koji su drugima važni, kao što je, na primjer, vještina upravljača. U suglasju sa svojim državnim ustavom Sovjetska se Rusija posvetila zadatku da učini kraj svakom izrabljivanju jednoga čovjeka od strane drugoga. Ali taj isti ustav prelazi rječitim mukom preko izrabljivanja čovjeka od strane države.

KAKO JE NASTALA REVOLUCIJA

Ova dva vulkana revolucionarne misli, ruski ili domaći, i inostrani ili proletarski, koji su jedan kao i drugi bili u vlasti intelektualaca, jako su

se pušili potkraj prošlog vijeka. Marksizam se organizovao 1898.e, kad je u Rusiji bila osnovana Socialno-demokratska radna stranka. Ona se, poslije pet godina, rascijepila u Boljševike, koji su bili za nasilne metode, i Menjševike, koji su se zadovoljavali evolucijom putem zakonodavstva. Vulkani planuše ognjem revolucije godine 1905.e, kad se zemlja potresla pod autokracijom uslijed strašnih pogrešaka od nje počinjenih u japanskom ratu.

Interesantno je kako je neznatno autokracija bila ograničena revolucijom 1905.e. Temeljni zakon 1832.e, glasio je: »Car sveruski je neograničeni vladar. Sam Bog nam nalaže da se pokoravamo vrhovnoj vlasti carevoj, ne samo od straha, već i po savjesti svojoj«. Ovaj temeljni zakon bi maja mjeseca 1906.e, ovako preinačen: »Caru sveruskom pripada vrhovna samodržavna vlast. Sam Bog nam nalaže i t. d.«. Dakle trebale su sedamdeset i četiri godine da se iz temeljnog zakona izluči cigla riječ »neograničeni« u vezi s carem. On je, kao što se vidi, i nadalje ostao autokrat (samodržac), a s time je bio sačuvan i vladarski cezaro-papizam.

Autokracija je podijelila Rusiji ustav i stvorila Dumu (parlamenat), ali ova nije imala prava zakonodavnog tijela, već samo savjetujući glas. Kad se prve dvije Dume pokazaše nepokorne, autokracija, pogazivši ustav koji je sama bila podijelila, izmijeni prostom naredbom izborni zakon, te napuni Dumu konservativnim članovima. Po ovom novom izbornom zakonu, koji se povodio za pruskim troklasnim sistemom, po jedan je izbornik dolazio na 230 plemića, na 60.000 seljaka, i na 125.000 radnika. Sovjetski izborni zakon, kako ćemo vidjeti, isto je tako nepravedan, dakako u sasma protivnom smislu.

Boljševici su isprva bojkotovali Dumu. Priča se da su se boljševički vodje bili sastali u jednoj zapuštenoj seoskoj kući u Finskoj da se dogovore hoće li saradjivati s Dumom ili ne će. Izgledalo je da je većina bila za saradjivanje. Stalin je bio protivnog mišljenja. Baš kad se imalo preći na glasanje, njega nestade. Za čas čuše se dva hica pištolja i neko zavika »Policija!«. Zbor se raspprši prije nego li je došlo do glasanja. Medjutim je Stalin iza jedne staje čistio samokres. On je sve do danas ostao majstor u kormanenju krivudavim putevima.

Iz iskustva Rusije crpimo jedan veliki nauk, naime kako privredni pritisak odozdo može da probije zaklopac autokracije. Jednak privredni pritisak primjećujemo sada iznova kod sovjetskih problema. Carski režim htijući da industrializuje zemlju, navrnuo je bio industrializam na deblo sredovječnog društva. Autokracija je htjela da zavede industrializam bez socialnih promjena, a to je bilo nemoguće. Privredna vlast države kočila je socialnu promjenu, koja je bila prirodna posljedica privredne promjene. Ovo je u toliko

važnije što su u ruskom društvu pretežniji niži slojevi. Može se reći da su u carskoj Rusiji bili sami niži slojevi s tankom gospodskom navlakom na vrhu. Na vrhu je pak Rusija bila gnjila. Izdaja na dvoru, Rasputini i Suhomlinovi, nesposobnost i podmitljivost, kao i druge tamne sile koje povijest nije uspjela da otkrije, baciše Rusiju pod noge Njemačkoj. Autokracija niti je mogla da riješi privredni problem, niti da dobije rat, niti da sama sebe reformiše.

Prava Rusija izašla je na površinu u martovskoj revoluciji 1917.e, ali navedene probleme nije bila kadra da riješi ni privremena vlada. Kaže se da je Kornilov digao u lagum privremenu vladu. Stvarno je ta vlada, iako su u službi liberalne revolucije bile tako mudre glave kao Miljukov, bila upropaštena odozgo, jer se nije usudila da dirne u vlasničko pravo kapitalista. Interesi bogataša nisu dali da se riješi kako je trebalo ni agrarno pitanje, ni pitanje rada, ni mnoge druge hitne probleme, ništa osim produženja rata. Kapitalistima je njihovo pravo bilo sveto i neprikosnoveno. Oni, kao pravi slijepci, ne razabirahu znakove vremena. Doktrinalni liberalci privremene vlade nadjoše se izmedju dva mlina, izmedju kapitalističkih interesa odozgo i proletariata i seljaštva odozdo. Oni bijahu previše liberalni da bi podvrgli vladinoj kontroli narodnu privredu, što bi ih možda bilo spasilo. Njihova je sudbina zaista dirljiva. Kapitalisti s de-

sna raspolagahu s novcem, a novac je sila. Radništvo s lijeva imalo je brojnu nadmoć i organizaciju, a to je takodjer sila. Intelektualci koji su stajali po srijedi imali su samo ideje s kojima su se borili za umjerenost. Ali ideje malo vrijede ako nisu poduprte silom.

Boljševicima je uistinu bilo lako dočepati se vlasti. Nije im trebalo drugo već obećati narodu ono što je narod želio. »Zemlju onima koji je rade, tvornice radnicima, i smjesta mir«.

Napredniji narodi ne bi smjeli da po sebi sude sovjetske prilike, već bi imali da drže pred očima prošlost i navike ruskog naroda. »Bratci« nisu nikad imali mnogo suvišaka u svom životu. Bi li im danas mogla pribaviti više suvišaka ikakva druga vlada, to bi tek trebalo vidjeti. Rusija je danas na putu da iz autokracije predje u socializam, ne prolazeći kroz stadij parlamentarne demokracije. Ono što smo naveli u posljednja dva poglavlja pokazuje kako je velik taj skok. Ali ujedno može i da pobije one koji, u prevelikoj svojoj zanesenosti za jednu ideju, pretpostavljaju da je socialno uredjenje u drugim zemljama danas isto tako puno dinamita kao što je bilo u Rusiji godine 1917.e.

Vidjeli smo da su mnoge teorije i postupci u današnjoj Rusiji potekli iz ideja koje su nikle iz ruske sredine ili su u toku vjekova tu ispod zemlje ključale. Ovo čini još složenijom sliku današnje Rusije, a ujedno nam dovodi na pamet ne-

što što se često čuje, naime kako bi svakako trebalo uništiti boljševike. Kako po našem mišljenju jedan narod može da bude poražen, ali ne može da bude posve uništen, oni koji tako govore morali bi prije svega da budu na čistu s time što je u Rusiji boljševičko, a što korjenito rusko.

POGLAVLJE ČETVRTO

SOVJETSKA VLAST

Komunisti, bojeći se da se ne bi i njima dogodilo kao i autokraciji, kojoj je privredni pritisak odozdo zapečatio sudbinu, izgradiše posve novi sustav političkog uredjenja države.

Po komunističkoj definiciji kapitalizam je sistem osnovan na privatnoj vlasnosti koji proizvodi robu za tržište na takav način da su sredstva proizvodnje i razdiobe monopolska vlasnost malog skupa bogataša. Ovi kapitalisti iskorišćuju pri tome tudji rad te sistemom nadnica otimlju radništvu vrijednosti koje je ono samo stvorilo, ponizujući tako radnu snagu čovjeka.

Po teoriji Kremlja, sa sve većim umnožavanjem ljudstva i sve većom industrijalizacijom, kapitalistički poredak postaje sve više nesavremen i nesposoban za nove potrebe svijeta, te će napoSljetku, kao i preživjeli sistemi feudalizma i ropstva, svršiti u ropotarnici historije. Komunisti tvrdo vjeruju da će se kapitalizam sam raspasti zbog njegovih unutrašnjih protuslovlja, u prvom redu zbog podjele društva u dvije klase, a onda zbog anarhije u proizvodnji.

Već smo govorili o podjeli u klase, o izrabljivanju rada i o teoriji viška vrijednosti. S moću ovako stečenog novca kapitalisti su, veli se, prigrabili za svoju klasu svu vlast u državi tako da vlada, vojska, policija, parlamenat i t. d. služe samo da očuvaju tu prevlast. Nadničarima je u glavnom uskraćena zgoda da se odgoje i usavrše, i uopće da poboljšaju svoj položaj. Jedna se klasa drži gore držeći drugu pod nogama. Kako se na taj način sve to većma širi provalija koja je pukla medju njima, klasna borba razbuktat će se uz sve to veće strajkove, dok napokon ne plane revolucija.

Drugo što se zamjera kapitalizmu, bezglavlje u proizvodnji, to je samo logična posljedica privrednog laisser-faire gdje svak čini što ga je volja. Pojedine proizvodne jedinice rade, naime, svaka za sebe, bez medjusobne veze i bez ikakva nadzora odozgo, vodjene jedino pohlepom za dobitkom.

Jer nema smišljene kontrole nad proizvodnjom, nastaje zatorna dvostrukost, iz koje se pak radjaju utakmica, kriza prekomjerne produkcije, privredni imperializam, i naposljetku ratovi.

Ovako glasi optužba proti kapitalizmu. Da vidimo koje ljekove od toga predlažu komunisti.

Eda se izbjegne pogubna podjela u klase, komunisti zamišljaju takvo bestaleško društvo u kojemu ne će biti privatnog gomilanja bogatstva, već će se privredni suvišci upotrebljavati na po-

većanje stvarne nagrade rada, na skraćenje radnog vremena i na podignuće prosvjetnog raza običnog čovjeka.

Da se pak uklone štetne posljedice anarhije u proizvodnji oni predlažu novo društveno uredjenje slobodno od utakmice, od kriza i od ratova, koje će stati pod jedinstvenim nadzorom i počivati na socializovanoj privredi tako da će sve grane proizvodnje i razdiobe dobara biti svrstane u jednu opću osnovu industrializacije.

Uzmimo u pretres ovu revolucionarnu filozofiju komunista. Oni tvrde da rade za blagostanje cjelokupnog društva te ističu mnogobrojne prednosti metode kojom su nakani da postignu i da održe to blagostanje. Prva prednost, kažu, leži u tome što će se tako osloboditi silna ljudska energija koja se sada troši u staleškim borbama, strajkovima, pobunama, u djelatnosti policije, sudova i t. d. te će se ona sva moći uložiti u proizvodnju. Druga je prednost da će se izbjeći gubitci koje danas prouzrokuju utakmice, krize i ratovi. Treća pak da će se s jednim općim privrednim planom ukloniti gubitci u proizvodnji i omogućiti proizvodnja na veliko, koja je ne samo jeftinija već dozvoljava i brži tehnički napredak, napredak kakav se ne da ni zamisliti pod bezglavim kapitalističkim sistemom.

Ova obećana zemlja komunizma zamišljena je s takvim obiljem svakoga blaga božjeg da bi njom imala da kroz kanale smišljene proizvod-

nje bez prekida teče rijeka svakojakih proizvoda, uz lozinku: »Od svakoga prema njegovoj sposobnosti, k svakome prema njegovoj potrebi«. U toj zemlji ne bi više rad bio sredstvo da se čovjek održi u životu, već bi imao da bude prva potreba života. Imala bi i da iščezne svaka opreka izmedju ručnog i duhovnog rada. Oni vjeruju i da će nestati izjelica, i da ne će više biti zločinstava. Čovjeku će, kažu, manje trebati da radi za zadovoljenje svojih tjelesnih potreba, te će moći da posveti više vremena svome umnom razviću, pa će tako, vele, ljudska prosvjeta dostići nevidjene visine, i sve će se više dizati, kako se god čovjek bude većma udaljivao od surove svoje prošlosti pod kapitalizmom.

Ima, istina, više hiljada godina da ljudi sanjaju o komunizmu. Platona prekaraju da je bio prvi kamen smutnje, iako su mnogo prije njega o ovome govorili proroci Izrailja. No kad će se takvo društveno uredjenje privesti u djelo, nije se usudio da proreče ni sam Lenjin. Sva je prilika da bijedno čovječanstvo ne će to nikad dočekati. Veli se da put k tome zemaljskom raju vodi kroz socializam. Ali sa socializmom ne će se namah stvoriti ono očekivano preobilje. Stoga se socialistička privreda ne će moći zasnovati na obilnosti, već na oskudici. Socializam će trebati da priuči narod na skupno vlasništvo i na plansku disciplinu — to jest, da se podvrgava općoj osnovi kolektivizma.

Svakako, ma i ne bio tako dalek put do socializma, on se ne može ostvariti preko noći. Morat će uvijek da prodje više godina socialističkog preobražavanja, dok se iskorijeni kapitalizam, izbrišu klasne pregrade, socializuje privredni život te zavedu i razviju socialističke ustanove pod diktaturom proletariata. Današnje je stanje u Rusiji, tako zvano »prelazno doba«, u kojem je Sovjetska Rusija na putu da postane socialistička.

SOVJETSKA DRŽAVA

Kad znamo za čim teže komunisti, pogledajmo kakvo je državno uredjenje koje ima da provede prelaz k socializmu, pa ćemo se tako upoznati sa socialističkim ustanovama savremene Rusije. Sistem vladanja koji ovdje nalazimo obuhvata takvu političku i privrednu vlast da joj nema primjera u historiji svijeta.

Što je to radnička država? Po strogom Marxovom nauku o klasnoj borbi država je sredstvo tlačenja jedne klase, od strane druge. Činovnici upravljaju državom u interesu onih staleža koji imaju u rukama političku moć. Kad nestane klasa, postat će, kažu, suvišna i država, jer ne će više imati nikakva posla. Tad će, po riječima Engels-a, država da »uvehne« te će biti pohranjena u muzej pored kolovrata i mjedene sjekire. Teško je sebi stvoriti jasnu sliku ovog dalekog uredjenja komunističkog društva. Po

Buharinu, ono će sastojati od samih knjigovodja i statističara. Ali dok bude trajalo prelazno doba valja da proletariat iskorišćuje državu kao tehničko sredstvo za postignuće svojih revolucionarnih ciljeva.

Sudeći po onome što vidimo u Rusiji, ne bi se reklo da je diktatura proletariata nešto prelazna, već nam ona prije izgleda kao neki trajni oblik radničke države. Lenjin je kazao za diktaturu proletariata da je to »neograničena moć koja nije stegnuta nikakvim zakonom ni apsolutnim pravilom — moć koja počiva jedino na sili«. Na drugom mjestu pak piše da je »privredni interes vladajuće klase djelatna sila i temeljni zakon države«. Odatle nastaje golemo protuslovlje izmedju socialističke ideologije koja naviješta da će nestati države, i boljševičke prakse u kojoj vlada sila, kao takodjer izmedju načela da bi vlada trebala da bude u rukama proizvoditelja, i činjenice da privrednim životom Sovjetske Rusije stvarno vlada politička vlast. Najveće privredno preduzeće poznato u historiji ujedno je dakle i politička ustanova, ono je država koja trguje, a to je glavni uzrok sukoba u medjunarodnim odnosima Sovjeta.

Prvo što nam u ovoj proletarskoj državi pada u oči to je da u njoj zakonodavna vlast nije odijeljena od izvršne. Rastavljenje izvršne od zakonodavne vlasti moglo bi očevidno da izloži opasnosti diktaturu proletariata.

Druga značajna crta je uskraćenje osobnih prava. Politička prava oduzeta su čitavoj jednoj klasi, a čitavoj drugoj klasi priznata su posebna prava. Član 23. ustava RSFSR (Ruske Socialističke Federalne Sovjetske Republike, a to je Rusija u užem smislu riječi) odredjuje: »Vodjena interesima radničke klase kao cjeline, RSFSR oduzimlje pojedincima ili posebnim grupama sve pravice koje bi oni mogli da upotrebe na štetu socialističke revolucije«. Pojedincu mogu da budu oduzeta gradjanska prava prosto zbog njegova porijekla, ili zbog njegova rada prije revolucije. Na ovaj način ustav istovjetuje proletarsku klasu s državom, davajući joj neograničenu vlast. On se naprosto ne bavi s pravima gradjana, već s pravima one klase koja sačinjava državu.

Pod ovom staleški ograničenom oligarhijom samo proizvoditelji mogu da budu gradjani Sovjeta. Oni se dijele u četiri privredne struke: proletariat, a to su ručni radnici i siromašniji seljaci (bjednjaki), seljaci srednje ruke (srednjaki), radna inteligencija i činovnici, i naposljetku kapitalistčki elementi, trgovci i bogati seljaci (kulaki). Svi se ovi opet dijele u dvije političke grupe: na jednu stranu idu članovi komunističke stranke i komunističke omladine, okruglo 3 od sto svega stanovništva, a na drugu svi ostali, 97 od sto.

Pravo glasanja i izbora u Sovjete priznato je svim gradjanima koji zaradjuju kruh plodotvornim radom korisnim društvu, kao i članovima obranbene sile. Isključeni su iz reda birača oni koji zaposluju radnike za svoju korist, koji žive od drugog prihoda a ne od svojega rada, privatni trgovci, duhovnici svih vjera, bivši policajci, ludjaci i slaboumnici, napokon osobe osudjene za sramotna ili pohlepna zločinstva. Svi ovi skupa čine veliki broj negradjana.

Carska Rusija bila je jedinstvena država s jedinstvenom zakonodavnom vlasti, koja nije priznavala nikakve samouprave brojnim narodima carstva. Sovjetski je Savez naprotiv federacija sedam sovjetskih socialističkih republika, koje se uvelike razlikuju jedna od druge i po veličini i po privrednoj snazi, a to su RSFSR (uža Rusija sa Sibirom), Ukrajina, Bjelorusija, Zakavkaska, Uzbekistan, Turkmenistan i Tadžikistan.[6]) Ukoliko nije što protivno predvidjeno u ustavu Saveza, ove udružene republike imaju svaka svoje osobito zakonodavstvo. Uopće, savezna vlada postavlja načela privatnog prava; gradjansko pravo ostavljeno je pojedinim republikama. Zakonodavstvo je ipak jednolično u cijelom Savezu, jer komunistička stranka stoji pod jednim te istim središnjim vodstvom. Po ustavu

[6]) Posljednje tri republike obuhvataju oblast bivšeg ruskog Turkestana i vazalnih hanata Hive i Buhare. Sva ostala ruska Azija pripada užoj Rusiji. Sibir ne uživa nikakve autonomije.

svaka republika ima pravo da po volji istupi iz Saveza. U carsko doba jedinstvo se održavalo zajedničkom odanošću caru, i s pomoću crkve; sada ga pak podržava komunistička stranka, a donekle i to što su u krajevima drugih narodnosti vještiji radnici i tako zvani avangardiste proletariata pretežno Velikorusi, koji su se iz središta onamo preselili.

Temeljno načelo sovjetske politike je prosvjetna autonomija u federaciji. Ovo je od silnog zamašaja i s obzirom na težnju Sovjeta k Istoku, i jer Sovjeti misle da će ovako jednostavnim primanjem novih članova u svoj Savez postepeno ostvariti privrednu federaciju svijeta. Četiri najveće republike imaju unutrašnje federalno ustrojstvo, tako da je i manjim narodnostima u njima zajamčen samostalni prosvjetni razvitak. RSFSR obuhvata jedanaest autonomnih republika, kao što su Baškirska, Buriatsko-mongolska, Dagestanska, Krimska, Tatarska republika i t. d. Osim toga ima u njoj trinaest samoupravnih oblasti. U ovim se granicama sad preuredjuje uprava kako bi se što više smanjili troškovi središnje vlade i kako bi se upravna podjela što bolje prilagodila privrednim i narodnim jedinicama. Karta Rusije iz temelja se izmijenila, gubernijske su granice ukinute, i osnovane su nove o b l a s t i.

VLADINO USTROJSTVO

Vlada Sovjetske Rusije je nešto posve nova u političkoj znanosti. Ona liči na piramidu koja počiva na gradskim i seoskim Sovjetima te se po stepenicama rejonskih, oblasnih i zemaljskih Sovjeta sve na više penje do Svesaveznog Kongresa Sovjeta, kojemu u teoriji pripada vrhovna vlast nad državom. Ovaj se Kongres sastaje na dvije sedmice svake druge godine, ako li nije odgodjen. Izbornici su grupisani po zanimanjima i po krajevima. Poslanici koje niži Sovjet izabere u viši mogu da budu u svaki čas opozvani. Izbori se vrše na strogoj partijskoj osnovi, a prije izbora objelodanjuje se spisak osoba isključenih iz izbornog prava. Glasa se dizanjem ruku. Tajno glasanje nikako se ne slaže s diktaturom. Po jedan zastupnik dolazi na svakih 25.000 izbornika u gradovima, a po selima na svakih 125.000, tako da su gradovi zastupani pet puta jače nego sela.

Svesavezni Kongres bira Centralni Izvršni Komitet, tako zvani CIK. Ovaj sastoji od jednog Saveznog Vijeća od 451 člana, koje predstavlja cijelo stanovništvo, poput Narodne Skupštine u parlamentarnim državama, i od jednog Vijeća Narodnosti od 131, koje predstavlja razne narodnosti Saveza, slično kao što Senat Sjedinjenih Država Američkih predstavlja pojedine države. Ovaj se Centralni Izvršni Komitet sastaje četiri puta na godinu, ima potpunu izvršnu i zakonodavnu vlast, i utvrdjuje budžet. Izmedju jednog i drugog zasijedanja zastupa ga njegovo Predsjedništvo u kome ima 27 osoba.

Upravni organ Centralnog Izvršnog Komiteta je Vijeće Narodnih Komesara t. j. državni kabinet, koji takodjer ima izvršnu i zakonodavnu vlast te po imenu vlada Sovjetskom Unijom. Komesariati su od prilike ono što su u drugim državama ministarstva.

Ovo i ovako ustrojstvo vlade ponavlja se, u glavnom, u pojedinim saveznim republikama. Neki su komesariati samo Svesavezni, kao Inostranih Poslova, Vojske i Mornarice, Saobraćaja, Pošta i Telegrafa. Druge nalazimo i u središnjoj vladi i u raznim republikama: tako Vrhovno Privredno Vijeće, Domaće Trgovine, Financija, Rada, Radničko-Seljački Nadzor. Neki pak postoje samo u pojedinim saveznim državama, kao komesariati za Pravdu, Unutrašnje Poslove, Narodnu Prosvjetu, Zdravlje i t. d.

Ovo piramidalno ustrojstvo vladanja nad federacijama u federaciji, koje se sasma razlikuje od parlamentarne vladavine, zamišljeno je ovako da bi se sva vlast usredotočila u rukama proletarskog staleža i komunističke stranke.

USTROJSTVO KOMUNISTIČKE STRANKE

Oktobarsku revoluciju 1917.e provelo je lijevo krilo Ruske Radničke Socialno-Demokratske Stranke, tako zvani Boljševici, s pomoću lijevog

krila Socialnih Revolucionara, t. j. Seljačke Stranke. Prvih mjeseci revolucije bile su dozvoljene i druge stranke.

Godine 1918.e Boljševici odbaciše ime Socialnih Demokrata i prozvaše se Ruskom Komunističkom Strankom. Druge socialističke grupe bješe tada isključene iz vlade te je Komunistička Stranka uzela «monopol zakonitosti«. Nijedna druga stranka nije više smjela da se pojavi.

Stranačka organizacija počiva na gradskim, fabričkim ili seoskim jedinicama, koje se zovu ćelije. Svaka ćelija mora da ima bar tri člana, i da ima svoj ured i tajnika. Od ćelija organizacija se penje, opet u obliku piramide, od nižih do viših odbora, i to sredstvom izbora odozdo i potvrde ili naprosto odredjenja odozgo, sve do Svesaveznog Partijskog Kongresa koji je vrhovna vlast stranke.

Partijski Kongres imao bi da se sastaje svake godine, ali izgleda da je to samo u teoriji tako. Izmedju jednog i drugog Kongresa svu vlast vrši jedan Centralni Komitet od 71 osobe (koji se ne smije zamijeniti s Centralnim Izvršnim Komitetom vlade). Jednom izmedju dva Kongresa drži se Svesavezna Partijska Konferencija predstavnika mjesnih stranačkih jedinica.

Centralni Komitet sastaje se svaka dva mjeseca. Kad nije na okupu, njegovu vlast vrši Politbiro, u političkim poslovima, Orgbiro, u poslovima organizacije, i jedan sekretariat. Politbiro,

koji sada sastoji od dvanaest ljudi, to je prava vlada Rusije. Partijski Kongres bira i jednu Centralnu Kontrolnu Komisiju, koja provodi u stranci periodične čistke, to jest isključuje članove koji se protive pravcu partije ili se ohlade u radu za stranku. Od 1. januara 1928.e do 1. aprila 1930.e bilo je tako isključeno iz stranke svega oko 170.000 članova. Ide se uopće za tim da se iz partije istisne inteligencija, a da se u nju uvuče što više radnika. Od jednoga miliona i po, koliko je stranka brojila članova 1930.e, bilo je na svakih sto 68,2 radnika, 18,8 seljaka i 12,2 činovnika.

Vrijedno je istaći neke značajne crte Komunističke Partije. Prije svega njezino apsolutno jedinstvo. Fakcije su u njoj strogo zabranjene. Taka jedna fakcija bila je lijevičarska opozicija: Trocki, Zinovjev, Radek, Rakovski i mnoštvo njihovih pristaša. Stotinu njih bilo je isključeno iz stranke decembra 1927.e, a kasnije još mnogo više. Ova je lijevičarska opozicija htjela bržu industrijalizaciju i bila je za to da se teret još više svali na poljodjelstvo, kao takodjer da se u još većoj mjeri žrtvuje časovito blagostanje za volju dalekosežnim osnovama. Najviše su pak žudili da bi se stalo raditi oko svjetske revolucije ne čekajući da se u Rusiji provede socializam. Stalin ih je porazio, pa je onda usvojio najveći dio njihova programa.

Godine 1928.e bila se razvila jaka desničarska opozicija, s Rikovim, Buharinom i Tomskim

na čelu, koja je htjela da se uspori brzina akcije te da se više pažnje pokloni blagostanju i dnevnim potrebama naroda, osobito da se oblakša teret seljaštva. Sva tri ova vodje bili su kažnjeni i svrgnuti s vlasti.

Što se tiče neslaganja izmedju komunista, u stranci vlada potpuna sloboda raspravljanja o svim spornim pitanjima dok se ne dodje do glasanja. Ali čim se jednom glasalo, član koji bi se usprotivio odluci većine izlaže se opasnosti da bude isključen iz partije. Ako li takav jedan nezadovoljnik sjedi visoko u vijeću stranke, bit će oboren s visine kao Lucifer.

Preko toga nalazimo u stranci tako zvani »demokratski centralizam« — a to je podredjenje svake jedinice jedinici neposredno višeg reda u partijskoj hierarhiji. S tim se postizava trajna kontrola.

Ali ono čemu se stranac najviše čudi, to je gvozdena disciplina koja vlada u stranci. Član stranke mora da se primi svakog posla, ma gdje to bilo u Rusiji ili u inostranstvu, i da povjereni mu nalog izvrši srčano i revno. Ova je disciplina podržavana kaznama koje idu od ukora do isključenja i do gubitka državne službe, a ostati bez državne službe u Rusiji znači gladovati. Kao disciplinski prestupi kazne se izmedju ostaloga navadno pijanstvo, prestup bračnih i razvodnih zakona, grubijansko i samovoljno postupanje. Komunisti odsudjeni zbog podmitljivosti kazne

se mnogo strožije nego drugi gradjani: to odgovara sovjetskom načelu pravde po kojemu se isto zločinstvo toliko strožije kazni koliko je veća svjesna odgovornost krivca.

Komunistima je zabranjeno uzimati u najam radnike i upuštati se u trgovinu. Zabranjeno im je takodjer preveliko druženje s buržuazijom, dakle i sa strancima. Stoga je isto tako teško doći do komunista koji je na visokom položaju, kao što je nekoć bilo teško doći do cara. Komunisti ne smiju da se žene ženama iz drugih staleža. Oni moraju da se nose i da žive jednostavno kao i proletariat, kako ne bi nastala nova klasa komunističke vlastele. Uopće moraju da vode uredan život, da se klone izgreda, i da sve svoje sile posvete revoluciji.

Od njih se traži da vrše jedan minimum javne službe i da služe za ugled gradjanskih vrlina. Komunist treba da je ateist, ali ne mora da bude borbeni ateist. On je dužan da plaća stranački prinos, koji ide od pola procenta do tri od sto njegove mjesečne plaće; jer ne plati li za tri mjeseca članarinu gubi članstvo. Sve što komunistički činovnik u gradovima prima preko 225 rubalja mjesečne plaće, mora da daje u stranačku blagajnu. Književnici davaju stranci jedan dio suviška od svog prihoda.

KOMUNISTIČKA OMLADINA

Stranka se održava u životu primanjem novih članova, koji se drže na kušnji, prema njihovom socialnom porijeklu, od šest mjeseci do dvije godine dana. Komunistička stara garda postala je ovaka kakva jest iz fanatične odanosti načelima. Medju njima ima podosta bolesnih ljudi, koji su dugo čamili u sibirskim tamnicama, ili kukavno životarili kao izbjeglice u mračnom podzemlju evropskih gradova.

Razumije se da nije jedno te isto kad fanatično mrzi kapitalizam čovjek koji ima za sobom čitav jedan život stradanja, ili kad ga mrzi mladić koji je u tom pravcu bio odgojen od države. Stoga nas uvelike zanima komunistička omladina, koja je poznata pod skraćenim imenom Kom-Somol. Teško je pogoditi kojim će li putem udariti ovi Komsomolci kad postanu većina, naime kad stari boljševici iščeznu ili budu lišeni vlasti. Stalinova pobjeda nad dvije opozicije, koje su obje bile sastavljene od starih boljševika, donekle se tumači njegovim savezom s komunističkom omladinom. Danas mladi komunisti stoje dalje na lijevo od njihovih starijih. Jesu li oni zauzeli ovaj stav iz uvjerenja ili u mladenačkom poletu, teško je kazati. Svakako su vrijedni najveće pažnje.

Ova mlada garda brojila je 1931.e do tri miliona članova i oko 70.000 ćelija. U njoj vlada disciplina koja je gotovo jednako stroga kao i

partijska, a još veće oduševljenje za nauk i za politički odgoj. Komsomolci imaju toliko gradjanskih dužnosti da ih nije lako sve nabrojiti. Od njih su sastavljene jurišne brigade za provedenje posebnih političkih pothvata stranke. Zapne li gdje saobraćaj, Komsomolci će u velikim četama onamo priskočiti i stati da istovaruju kola. Oni se staraju za čistoću gradova. God. 1927.e vlada se bila našla na čudu s t. zv. bezprizornicima, t. j. sa zapuštenom djecom koja su vrvila gradskim ulicama kradući sve što bi im došlo do ruku. Ne znajući šta bi s njima, vlada naredi Komsomolu da učini red, i poslije sama tri dana nije više bilo vidjeti ulicama niti jednoga od tih malih beskućnika. Kad su o deset-godišnjici revolucije mnogobrojni stranci posjetili Rusiju, svi su bezprizornici bili strpani u manastire i popravilišta.

Dandanas četvrti dio stranačkih članova sastoji od nekadašnjih Komsomolaca. U novije doba trećina onih koji bivaju primljeni u stranku dolaze iz redova Komsomolaca. Oni se s potporom Stalina uspinju uza stepenice vlasti, a kad se popnu na vrh, Rusija će se naći pod upravom ljudi koji nisu poznavali carski režim, i koji će po vlastitom iskustvu znati posve malo ili ništa šta je to savremeni kapitalizam.

Dobna je granica za Komsomolce izmedju četrnaeste i dvadeset i treće godine. Mladja su grupa Pioniri, od desete do šestnaeste godine,

koji su organizovani u brigade, a ima ih oko dva miliona. I oni teže za gradjanskim vrlinama. Organizovana su napokon i djeca ispod deset godina, koji se zovu Mladi Oktobristi. Svaka organizacija ima svoje pravilnike, a sva ta pravila izviru iz općih načela komunističkog odgoja. Partija odgaja Komsomol, Komsomolci Pionire, a Pioniri mališe.

Uslijed ovog pokreta sve više omladinaca uče se politici, privredi i socialnom staranju, te se odgajaju da bi jednom bili korisni društvu i interesima proletarskog staleža. Mladje grupe uče se i uljudnom ponašanju koje se takodjer smatra socialnom vrlinom.

Lenjin je kazao: »Dajte mi da četiri godine poučajem djecu, i sjeme koje zasijem ne će se nikad zatrti«. Ovi su sutrašnji vodje proizvod komunističkog gradjanskog odgoja. Oni pretstavljaju moć, organizovanu moć poslušnu središnjoj volji. Ko god vidi Komsomolce na djelu, ko ih motri u njihovim paradama, pri vježbama, kako održavaju red, kako razgone uličnjake, valja da se divi njihovoj borbenoj odlučnosti. Oni su odgojeni za osvajanje i za borbu skupnim naporom. Šta će iz njih izaći to još niko ne zna. Ali ko ne uvidja veliku važnost ove pojave taj je slijep kod zdravih očiju.

ODNOS IZMEDJU STRANKE I VLADE

Najlakše ćemo pojmiti kakav je odnos izmedju Komunističke Stranke i sovjetske vlade ako zamislimo vladajući sustav u obliku jedne piramide. Temelj je ovoj piramidi cjelokupno društvo, a stepenice joj sačinjavaju Sovjeti raznih stepena, od najnižega pa do Svesaveznog Kongresa Sovjeta na vrhu. Zamislimo nadalje da su ove stepenice povezane izvana gvozdenim obručima koji čvrsto pridržavaju stepenice i čitavu piramidu. Ovi obruči, koji sve obuhvataju, predstavljaju Komunističku Stranku.

Partijske rezolucije doduše nisu zakoni. Ali stranačka disciplina traži da im se svi članovi pokoravaju. Kako su svi Narodni Komesari u isto vrijeme i članovi središnjeg komiteta stranke, zaključci potonjega lako se pretvaraju u vladina naredjenja. Volja stranke izriče se u obliku uputa, u kojima su sadržana glavna načela, a ovih se treba držati kod stvaranja posebnih zakona ili u sprovodjenju sovjetske politike. Članovi središnjeg komiteta stranke pokrivaju i najvažnija mjesta u organizaciji vlade. Višekrat se riješenje stranke provede u djelo i ne čekajući da bude formalno uzakonjeno vladinim naredjenjem.

Uopće govoreći, politika se začimlje u Politbiro-u, a ostvaruje se u Centralnom Komitetu. Politbiro je pravi izvor zakonodavstva i u njegovoj je moći da poništi odluke ustavnih ili sovjetskih vlasti.

Ovaj medjusobni odnos susrećemo na svim stepenima piramide, počevši od mjesnih Sovjeta koji su na najnižoj stepenici. U krilu svakog važnijeg vladinog organa nalazi se tako zvana partijska »frakcija« — a to su činovnici ili izbrani službenici, koji su ujedno i članovi stranke. Ima li, na primjer, Svesavezni Kongres Sovjeta sastanak u četiri sata popodne, »frakcija« će se sastati u jedanaest sati prije podne. »Frakcija« prima zapovijed od stranke i s time postaje i sredstvo kontrole. »Frakcija« je u svakoj organizaciji svemoćna i njezin nepovoljni izvještaj o nečijoj upravi ima za neminovnu posljedicu provedenje čistke (čišćenja) u ime proletariata.

Pravu suverenu vlast u Sovjetskoj Rusiji nema dakle ni narod, ni vlada, već je ona u rukama stranke i baš Centralnog Komiteta i Politbiro-a. Bilo je vrijeme kad je tajna policija, nekadašnja Čeka, mogla da izigrava naloge vodstva stranke. Ali danas je volja Politbiro-a nadmoćna: ona je volja Kremlja.

KOMUNISTIČKA INTERNACIONALA

Socialisti, kao pristaše Marxove teorije neprekidne klasne borbe, rade da se klasna solidarnost protegne preko narodnih granica. Oni uče da radnik, bio on Francuz ili Nijemac, Rus ili Kinez, mora biti vjeran svjetskoj radničkoj klasi radije nego li ikojoj narodnoj vladi. Radnici svega

svijeta treba da jedni drugima pomažu da bi se provele željene socialne promjene. Na ovaj način internacionalni socializam zadire izravno u struju nacionalizma. Dok nacionalizam siječe svijet u okomite komade, internacionalizam radi da ga razreže u vodoravne slojeve, zapravo samo u dva sloja, u kapitaliste i radnike. Po Marxu, proletariat nema domovine.

Prva internacionala bila je kratka vijeka te je posljednje svoje dane provela u Sjedinjenim Državama Američkim 1872-76.e. Druga internacionala promašila je svoj cilj kad je buknuo svjetski rat te se socialisti raznih naroda obratiše u nacionaliste. Treća, revolucionarna ili komunistička internacionala, poznata pod imenom Komintern, ona koja od svojeg postanka kao teška mora pritiskuje državnike, bila je osnovana u Moskvi 1919.e. Ona obuhvata i omladinski pokret, Komunističku Internacionalnu Omladinu, koja je veoma aktivna.

Kominternu je cilj svjetska revolucija, »ostvarenje svjetskog saveza sovjetskih republika«. Ona je borbena propagandistička organizacija, sa strogo centralizovanom upravom. Sovjetska vlada, razumije se, ne će da se istovjetuje s Kominternom te odbija svaku odgovornost za ono što Komintern radi. Ali uzalud joj to izmotavanje kad se zna da su obje ustanove stvor istoga duha, ruske komunističke stranke, i da se obadvije napajaju iz istog vrela. Rusi su po broju doduše

manjina u kongresima i u izvršnom odboru Kominterna. Ali tri četvrtine svih komunista na svijetu nalaze se u Rusiji, i oni plaćaju tri četvrtine stranačkih prinosa. Kako pak po pravilima Kominterna pravo glasa delegata odgovara brojnoj snazi grupa kojè oni predstavljaju, jasno je da Rusi drže Komintern u svojim šakama. Zanimiva je doista dvostruka i trostruka ličnost komunističkih prvaka. Stalin, na primjer, prelazi iz jednog ureda, u kojemu je generalni sekretar Ruske Komunističke Stranke, u drugi, gdje je član Izvršnog Komiteta Kominterna, a iz ovoga opet u treći, u kome je član Odbora Rada i Obrane Sovjetske Vlade. Istina, ova tri ureda nemaju šta da rade jedan s drugim, ali je Stalin iz prvog ureda valjda ipak poznat sa Stalinom iz drugog ureda, pa i sa Stalinom iz trećeg ureda, a moguće i sa Stalinom s ulice.

DUH SOVJETSKIH ZAKONA

Politička moć Sovjeta osjeća se kroz duh sovjetskih zakona. Kad bude do kraja proveden socializam i kad više ne bude klasnih razlika te svak bude socialno odgojen, pomalo će, kako kažu, nestati i države, pa više ne će trebati ni zakona. Ali za vrijeme prelazne diktature trebaju zakoni, i to takvi koji će najbolje učvrstiti tu diktaturu.

Na polju prava sovjetska Rusija smjera da ekonomsko shvatanje historije prelije i u zakonodavstvo. Stoga ustav daje svu vlast radničkoj klasi kao takovoj, odatle potiče i načelo o staleškim pravima, koje ne poznaje ličnih prava. Pravna osoba je klasa, u skupnom smislu. Lenjin je to još prostije kazao: »Sovjetska je Država naprosto orudje proletariata u njegovoj klasnoj borbi. Posebna jedna hrastova toljaga, ništa više«.

Prirodna je posljedica ovoga da u današnjoj Rusiji država ide preko zakona. Država je orudje s kojim se ima postignuti postavljeni revolucionarni cilj. Zato je tako teško izaći na kraj s Rusijom ako se je prosudjuje sa zakonskog gledišta. U njoj ima nešto što je mimo zakona a što diktaturi daje neki pečat socialne moralnosti, te nekako ozakonjuje nepravdu, nešto što bi se moglo nazvati revolucionarnom zakonitosti.

Za vrijeme ratnog komunizma bila je nastala pravna praznina te se nije osjećala velika potreba zakona. Tad je osnova sudskoj presudi bila revolucionarna svijest suca. Ali kad je zemlja bila gradjanskim ratom privredno iscrpljena i opustošena, država se našla primorana da se iznova uteče ličnoj iniciativi kako bi se obnovio privredni život. To je dovelo do čuvene Nove Ekonomske Politike (NEP) godine 1921. i do kodifikacije raznih zakonika, kao Gradjanskog Zakona, Zakona o Zemlji, Zakona o Radu, Bračnog i Porodičnog Zakona, Krivičnog Zakona i t. d. Svi su ovi komunistički zakoni zadahnuti duhom ekonomskog shvatanja povijesti. Njima su komunisti

podigli zrelo promišljeni zaštitni zid protiv izrabljivanja čovjeka od strane drugoga čovjeka. Ali baš kao ni Sovjetski Ustav, ovi sovjetski zakoni ne sadržavaju nikakvu zaštitu protiv izrabljivanja pojedinca od strane države.

Da bi se uspostavili privredni odnošaji izmedju pojedinaca, onda je trebalo da država pruži neko jamstvo privatnoj svojini. Zakonom od 22. maja 1923.e, koji je bio kao neka Magna Carta gradjanskih sloboda, država je u d j e l j i v a l a gradjanima pravo da drže stvari kao svoje i da zaključuju ugovore. Ovo je posve različno od drugih poznatih nam pravnih sustava. Tu je rečeno da privatna pravna sposobnost nije prirodjena pojedincu, već da je on jedino može uživati kao dar primljen od države. U kolektivnom društvu pojedinac ima samo jednu funkciju, a to je da služi klasi, ili državi.

Sovjetski gradjanski zakonik, sastavljen za šest sedmica, i proglašen 1. januara 1923.e, izvanredno je interesantan zbog načina kako su njime uredjeni odnosi izmedju radničke države i njenih gradjana. Član 1.i temeljnih pravila glasi: »Gradjanska prava uživaju zaštitu zakona osim ako se traži ostvariti ih u opreci s njihovom socialnoprivrednom namjenom«. Ova je odredba pojačana članom 4.im: »... gradjanska je sposobnost podijeljena radi razvitka proizvodnih sila zemlje«.

Ovim je mjerama bila ozakonjena revolucionarna nužda. Ko ne radi ne će ni jesti. Ako čovjek

ne radi, ne može ni da bude gradjanin. Iz ovoga se izvelo oduzimanje gradjanskih prava duhovnicima, privatnim trgovcima i t. d. Po ovom bi zakonu skoro svak mogao da bude tužen zbog proturevolucije zato što hoće da iskoristi svoja gradjanska prava u opreci s njihovom socialnoprivrednom namjenom, koja sastoji u razvitku proizvodnje. Tako su interesi pojedinca u sovjetskim zakonima uvaženi samo dotle dok se ne protive privrednim i socialnim interesima države, za koju Rusi imaju naročiti izraz: S o v j e t s k a j a V l a s t. Sa Sovjetskom Vlasti sukobljujete se u hotelu, u gostionici, u tramvaju, u kazalištu, na željeznici, u tvornici. Kud god se okrenete, natrapat ćete na državu i na njene interese o koje se ne smijete ogriješiti.

Ima jedna crta sovjetskog pravoznanstva koja dovodi u najveću zabunu strance, a to je pitanje pravne ličnosti. Sovjetska je privreda kolektivistička. Po članu 13. i 14. gradjanskog zakonika smatraju se pravnim osobama udruženja ili ustanove koje mogu da steku vlasnost, da primaju obveze, da tuže i da budu tužene. Ali ovake pravne osobe sve to više postaju predstavnice države, a više puta su one i sudionice državnog suverenstva, kao, na primjer, industrijski trustovi.

Interesantne su odredbe o vlasnosti. Gradjanski zakonik ne daje definiciju pravnog naslova, već u svom 58.om članu izlaže »nauk o privrednoj upotrebi«, što je, drugim riječima, uživa-

nje (uzufrukt). Tako se, na primjer, zemlja ne može dobiti u vlasnost, već u zakup, koji država može u svaki čas da opozove.

Kako smo vidjeli, sudske presude u krivičnim stvarima osnivale su se prvih godina na revolucionarnoj savijesti suca. Kad je središnja vlada postavljala načela po kojima su pojedine republike imale da izrade svoje krivične zakonike, bile su izdane ove značajne upute:

1. Kazna nije osveta, već socialna zaštita.
2. Kazna treba da ide za popravkom prestupnika, da vodi računa o njegovom zdravlju, i da bude odgojna.
3. U primjenjivanju krivičnog zakonika ne može da vlada jednakost.

Po članu 31.om Uputa, sud može da po svojoj uvidjavnosti odredi najtežu mjeru socialne zaštite ako je krivično djelo počinila osoba iz izrabljivačke klase. Po članu 32.om mora se ublažiti mjera kazne ako optuženik pripada proletariatu.

Kazna ima da odgovara ne toliko zločinstvu, koliko osjećaju odgovornosti koji se pretpostavlja kod krivca. To se obično prosudjuje po socijalnom porijeklu ovoga, te se za isto krivično djelo baca veća krivica na prosvjećenijeg čovjeka nego na nepismenog radnika. Sovjetski sudovi smatraju zločince nižih staleža za žrtve prošlih vladavina.

Da vidimo što se drži zločinstvom. Član 6 kaže da je zločinstvo: »....svako djelo ili propust koji ugrožava sigurnost sovjetskog poretka

i vladavine«. Ovo je veoma labava definicija, jer ostavlja javnim vlastima na volju da one utvrde je li nečim ugrožena sigurnost sovjetskog poretka. Takvo što moglo bi se, na primjer, reći i o upravitelju jedne tvornice koji je zanemario svoj posao, dok bi se drugdje to smatralo za nesposobnost. Po sovjetskom zakonu postaje zločinstvo svaki nemar koji ometa postignuće konačnog revolucionarnog cilja.

Član 10.i ide u tome još dalje, jer kaže da, ako za posebno jedno zločinstvo nije u krivičnom zakoniku predvidjena tačna oznaka i kazna, sud ima da odredi kaznu i socialnu zaštitu prema onoj oznaci Zakonika koja je najpriličnija tome zločinstvu, uzimljući usto u obzir i važnost zlodjela. Po ovome imalo bi se reći da se Sovjetski Krivični Zakonik raskrstio s načelom N u l l u m c r i m e n s i n e l e g e, po kojemu se ne smatra zločinstvom ono što nije u zakonu izrijekom označeno kao takvo. Ovo se pitanje, kako vidimo, prosudjuje u Rusiji sa gledišta revolucionarne zakonitosti klasne borbe.

Prelazeći na kazne, nalazimo da se ubijstvo kažnjava sa deset godina ograničenja slobode. Zakon ne poznaje smrtne kazne za krivična djela protiv lične sigurnosti. Ubije li jedan seljak ženu, povuku ga naprosto iz saobraćaja i predadu nekom zavodu na odgoj. Bude li se tu dobro vladao, dopustit će mu da svake godine ode tri mjeseca kući za žetvu. Nema nikakve srednje

kazne izmedju deset godina ograničenja slobode i najviše socialne zaštite, kako se nazivlje smrtna kazna. U nekih četrdeset članaka nabrojena su krivična djela koja ugrožavaju klasu, dosljedno i državu, a sva se ta djela kazne jednom te istom kaznom t. j. smrću.[7]) Ovakvo što prevrće sve naše pojmove o kazni i pravdi. Za ubijstvo, kazan do deset godina, a za kradju ili za krupniju kakvu pogrešku u državnom poslu, smrt! Istina, sovjetska je država sa svojega privrednog ustrojstva mnogo ranjivija nego druge. Boljševici pak kažu, da su oni zavedenjem klasne pravde samo okrenuli batinu buržujske pravde na drugi kraj.

U ovakvom sustavu pravosudja, i mjesni sudovi, i viši sudovi, i vrhovni sud, svi su puki organi izvršne državne vlasti. Ne postoji porota, već sude jedan sudac i dva prisjednika. Presudu izdaju sva trojica. Sudac nije tu samo da dijeli pravdu; on je ujedno i političar koji štiti klasni interes, te može i da mimoidje zakon ako nalazi da se protivi njegovoj revolucionarnoj časti. Ovome se kaže »socializacija zakona«.

S vanjskog gledišta sovjetski se sustav prikazuje tako kao da počiva na pozakonjenoj nepravdi. Ali promatramo li ga iz prave perspektive, uvidjet ćemo da današnja nepravda naročito otskače naprama jučerašnjoj. Kako već istaknu-

[7]) Smrtna kazna bila je o žetvi 1932.e predvidjena i za kradje žita s državnih, kolektivnih i zadružnih imanja. Službena »Pravda« tražila je najstrožiju primjenu ove kazne.

smo, staro rusko društvo imalo je jednu tanku navlaku na svom vrhu. Novo rusko društvo pak ima takvu navlaku na svom dnu, koje je sad postalo vrh. Ali ogromno tijelo Rusije ostalo je kakvo je i prije bilo, i kakvo će, sva je prilika, biti i u buduće.

Silni politički aparat Sovjeta služi usredotočenju vlasti. Gradovi zapovijedaju selima (t. j. industrija ratarstvu), proletariat gradovima, komunistička stranka proletariatu, a Centralni Komitet i Politbiro stranci, i vladi, i čitavoj zemlji. Na taj je način izgradjena piramida političke vlasti kakvoj nema para u historiji. Stroga politička kontrola smatra se neophodno nužnom da bi se putem industrijalizacije mogao riješiti davni problem stanovništva i proizvodnje. Ova svemoćna vlast hoće da iskorijeni kapitalizam iz sovjetske Rusije, da dokine klase, i da zamijeni tako zvanu anarhiju proizvodnje socializovanom privredom s jedinstvenom osnovom i kontrolom.

Ovim su načelima bili vodjeni komunistički vodje pri stvaranju i razvijanju njihova sistema. Neka se od ovih načela sad sprovode u djelo, a druga su odložena za kasnije s nezrelosti zemlje i naroda. Teorije se prilagodjuju krutoj praksi udešavanjem i prigodnim sredstvima. Ali načela ostaju neprikosnovena. Mijenjaju se časovita sredstva i neposredni zadatak. Kako smo vidjeli, mijenja se i taktika te sovjetska vlada popušta, danas pod privrednim, a sutra pod ideološkim

pritiskom. Ali komunistička stranka nikada ne gubi iz vida svoj krajnji cilj. Vlada ide vijugavim putom, ali stranka se čvrsto drži tako zvanog »Lenjinova pravca«, pa i ako se katkad trenutno od njega odmakne, vraća mu se opet čim prilike dopuste. Ovu nepromjenljivost glavnih načela treba svakako držati pred očima pri prosudjivanju čudnih skokova u revolucionarnoj taktici od 1928.e do danas.

POGLAVLJE PETO

SOCIALIZACIJA I JEDINSTVO

Vidjeli smo kako se je, s razloga navedenih u predjašnjim poglavljima, sovjetski privredni sustav razvijao pod udarom dviju oprečnih sila — privrednog pritiska od strane miliona ruskih masa potrebnih zarade i hljeba, i ideološkog pritiska vršenog od vodja radi ostvarenja socializma. Tome treba još dodati izvanjski pritisak, onaj kapitalističkog svijeta. Iz ove situacije porodila se privredna politika koja će nam, ako se pravo shvati, dati ključ za razumijevanje vijuganja sovjetske vlade.

Pod ovim raznim pritiscima sovjetski je sistem stao da se razvija s nekom primjesom privatnog kapitalizma, koja se održala sve do danas. Stoga je privredni život Rusije sve ovo vrijeme tekao dvjema glavnim strujama, te u njemu možemo da razlikujemo:

A) Socializovanu stranu — koja obuhvata sva državna i zadružna privredna preduzeća, gdje neposredna uprava i iniciativa, kao i sve koristi od posla, pripadaju državnim poslovnicama.

B) Nesocializovanu ili privatnu stranu — u koju spadaju privatni poljodjelski, industrijski i trgovački pothvati koji samo posredno zavise od države, dok iniciativu i korist od njih imaju pojedinci.

Izmedju ova dva područja leži treće, t. zv. državni kapitalizam, koje obuhvata inostrane koncesije i mješovita društva osnovana osobitim ortačkim ugovorima izmedju vlade i privatnih učesnika.

Ova se podjela očuvala sve do danas. Borba izmedju individualizma i kolektivizma, koja se konačno nametnula čitavom svijetu, traje u Rusiji bez prekida od godine 1917.e. U toj je borbi sadržana drama ruske revolucije. Ima više od četrnaest godina da ovdje proces socializacije neprestano tuče osobnu iniciativu. Kroz ovu borbu komunisti hoće da izrade jednu veliku stvaralačku silu koja će, raspolažući svim sredstvima proizvodnje, zagospodovati cijelom zemljom, i podvrći ovako ujedinjenu privrednu cjelinu općoj osnovi i financijskoj kontroli. Sve ovo pak ima da putem modernizacije i industrializacije posluži podignuću blagostanja cjelokupnog naroda. Ova se drama može razdijeliti u tri čina.

RATNI KOMUNIZAM

Prvi čin bio je Ratni Komunizam, od 1917.e do 1921.e.

Komunistički privredni program stvarno predstavlja pokušaj da se preskoči etapa stapanja, spajanja i privatnog monopola, koja karakteriše sadašnji stepen kapitalističkog razvitka. Komunisti naime hoće da se odmah predje na državni monopol proizvodnje i razdiobe ka kojemu, po njihovom uvjerenju, ide čitav svijet.

Za vrijeme Ratnog Komunizma oni su bili pregnuli da ujedanput potpuno provedu svoja načela. Tad je glavnu riječ imala ideologija. Ali u to doba vladao je u zemlji privredni i politički metež, pa je bilo prosto nemoguće navrnuti socializam na bankrotstvo. Gradjanski rat se produžio, i s tim je bio nastao zastoj u privrednom životu. Sasvimtim komunisti proglasiše odmah državnim monopolom najvažnije privredne ustanove, kao veliku industriju, saobraćaj, kredit, vanjsku trgovinu, osiguranje, i velike posjede. Privatna svojina i lična prava bili su u suštini uništeni. Individualizam bi tada ugušen.

Ovo je bilo u ono vrijeme, kad je Evropa povukla sanitetski kordon uzduž ruske granice ostavivši boljševike da se kuhaju u svojoj čorbi. Rusija je tad bila naprosto stavljena izvan zakona. Što se tiče poljodjelstva, seljaci u toku 1917.e, još prije nego li boljševici dodjoše do vlasti, bjehu prisvojili 40 miliona hektara vlasteoske zemlje i oteli povrh toga 50 miliona hektara zemlje imućnijim seljacima koji su se bili obogatili za Stolipinove reforme. U toj huki izjednačavanja

bi trenutno stišan glad zemlje. Stara o b š č i n a, ili m i r, vratiše se u punu snagu.

Već aprila 1917.e boljševici su se bili izjavili za podržavljenje zemlje. Drugog dana svoje vlasti Sovjetski Kongres donio je zaključak da se privatna svojina zemlje »ukida za navijek, bez naknade«. Zemlja se davala na obradjivanje onima koji su je težili svojim rukama, a nipošto se nije dozvoljavao najamnički rad, niti davanje zemlje u podzakup.

Seljaci su bili zaposjeli zemlju za koju su uvijek držali da je po pravu njihova. Sad se eto javila nova država koja im je stala osporavati to pravo. Po misli boljševika Rusija je imala da postane jedna jedina ogromna tvornica žita pod upravom vlade. Iz toga se porodio sukob koji još traje.

S neprestanim dijeljenjem zemlje, da bi se provelo izjednačenje koje je bilo istaknuto kao cilj revolucije, posjedi se umališe, proizvodnja opade, a stoke je bivalo sve manje, jer se trošila za hranu. Socialistički je nauk stalno isticao prednost velikih industrializovanih imanja prema malim zemljišnim posjedima. Bio je učinjen veliki napor da se mali posjedi sastave u veće, te da im se uprava postavi na zadružnu osnovu, ali seljaci su volili da se i dalje pridržavaju svojih rastrkanih, sitnih krpica zemlje.

Pod pritiskom gradjanskog rata, sabiranje i razdioba zemaljskih proizvoda biše proglašeni

državnim monopolom. Seljaci su u ime naknade za ustupljene proizvode svojeg imanja imali da dobiju kredit za potrebite im nabavke. Svi su obični načini trgovine bili sasvim prestali. Seljaci na to ograničiše proizvodnju na onoliko koliko im je trebalo za kućne potrebe. Tad učestaše zapljene i rekvizicije. Kao nekad kozaci, tako sad crveni vojnici napadaju na sela i jure seljake. To je imalo za posljedicu da je poljodjelska proizvodnja spala na polovicu predratne, te je gradovima zaprijetio glad.

Sad pogledajmo što je bilo s industrijom. Kad su komunisti došli na vlast, ona je bila na ratnoj osnovi, jer su mnoge tvornice bile preudešene za izradjivanje vojnog materiala. Trebalo je zamijeniti istrošene strojeve, a nije bilo otkuda. Da se ne bi zaustavila proizvodnja, Sovjeti su koračali polagano putem podržavljivanja. Vlasnici tvornica biše isprva ostavljeni kao gospodari, bar po imenu. Zatim se postepeno stala ograničavati njihova vlast što radničkim komitetima što raznim drugim odborima, ali to je naposljetku svelo proizvodnju na ništa.

Da se stroj nanovo stavi u pogon, biše podržavljene juna 1918.e teške industrije i rudnici, a novembra 1920.e sve ostale tvornice u kojima je bilo više od deset radnika.

Komunistički plan za industriju išao je za potpunom koordinacijom i centralizacijom kako

bi se na kraj krajeva dobila »jedna jedina državna tvornica«.

S ovim ciljem pred očima bi na brzu ruku stvoren Vrhovni Ekonomski Savjet, kojega posebna odjeljenja, tako zvane g l a v k i, bijahu na prosto vladini organi. Kako se s produženjem rata rasklimalo financijsko ustrojstvo zemlje, bila je nastala potreba da se zavede sistem nadzora ishrane i razdiobe namirica. Tako se 1918.e osnovao Komesariat Ishrane (koji je bio dokinut 1920.e, ali je deset godina nakon toga bio uspostavljen). Razmjena i saobraćaj dobara vršili su se sad knjiženjem kroz državnu blagajnu. Marta 1919.e industrijska preduzeća koja su bila pod državnom upravom vodila su se na posve netrgovačkoj osnovi, bez upotrebe novca. Radnici su za nadnice dobivali p a j o k, ili cedulju s kojom su mogli da pridignu toliko hrane i robe koliko je odgovaralo njihovu radu. Ujedno je bila zavedena i opća militarizacija rada. Stranci koji se čude pravcu koji je u zadnje doba prevladao u Rusiji, zaboravljaju da je to samo povratak k metodama okušanim 1918-19.e. Komunisti ostaju vjerni svojim načelima.

Posljedica je prvog pokušaja bila da je 1920.e bio ukinut privatni kapital, da se proizvedena roba nije više prodavala, i da je bila prestala zakonska funkcija novca. Industrija je bila dostigla stadij »socializovane, centralizovane privrede«.

Ali je proizvodnja bila spala na petnaest od sto predratne.

U pogledu saobraćaja pitanje je stajalo drukčije. Tri četvrtine željeznica bile su još prije rata državne. Ostale su bile zaplijenjene za državu 1918.e godine, kad i trgovačka mornarica. Zračne linije pripadale su mahom državi. Samo manja sredstva mjesnog saobraćaja bila su ostala u rukama privatnika. Sovjetska je država naslijedila 58.549 kilometara željeznica, po odbitku 12.000 što je otpalo na nove pogranične države. Preostala željeznička mreža nalikovala je na vile s mnogo krakova, bez spojnih pruga, a sa nepotrebnim spojnicama. Samo 27 od sto željeznica imalo je dvostruke tračnice. Veći dio naprava bio je zastario, četvrtina parnih strojeva stojala je u službi više od dvadeset godina. U gradjanskom ratu željeznice su bile predmet najžešće borbe, a to je imalo za posljedicu da se upropastilo 22.000 kilometara pruge i 3672 mosta, 52 od sto strojeva i 2 od sto kola.

U ovoj periodi bio je posve prestao kredit. Privatne banke bile su podržavljene decembra 1917.e. Dne 18 januara 1918.e bili su uništeni svi zajmovi koje su bile zaključile prijašnje ruske vlade. Za vrijeme računanja bez novca bilo je nestalo trgovačkog kredita.

Kućni obrt nije bio nikad podržavljen niti izrijekom zabranjen u Rusiji. Stvarno je država prvih godina proglasila za monopol sve poljodjel-

ske proizvode, nacionalizovala je veliku industriju, i zaplijenila svu robu u trgovinama. Tržište je bilo ostalo posve čisto. Po općoj mobilizaciji za rad svako je zanimanje trgovinom postalo nezakonito. Vlada se bila poduzela da će hraniti čitavo stanovništvo te je izdavala cedulje za ishranu na osnovu klasnog načela. Prvi su bili na redu ručni radnici i intelektualci koji su obavljali važne poslove za državu; drugi, činovnici i umni radnici; treći, svi koji nisu bili radnici. Glasovitom naredbom o ishrani iz aprila 1920.e, hrana se davala samo radničkim masama, a i to samo u radne dane.

Vanjska trgovina bi proglašena državnim monopolom 22.og aprila 1918.e. Ali kako je tad bilo malo trgovine, ostavit ćemo za čas ovaj predmet na stranu.

Prvi čin, ratni komunizam, bio je uopće vrijeme strave za sve koji nisu pripadali proletariatu. Bio je to bezobzirni pokušaj da se silom nametne kolektivizam. To je bilo vrijeme vjerskog progonstva, uništenja kapitalizma, razaranja starih ustanova, osvajanja zemlje. Ali, ako hoćemo da nagadjamo što li će najbliža budućnost donijeti Rusiji, treba da se vratimo k programu i k taktici Ratnog Komunizma iz prvih godina, jer se oni ponavljaju u posljednje vrijeme. Razlika je samo u tome što je onda Rusija bila slaba a danas je jaka.

NOVA EKONOMSKA POLITIKA (NEP).

Drugi je čin bila Nova Ekonomska Politika, koja je bila nazvana povlačenjem ka kapitalizmu, dok je stvarno bila kompromis izmedju privrednog i ideološkog pritiska. Ona je trajala od 1921.e do 1928.e. Lična iniciativa bi sad u nekim granicama dozvoljena ne bi li pripomogla kod privredne obnove. Ali se tvrdo vjerovalo da će se socializovana preduzeća za neko vrijeme toliko razviti da će privatna doskora sasvim propasti.

Ratni komunizam pretrpio je poraz uslijed pasivnog držanja seljaka. NEP je na svome prvom koraku ukinuo pljenidbu žetve, i namjesto nje zaveo taksu u žitu, t. z. prodnalog. Što je preko te takse pretjecalo seljaku, s tim je sad mogao da po volji raspolaže. Ali seljaci nisu htjeli da daju svoje proizvode za neka neizvjesna obećanja, već su za njih tražili novac. Posljedica je toga bila da bez novaca ni tvornice nisu mogle da dobiju potrebite sirovine, ni gradovi životne namirnice. Trebalo je stoga da se s otvorenjem tržišta ujedno uspostavi i kolanje novca. Godine 1921.e aduti bijahu u rukama seljaka.

Zakonom o Zemlji iz 1922.e bi zajamčen seljacima trajni posjed zemlje i ostavljen im mir, dok ne bi dragovoljno prigrlili kolektivizam. Ujedno je bilo dozvoljeno davanje zemlje u zakup i uzimanje poljskih radnika u najam.

Ali, iako je svak dobio jednak dio zemlje, nije se jednako razdijelila stoka, pa ni orudje. Stoga,

čim su bila uklonjena ograničenja, poduzetni seljaci, koji su imali više stoke i bolje orudje postadoše privredno jači od svojih susjeda. Tako se seljaci prema svojoj privrednoj snazi razdijeliše u četiri grupe. Ovo razlikovanje u selu komunisti stadoše da suzbijaju još od 1921.e. Posljednji pouzdani podatci (za 1926-27.u) pokazuju nam da su te grupe ovako stajale:

1. Seljaci bez zemlje, bez ikakvih sredstava proizvodnje, poljski radnici beskućnici, njih 5,8 miliona.

2. Siromašni seljaci sa manje od četiri hektara zemlje, s jednim konjem, a bez rogate stoke, koji su jedva smagali sredstva za opstanak: svega ih je bilo 22,4 miliona.

3. Srednje imućni seljaci, sa četiri do petnaest hektara zemlje, koji su imali jednoga ili dva konja te su držali najmljenike, a kojih je broj iznosio 76,7 miliona.

4. Bogati seljaci, dobro poznati k u l a k i, koji su imali više od petnaest hektara, tri ili više konja, dva i više plaćenih radnika, poljodjelski stroj, orudje ili kakav obrt. Ovi kulaki, kojih je bilo 4,9 miliona na broju te sačinjavahu dvadeset i peti dio svih seljačkih porodica, posjedovali su šestinu zasijane zemlje i dvije trećine zemlje date u zakup. Polovina svih poljskih radnika bili su kod njih u najmu. Oni su kadšto pozaimali i novaca. Kulaki su trgovali s privatnim trgovcima i time kvarili vladi cijene. U drugoj bi zemlji ovi

kulaki bili smatrani za jedva imućne seljake. Pod socialističkom vladavinom oni postadoše neprijatelji države baš kao i kapitalisti. Najbolja imanja, vrtove, vinograde, zemlje zasadjene šećernom repom i pamukom, one na kojima se gojila stoka i sl., sve je to država bila pridržala za sebe da vrši opite, i da bi joj te zemlje poslužile kao uzor za znanstvenu poduku seljaka te da na njima odgaja poljodjelske stručnjake. Ali sve do 1928.e ova su državna imanja bila smatrana kao neka igračka.

Najjednostavniji način kolektivnog gospodarstva je Udruženje za zadružno obradjivanje zemlje. Drugi tip je A r t e l j gdje su pored obradjivanja zajednička i sredstva proizvodnje. Najnapredniji je oblik Poljodjelska Zajednica (K o m u n a) u kojoj su proizvodnja, razdioba i potrošnja zajedničke, a sve pod nadzorom države. Godine 1927-28.e bilo je samo 3 miliona hektara socializovane oranice, a 98 miliona hektara privatne. Od svih zemaljskih proizvoda otpadalo je od prilike 2 od sto na socializovani dio, a 98 od sto na privatno gazdinstvo kojim se bavilo 25 miliona seljačkih porodica. Kako se vidi, socializacija zemlje slabo je napredovala prvih deset godina.

Novom Ekonomskom Politikom nastalo je u industriji doba decentralizacije. Privatnim gradjanima bilo je dato pravo da se mogu upuštati u male industrijske pothvate. S tim se na slobodnom tržištu pojavila oštra utakmica, prema kojoj

se centralizovana državna organizacija pokazala preveć ukočenom. Uslijed toga državna preduzeća biše preobražena 1923.e u trustove, kojih je svaki imao svoju tvornicu i još poneku državnu imovinu. U prvoj naredbi koja je tad izašla trust (ruski »trest«) opisan je kao »državno preduzeće kojemu država priznaje nezavisnost u vodjenju poslova, a koje posluje na trgovačkoj osnovi idući za dobitkom«.

Pošto je nastala zbrka u pogledu pravnog položaja trustova, nova definicija 1927.e označuje ih kao »državna preduzeća koja posluju na trgovačkoj osnovi u skladu s predvidjenim zadatkom odobrenim od države«.

Naredbom od 1923.e bila je trustovima podijeljena sloboda. Zadatak im je bio da rade za dobitak. Naredbom od 1927.e sloboda im je bila ograničena. Nije se više toliko polagalo na dobitak koliko na to da se trustovi drže osnove propisane im od središnjih vlasti.

Ovi su trustovi u času osnivanja dobivali odredjeni kapital, inventar i sirovine, ali gotova novca malo ili nimalo. Iz toga je nastala medju njima utakmica u prodavanju kako bi došli do gotovine, nešto nalik na današnji sovjetski d u m p i n g u inostranstvu. Da se izbjegne dalja medjusobna utakmica i da se omogući jedinstveni prodavački front, srodni trustovi stadoše da osnivaju sindikate za prodaju. Sad su trustovi bili proizvoditelji, a sindikati prodavači na veliko. Ovako

je velika trgovina živežem došla pod neograničenu vlast države te je ova mogla da njom raspolaže u političke i u privatne svrhe.

Sistem trustova-sindikata porodio je razna pitanja na koja danas nije moguće dati tačan odgovor. Država ne odgovara za dugove trusta, kao ni trust za dugove države. Da li bi stranac mogao da utuži trust kod sovjetskog suda to je neriješeno pitanje. Ako za to upitate sovjetske činovnike, oni će sleći ramenima te će vam reći da država ne bi nikad dopustila da do toga dodje. I to vam je sve.

Državna je industrija bila dakle organizovana tako da je zavisila od centralizovane vlasti i stajala pod direktivom Vrhovnog Ekonomskog Savjeta, dok joj je uprava bila decentralizovana i povjerena trustovima koji kupovahu i prodavahu putem sindikata. Zanimiva je posljedica ove organizacije da je državna industrija postala stožer komunističke vlasti, te je smatrana ne samo kao sredstvo industrializacije, već i socializacije čitavoga privrednog života Sovjetskog Saveza.

Bilo je i ponešto zadružne industrije, pa i nešto malo privatne industrije ili »trpljenog kapitalizma«; to su većinom bila mala preduzeća i rukotvorine. God. 1927-1928.e na socializovana industrijska preduzeća dolazilo je 88 postotaka ukupne produkcije, a na privatna 12 od sto.

Dok je ovako god. 1927-1928.e t. j. u početnoj godini Petiljetke (petgodišnjeg plana) industrija

bila u najvećem dijelu socializovana, poljodjelstvo je bilo još skoro sasvim u privatnim rukama. To je otešćavalo koordinaciju i zbog toga je najviše zapinjala socializacija.

Za vrijeme NEP-a saobraćaj je bio znatno proširen. S općeg političkog gledišta bilo je vrlo važno imati u rukama razdiobu namirnica, kao takodjer podvrći što veću površinu zemlje neposrednom uticaju Moskve, kako bi se seljaci bližim dodirom sa sovjetskom prosvjetom mogli lakše uzgajati u socialističkom duhu. Da bi se učinio kraj historijskoj opreci izmedju sela i grada, koja je poticala još od doba Petra Velikog, Lenjin je navijestio nauk o s m i č k i, ili vezi izmedju industrije i ratarstva, na privrednom i na prosvjetnom polju.

Pitanje putova je osobito važno za putnike koji moraju da tumaraju stepama. Sve do NEP-a jedine ceste dostojne tog imena bile su Gruzinski Vojni Put, Krimska obalna cesta i neki dijelovi starog sibirskog druma kojima su u carsko doba politički i socialni mrtvaci otpremani pod suhu giljotinu. Ljeti su putovi bili prašni kolovozi široki jedno stotinjak metara, koji su se u proljeće i jesen pretvarali u korita puna blata. S uvedenjem automobila Rusija je dobila »smisao za putove«. Zemlju je sada spopala prava ognjica gradjenja cesta. Prerano je nagadjati što će donijeti budućnost, ali se nota napretka već čuje u nestrpljivom

trubljenju automobila kroz zaglibljena sela duž Volge.[8])

Pošto se pod NEP-om preotvorila trgovina i nanovo uveo novac, bila je 1921.e osnovana Državna Banka i uspostavljen trgovački kredit. Svojim isključivim monopolom kredita država reguliše proizvodnju i trgovinu. Na primjer, ako se jedno trgovačko preduzeće ne drži cijena koje je odredila država, može mu se obustaviti bankovni kredit. Sovjetski je novac interesantna pojava. Državna banka izdala je godine 1922.e Červonjce — bankovne novčanice od 10 rubalja — koji su za 25 postotaka pokriveni dragocjenim kovinama i stranom valutom, a za 75 od sto kratkoročnim mjenicama. Godine 1924.e Državna je Banka počela izdavati tako zvane državne novčanice od 1, 3 i 5 rubalja koje važe kao zakoniti novac, ali se ne mogu promijeniti u Červonj-

[8]) Godišnja je proizvodnja automobila u Sovjetskoj Rusiji bila 1930.e god. 8.000, 1931.e 23.400, a 1932.e imalo je prema planu da izadje iz sovjetskih tvornica 95.000 gotovih automobila. Ali, po svim izgledima, proizvodnja ove godine jedva će dostići polovinu toga broja, poglavito zbog neuspjeha Molotovske Tvornice u Nižem Novgorodu, u koju su se polagale najveće nade. Sa svim tim Rusija je u ovoj industriji 1931.e prestigla Čehoslovačku i skoro dostigla Italiju, a 1932.e vjerovatno će prestići ovu posljednju zemlju i možda dostići Njemačku, tako da bi ostale pred njom, u Evropi, još samo Engleska i Francuska. Po planu prve Petiljetke Sovjetski je Savez imao da u ovome bude prvi u Evropi god. 1934.e s godišnjom proizvodnjom od 290.000 automobila, ali nije prilika da bi se to moglo obistiniti.

ce. Isprva je bilo odredjeno da se ovih državnih novčanica može izdati najviše za 50 procenata ukupnog iznosa bankovnih novčanica (Červonjca) u opticaju. Avgusta 1928.e ova je granica bila podignuta na 75 na sto. Septembra 1930.e bila je još jednom povišena i dovedena na 100 na sto.

Vrijednost sovjetskog rublja utvrdjena je na 1,94 u razmjeru prema američkom dolaru. Prema tome Državna Banka na svaki dolar što ga pohrani u svoje podrume, može da izda, uz pokriće od 25 procenata, 8 rubalja u Červonjačkim novčanicama. Na ovih 8 rubalja u bankovnim novčanicama pak može da izda daljih 8 rubalja u državnim novčanicama. Na ovaj način jedan joj jedini dolar služi kao pokriće za 16 rubalja, koji bi prema tečaju Državne Banke imali da vrijede oko 8 dolara. Staviti jedan kapitalistički dolar u škrabicu, pa izvući iz nje vrijednost od osam dolara u socialističkom novcu, to je, svak će priznati, majstorija koja nije na odmet u ovim teškim vremenima. Godine 1931.e bilo je u opticaju preko dvije miliarde rubalja u bankovnim novčanicama, usto još dvije miliarde u državnim novčanicama, dakle skupa četiri miliarde, t. j. dvaput i po više nego li godine 1928.e. Sovjetski činovnici ne priznaju da je ovo inflacija, jer, kažu, povećani trgovački promet u zemlji zahtijeva da bude više novca u opticaju, a državne su novčanice pokrivene čitavom imovinom državnog privrednog sustava. Ovo je isto, uostalom, bilo radjeno i drug-

dje, pa i u Americi, iako ne u ovako velikoj mjeri.[9])

Od marta 1928.e strogo je zabranjen izvoz i uvoz sovjetskog novca. Nešto prokrijumčarenih rubalja može se kupiti u Berlinu i u Varšavi po 8 za 1 dolar, mjesto 1,94 za dolar kao u Državnoj Banci.[10]) Ali ovi rublji podliježu zaplјeni na granici, a ako ih nadju kod kojeg Rusa, on će pogotovu biti prognan na Bijelo More.

Ovo novčano pitanje zadaje dosta muke. Ono je bilo glavni uzrok likvidacije koncesija. U trgovanju s inostranstvom Sovjeti moraju da se služe stranim novcem. U vezi s time prekoravaju ih da prodaju robu s gubitkom, samo da bi se dočepali strane valute. Svakako to stoji da oni pod zaštitom monopola vanjske trgovine rade socializovanim novcem na socializaciji zemlje.

S NEP-om oživlje trgovina. Trgovinski odnosi dobiše zakonsku zaštitu. Od 584.000 trgovačkih preduzeća nastalih krajem godine 1922.e, bilo je 548.000 privatnih. Ovaj razvitak privatne trgovine bio je u taj čas dobro došao, ali se nikad nije smetnulo s uma da trgovina mora da sva pripadne državi i zadrugama. Državni trgovinski organi su sindikati, donekle trustovi, pa go-

[9]) Početkom 1931.e bilo je u opticaju bankovnih i državnih novčanica ukupno za 4 miliarde rubalja, decembra 1931.e za 5¼ miliarde, a avugusta 1932.e za 6½ miliarde rubalja.

[10]) Polovinom 1932.e dobiva se za 1 dolar 20 i više rubalja u Varšavi, a još više u Harbinu.

s t o r g-i pojedinih republika i t. d. Zadruga je stožer unutrašnje trgovine u Rusiji. Lenjin je smatrao zadrugu glavnom obranom protiv spekulacije, jer ona spaja ličnu inicijativu sa centralizovanom upravom. Ruske zadruge ne dijele dividende, ali drže cijene niske. One prodaju samo za gotovo. Članovi imaju tu korist što uživaju prednost u nabavci robe i hrane. Zadruge podržavaju škole i knjižare, izdavaju novine i časopise, i vrše veoma važne socialne poslove.

Privatna trgovina uživa zaštitu zakona, samo ako je registrovana i dopuštena. Ukidanje privatne trgovine dosljedno se provodi od godine 1923.e. Ali 1927-28.e još je u njenim rukama bila jedna četvrtina prodaje na malo. Od sve kolike trgovine te godine 90 od sto bilo je socializovano, a 10 od sto privatno, ne vodeći računa o skrovitoj privatnoj trgovini za koju nedostaju podatci.

U vezi s vanjskom trgovinom valja istaknuti da pojedini gradjani Sovjetskog Saveza posjeduju posve malo kapitala u inostranstvu. Ono što pripada Sovjetskoj Vladi to se sve ulaže u trgovačke poslove. Sovjetska Rusija nema ni trgovačkog brodovlja ni drugih poslova u inostranstvu koji bi joj mogli pribaviti kakav znatniji prihod izvana. Stoga Sovjetska Vlada može da plaća sirovine i sprave, koje uvozi radi industrijalizacije, samo izvozeći toliko domaćih proizvoda koliko je potrebito da bi se pokrila vrijednost uvezene robe. Ne imajući kredita u inostranstvu, Sovjeti mogu

da kupuju vanka samo onoliko koliko mogu da dobiju za izvezenu robu. Druge zemlje mogu da podnose nepovoljnu trgovinsku bilancu, u kojoj je vrijednost uvezene robe veća od vrijednosti izvezene. Rusiji to ne može biti. Velika Britanija, na primjer, ima svoje brodove pa i inače iskorišćuje promet, jer je, izmedju ostaloga, sve do jučer tako reći bila bankovno središte svijeta. Osim toga, ona još uvijek ima mnogo miliona uloženih na korist u inostranstvu, te s pomoću svih tih dobitaka može da pokriva suvišak svog uvoza. Mimo sve to, Engleska je i tačka svjetskog prekrcaja. Rusija naprotiv raspolaže samo svojim izvozom, i samo njim može da plaća kupljenu robu, jer joj sav proizvod zlata, oko osam tona na godinu, ide na pokriće novčanica.

MONOPOL VANJSKE TRGOVINE

Monopol vanjske trgovine je ugaoni kamen sovjetske zgrade. Samo država i njene poslovnice mogu da izvoze i da uvoze. Ovim je u neku ruku povučen kineski zid oko Sovjetskog Saveza, a tome je cilj:

1. Iskorišćavanje vanjske trgovine za ostvarenje plana industrializacije. Zato je sav uvoz i izvoz podvrgnut posebnim dozvolama. Uvoz predmeta za potrošnju strogo je ograničen u prilog proizvodnih sredstava, osobito strojeva. Luksusnoj su robi sasvim zatvorena vrata.

2. Iskorišćavanje utakmice izmedju inostranih prodavačkih organizacija putem centralizovane nabavke i jedinstvenog prodavačkog fronta Ovo se postizava putem Trgovinskih Delegacija, koje u nekoj mjeri uživaju diplomatski imunitet kao predstavnice državne suverenosti, iako to ne odgovara medjunarodnom pravu.

3. Spriječenje poplavljenja ruskog tržišta inostranom robom, koja bi, jer je izradjena jeftinije, ukočila razvoj domaće industrije. Kako u Rusiji vlada silna oskudica robe, ovaj se cilj ne bi mogao postići visokim carinskim stavovima. Sovjeti uostalom tvrdo vjeruju da bi njihovi kapitalistički protivnici prodavali u Rusiji i ispod cijene, samo da bi potkopali sovjetski sustav.

4. Spriječenje da ne bi došli u privatne ruke predmeti koji su potrebni socializovanim preduzećima.

Komesariat Vanjske Trgovine drži u inostranstvu Trgovinske Delegacije, koje sastoje od dvije sekcije: upravne i trgovinske. Upravna sekcija uživa djelomični diplomatski imunitet. Trgovinski odsjek obavlja trgovinske poslove, ponajviše u obliku komisija za socializovane ustanove u Moskvi. Trgovinskim su delegacijama dodijeljeni predstavnici raznih gostorga, sindikata, trustova i zadruga, koji svi stoje pod nadzorom upravnog odsjeka. Amtorg u New-Yorku, koji je registrovan kao američka korporacija, stvarno

je trgovinski odsjek jedne Delegacije, bez diplomatskog imuniteta.

U svojoj vanjskoj trgovinskoj politici Sovjeti priznaju klauzulu najpovlašćenije države, ali s nekim rezervama.

1. U tome pogledu oni dijele države u tri grupe:

(a) Privredno slabe zemlje Istoka.

U saobraćaju s njima ne primjenjuje se sasvim strogo monopol vanjske trgovine. Izvoz i uvoz redovito nisu podvrgnuti dozvolama, a carinski su stavovi niski. Ovaj postupak odgovara općoj politici koja radi da razgrana socialne i političke veze po svoj Aziji.

(b) Države koje su prije bile sastavni dio ruskog carstva. Ove pogranične zemlje uživaju neke osobite povlastice.

(c) U treću grupu spadaju sve druge države.

2. U primjenjivanju klauzule najpovlašćenije države čine se razlike i prema tome kada je koja strana država priznala Sovjetsku vladu. U trgovinskim ugovorima redovito je sadržano posebno utanačenje da jedna država ne smije da od druge traži pogodnosti što su bile priznate državama koje su prije 15.og februara 1924.e priznale de jure Sovjetsku vladu. Politički je smisao ove klauzule posve jasan, ali dosad nije imala velike privredne važnosti. Za one koji se bave medjunarodnim pravom, zanimivo je pravno stanovište Sovjeta da, čim je jedna država priznala njihovu

vladu, ona je time *ipso facto* priznala i sovjetski monopol strane trgovine, kao takodjer posebna prava njihovim trgovinskim delegacijama i diplomatski imunitet dotičnih delegata. Oni ovako razlože: država je suverena, država se bavi trgovačkim poslovima, *ergo*, njezini su poslovodje sudionici suvereniteta.

Do Genovske Konferencije, maja 1922.e god., Zapadne su države bile voljne trgovati sa Sovjetima, ali nisu htjele da čuju za njihov monopol vanjske trgovine.

Britansko-Sovjetski sporazum od 1921.e godine nije sadržavao nikakvo takvo priznanje, već je samo predvidjao donekle ograničeni postupak kao s najpovlašćenijom državom. Ruskim trgovinskim delegacijama, kao takvima, nije bilo priznato nikakvo pravo.

Njemačko-Sovjetski sporazum od 5.og novembra 1921.e god. davao je trgovinskim delegacijama neka prava kao »trgovinskim organizacijama Sovjetske vlade«, a Rapalskim ugovorom od 1922.e ova su prava bila proširena.

Talijansko-Sovjetski ugovor od 7.og februara 1924.e sadržava puno priznanje Sovjetskog monopola strane trgovine, ovim riječima:

»Čl. 3. Pošto monopol vanjske trgovine u SSSR pripada državi, Talijanska će vlada dozvoliti Trgovinskim Delegacijama Saveza i njihovim organima da vrše svoje funkcije na talijanskoj teritoriji...

Trgovinski predstavnici i članovi Sovjeta Trgovinske Delegacije, u broju koji će biti odredjen od ugovaratelja, sačinjavat će sastavni dio Opunomoćene Delegacije, i uživat će prava lične nepovredivosti i ekstrateritorialnosti za svoje urede, kao i sve ostale povlastice i imunitete inače priznate članovima diplomatskih misija«. S ovim su Sovjeti postigli vrhunac u nastojanju da svoj monopol vanjske trgovine nametnu svijetu kao priznatu pravnu ustanovu.

Njemačko-Sovjetski ugovor od 12.og oktobra 1925.e sadržava pored čitavog niza drugih povlastica i načelno priznanje da je Trgovinska Delegacija dio Opunomoćene Delegacije. Po ovom ugovoru uživaju diplomatski imunitet šef trgovinske delegacije i njegova dva pomoćnika, kao i članovi savjeta trgovinske delegacije nastanjeni u Berlinu, a njihovi uredi uživaju pravo ekstrateritorialnosti.

Ali trgovinski poslovi koje trgovinska delegacija obavlja u Njemačkoj podložni su njemačkom zakonu i njemačkoj sudbenosti. Prema tome imovina Sovjeta spada pod sudjenje njemačkih sudova, izuzevši samo one stvari koje služe za vršenje suverenih prava diplomatskih i konzularnih predstavnika. Čineći ovu razliku, Nijemci su se trudili da povuku granicu izmedju Sovjetske državne svojine uložene u trgovini i državne imovine potrebne za diplomatske funkcije. S ovim su oni htjeli da načelno riješe ovo pitanje.

Na svjetskoj privrednoj konferenciji držanoj maja 1927.e u Ženevi učinjen je pokušaj da se podvrgnu reviziji odnošaji kapitalističkih država s Rusijom. Lozinka kapitalističkih delegata bila je »slobodan promet dobara i kapitala«. U vezi s time bilo je istaknuto načelo da se vlasnost i uprava industrije, trgovine, bankarstva, prevoza i drugih poduzeća imaju smatrati kao privatno, a ne kao suvereno pravo države. Kao što je posve naravno, nije moglo doći do izmirenja izmedju ova dva oprečna sustava. Osobito je bilo ozlovoljilo Nijemce što im se u vodjenju njihove trgovine s Rusijom nije priznavao nikakav udjel niti na njemačkoj teritoriji. Oni su govorili da je priznanje klauzule najpovlašćenije države prazna riječ ako se njemačkim firmama zabranjuje da trguju u Rusiji, dok je ruskoj vladi otvoren njemački trg.

Odgovor je Sovjeta bio da primjena načela najpovlašćenije države za njih znači da će oni jednako postupati sa svim državama kojima je priznata ta pogodnost, ali da ne sadržava »materialnu uzajamnost«, jer da bi onda trebalo iz temelja izmijeniti socialistički sustav. Otad se ekonomisti pitaju nije li u ovom nedostatku »materialne uzajamnosti« sadržana klica trajnoga sukoba, koji će se produžiti sve dotle dok jedan ili drugi sistem ne propadne.

Bilo je raznih pokušaja da se organizuje stvarni otpor proti državnom monopolu Sovjeta,

suprotstavivši mu — kao tuk na luk — monopol kredita, monopol sirovina i sl. Ali prirodjena takma izmedju pojedinih kapitalističkih država spriječila je dosad stvaranje jednog jedinstvenog fronta. Sovjeti računaju na to nadmetanje i za budućnost.

Ovaj monopol vanjske trgovine pribavio je Sovjetima neizmjerne prednosti u trgovinskom poslovanju s drugim državama. Kod njih je samo jedan kupac i jedan prodavac — Sovjetska vlada. To je njihov tvrdi bedem protiv kapitalizma, iza kojega može da se mirno diže zgrada socializma. Ne samo što im ovo daje strogu kontrolu nad trgovinom, već čini Rusiju nezavisnom i od kolebanja medjunarodnog kursa, tako da Sovjeti mogu zakonitim putem da učine svoj novac bezvrijednim van Rusije, a da mu u Rusiji dadu stalnu vrijednost. Ovako je taj monopol vanjske trgovine postao jaki oklop socializma, najmoćnije zaštitno sredstvo koje je ikad bilo zamišljeno u medjunarodnim odnosima.

STRANE KONCESIJE

Strane koncesije, tako zvani državni kapitalizam, stoje nekako posrijedi izmedju socializovanih i privatnih preduzeća. Po mišljenju komunista neograničeno ulaganje stranih kapitala u Rusiji imalo bi za posljedicu da bi svojina i vlast postepeno prešle u inostranske ruke, a to bi bio

smrtni udarac njihovom političko-socialnom sistemu. Zbog niskog prosvjetnog stepena naroda i nestašice industrijske vještine, strani bi kapital, kad bi mu pustili slobodne ruke, brzo pretvorio Rusiju u privrednu koloniju Zapada, kako je bio počeo da radi još prije rata. Rusi su nazvali svjetski rat drugim ratom za oslobodjenje, jer su očekivali da će njim prestati privredna zavisnost njihove zemlje od Evrope, naročito od Njemačke. Industrija kojoj su stranci gospodari pribavila bi doduše zaposlenje narodu, ali bi dobitak izmuzla iz zemlje, onako kao što strani kapital danas isisava Indiju, Kinu, Afriku i druge neindustrializovane zemlje. Marxov nauk, kako se shvata u Rusiji, uči da postoji izrabljivanje jedne zemlje od strane druge, isto kao što čovjek izrabljuje čovjeka.

Sasvimtim komunisti trebahu strani kapital. Ali su htjeli da bude podložan njihovoj kontroli. Kad je izašla naredba o koncesijama 1920.e, oni su sebi predstavljali nezasitne strane kapitaliste kako jedva čekaju da im se otvori granica pa da zaskoče na Rusiju i stanu lakomo iskorišćavati njezino prirodno blago i njezin narod. No strani se kapital pokazao oprezan preko svakog očekivanja. Rusija nije ni izdaleka pružala vlasnosti takvo jamstvo koje bi moglo da zadovolji poslovne ljude. God. 1927-28.e, punih sedam godina poslije ove naredbe, strane su koncesije predstavljale manje od pola postotka kapitala uloženog u industriji, manje od jednog postotka tvorničke radne snage, i manje od jednog postotka ukupne proizvodnje. Danas su one još slabije. Sovjetski je režim u svojoj politici privlačenja stranoga kapitala doživio jedan od najvećih svojih neuspjeha. Glavni je uzrok ovom držanju Sovjeta u tome što je ruska sredina neprijateljski raspoložena prema privatnom kapitalu, ma kome on pripadao.

Ali je inostrana stručna vještina bila neophodno potrebna Sovjetima. Iz te nužde nastao je novi oblik koncesija, onih za tehničku pomoć. Tako danas američki inžinjeri poučavaju industrijsku znanost primajući za to platu u tvrdim američkim dolarima. No s ovim koncesijama strani kapital ne ulazi u zemlju, već izlazi iz nje.

Kad je privrednim pritiskom odozdo boljševicima bila nametnuta Nova Ekonomska Politika (NEP), vjerovalo se da privatni kapitalizam ne će moći da se zadugo takmi s državom te da će privatna preduzeća u pravo vrijeme biti prirodno i lako progutana od socializovanih. Kad tamo, deset godina poslije revolucije, bilo je na privatnoj strani još uvijek 98 postotaka poljodjelske proizvodnje i 12 postotaka industrijske, i jedna četvrtina trgovine na malo. Zbog velike oskudice robe, i jer je bilo mnogo ljudi, ne samo negradjana već i drugih, koji su bili prisiljeni da nabavljaju hranu drugim putem, a ne preko vladinih poslovnica, bila se silno razvila skrovita, nezakonita trgovina koju država nije bila u stanju da kontroliše. Privatni

trgovci, udruženi s kulacima, rušili su svojom spekulacijom cijene koje je država udarala raznim predmetima. Ovo je, mimo ostalo, pravilo velike teškoće vladi u njezinom nastojanju da prisili kulake i druge seljake da joj prodaju višak životnih namirnica za takvu cijenu koja bi dopuštala državi da izvozi žito te da kupuje strojeve.

Pored toga ostajalo je nazadno poljodjelstvo, jer je zemlja svedjer bila silno rasparčana te se nije mogla znanstveno obradjivati s pomoću strojeva. Druga je neprilika bila u tome što su kod razgraničenja izmedju socializovanog i privatnog gospodarstva bili ostali, kao dvije cjeline, na jednoj strani industrija, a na drugoj ratarstvo. Tad je država, htijući da učini kraj privatnom gospodarstvu, stala da taksama i sličnim mjerama pretače kapital iz poljodjelstva u industriju, pa je na taj način ujedno s privatnom privredom uništavano i poljodjelstvo. Država nije po svojim načelima nikako smjela da ulaže novac u poljodjelstvo dok je god ono bilo u privatnim rukama, jer bi to značilo jačati kapitalističku klasu. Razne privredne snage nisu se mogle upregnuti za isto rudo, dok su vukle na dvije protivne strane. Jednom riječi država nije mogla da svoju osnovu privede u djelo, dok se 125 miliona seljaka protivilo njezinu programu.

Ovih prvih godina bilo je u Moskvi na svačijim ustima pitanje: Kto -kogo? (Ko će koga?) Ko će koga da nadvlada, hoće li socializovana strana privatnu, ili ova onu?

Kako su stale stvari god. 1927.e, izgledalo je da će pobijediti privatna strana.

Komunistički se vodje tad nadjoše u škripcu. Morali su, ili da nanovo uzmaknu, žrtvujući za čas načelo radi postignuća neposrednog privrednog napretka, ili da odvažno jurnu naprijed ne bi li naprečac proturali socializaciju pa puklo kud puklo. Kao majstori u smionosti odlučiše se za potonju smjelu igru. Tako je nastala presudna odluka petnaestog partijskog kongresa, decembra 1927.e, da se ima otpočeti socialistička ofenziva. To je bio kraj trpljenju individualizma u Rusiji.

SOCIALISTIČKA OFENZIVA.

Treći je čin drame Socialistička Ofenziva. Kako je godine 1928.e bio slab prinos žita, ofenziva u poljodjelstvu bi odgodjena do bogate žetve 1929.e. Tad je započela hajka. Stranka je na sve strane razaslala svoje ljude. Od januara do marta 1930.e kolektivistički obradjena površina dosegla je 40 miliona hektara, skočivši od 2 na 40 postotaka obradjene zemlje. Mnogi seljaci koji su bili silom natjerani da udju u kolektivnu zajednicu zaklaše svoju stoku, voleći da udju praznih ruku u kolektivu.

Računa se da se ovom prilikom zaklalo i pojelo pola svinja i trećina rogatog blaga. Dne 2.og marta Stalin izda, u opojenosti pobjede, onaj gla-

soviti proglas da se ima obustaviti prisilna kolektivizacija. Na to je nastala perioda dekolektivizacije, ali je već bila stvorena takva organizacija da su seljaci nalazili da im je korisnije da udju u zajednice. Sad se dakle opet stala naglo dizati plima.

Najobičniji oblik zajednice bio je **Artelj**, kojemu je svrha da skupi u jedno kolo sve siromašne i srednje imućne seljake u selu. Granice izmedju privatnih posjeda se izbrišu, a pojedincima se ostavi samo kuća s vrtom i jedna krava za kućnu potrebu. Sva ostala sredstva proizvodnje idu u zajednicu. Svi zajedničari postaju sudionici u radu i u razdiobi proizvoda. Tako nastaje **Artelj**.

Ove su kolektivne zajednice udružene u veće, okružne zajednice, a ove opet u još veće koje obuhvataju čitavu jednu oblast, i tako dalje, sve do Svesavezne Kolektivne Uprave (**Kolhoz**) koja vrši vrhovnu vlast nad svima. Kad je 75 postotaka jednog kotara kolektivizovano, preostalim privatnim posjednicima, a to su većinom kulaki, naprosto oduzmu imanje, a njih otjeraju na daleki Sjever, da sijeku drva u onamošnjim šumama.

Industriju je socialistička ofenziva preustrojila planskom centralizacijom i zavedenjem kontrole nad nakupljenom robom. Industrija se preobražava stapanjem pojedinih tvornica u ogromna udruženja koja obuhvataju trustove i sindikate. Ovo su vertikalne ustanove koje imaju zadatak da vode sve poslove, od dobavljanja sirovina do proizvodnje i prodaje. Trustovi gube svoje trgovačke funkcije i postaju jednostavne tehničke proizvodne jedinice. Druge promjene, kao što su neprekidni tjedan, tjedan od pet dana, jurišne brigade i socialističko natjecanje, sve to ostavljamo za kasnije.

U trgovini je ofenziva stvarno uništila privatnog trgovca. Komesariat Domaće Trgovine zamijenjen je uspostavljenim Komesariatom Ishrane.

Najvažnija je novost reforma kredita koja se sada stala provoditi. Ona počiva na ovoj općoj ideji. Sovjetske financije bile su uredjene po uzoru kapitalističkog sistema. Ali s prestankom privatnog kapitala kapitalistički oblici kredita, kao trgovački kredit i mjenice, izgubiše svaku važnost. Krajnji je cilj socialističkog kredita da se sve kreditne operacije usredotoče u jednu Državnu Banku koja ima da postane centrala za čekovni promet, pa da se na taj način sve poslovanje svede na sistem obračunavanja. Tako je bio ukinut trgovački kredit te ga je zamijenio isključivi bankovni kredit. Nema više toga da jedan trust, recimo, uduži zadruzi robu pa da čeka šest mjeseci na isplatu u novcu. On sad ima jednostavno da otpremi robu, a Državna će mu Banka odobriti u knjigama dotičnu svotu i za jednak iznos zadužiti zadrugu na njenom računu. Ovako je promet sveden na prosto knjigovodstvo. S ovim je takodjer postala suvišna mjenica, koja nam služi već toliko

vjekova, a uskoren je i čas kad bi imala da prestanu isplaćivanja u gotovom izmedju pojedinih socializovanih ustanova. Samo su nadnice i trgovina na malo izuzete iz ovog sustava plaćanja. Kad se razmotri veličina trgovačkog prometa podložnog državnoj vlasti, zatim inflacija sovjetskog novca i današnja oskudica zlata u svijetu, uvidjet će se da je ovaj pokušaj poslovanja s pomoću socialističkog kredita doista vrijedan pažnje.

I Socialistička Ofenziva, i Petogodišnji Plan, i ostalo, sve je to uopće samo ostvarivanje programa izradjenog 1917.e. Sad možemo da pregledamo sav razvitak stvari. Ratni komunizam bio je doba razaranja i preuranjenih pokušaja da se socializuje jedna propala država. NEP je bio doba privredne obnove s pomoću individualizma. Kad je vrijeme dozrelo, komunisti navijestiše Socialističku Ofenzivu, pokret novog izgradjivanja. Oni sad stadoše da sprovode mnoge osnove koje im nisu uspjele 1919.e. Danas je u njihovim rukama najveće privredno poduzeće poznato u historiji.

Prije nekoliko vijekova napisao je Cyrano de Bergerac priču o jednom svom izmišljenom putu na mjesec. On tu veli da je napravio kovčeg te da je za nj vezao mnogo staklenica punih rose. Kad je rosa ishlapila, stao je da se diže u vis. To je isprva išlo teško zbog privlačivosti zemlje. Ali kad se postepeno uzdigao do na dvije trećine puta, najedanput se prevrnuo i pao ravno na mjesec. Bio je, naime, došao u oblast privlačivosti mjeseca. Ovako je i socializacija za trinaest godina bila usporena privlačivošću koju individualizam od iskona vrši na čovjeka. Ali 1931.e izgledalo je da je ta privlačivost nadvladana. Pitanje K t o - K o g a? (Ko će koga?) kanda je dobilo odgovor. I socializacija će, reklo bi se, sada produžiti svoj put sve do kraja. Istina, Cyrano de Bergerac ipak se vratio na zemlju, pa bi u tome mogla da se krije neka pouka i za nas.

Primjetit ćemo napokon da se ovom Socialističkom Ofenzivom pritežu narodu uzde pred krajni napor potrebit da se u zatvorenoj proletarskoj državi izgradi socializam. Ona je skopčana s još većim žrtvovanjem neposredne dobrobiti pojedinca, sve radi konačnog postignuća blagostanja cjelokupnog društva. Ona je donijela i obnovu rata proti vjeri, i čišćenje u stranci i vladi, i strogi zapt koji steže ne samo seljaka i inteligenciju već i proletarskog radnika. Ali najteže je u stvari to što je ona čitav jedan veliki narod upregla u kola tjelesnih briga, pa ta kola sve to brže tjera, uz cijenu bezmjernih ljudskih žrtava: a sve to radi izgradnje jedne strahovite industrijske grdosije, kako bi se u času kad zagruvaju topovi budućeg rata, koji se u Moskvi stalno očekuje, ruski narod našao spravan, privredno nezavisan i toliko silan da bi mogao ne samo obraniti svoju socialističku domovinu, već i jurišati do potrebe na truli kapitalizam.

POGLAVLJE ŠESTO

PRIVREDNA VLAST SOVJETA

Komunistički program nalaže svim sovjetskim gradjanima da ne smiju žaliti truda ni žrtava za stranačku stvar. Neposredna dobrobit svjesno se žrtvuje dalekim osnovama industrijalizacije. Proglašujući vjeru opijem naroda, komunisti kažu: »Neka duhovnici svih vjera pričaju što im drago o raju na drugom svijetu; mi hoćemo da stvorimo ljudima pravi raj na ovom svijetu«. Dakako, dok je zamišljeni raj još u izgradnji, graditeljima je red zadovoljavati se škrtim obrocima i malom ili nikakvom udobnosti. Razumljivo je da su u naše mašinsko doba najbitniji sastavni dijelovi tog zemaljskog raja električne centrale, željeznice, livnice gvoždja i druga temeljna sredstva proizvodnje. U njih država siplje bogatstvo zemlje, dok prilično zanemaruje lagane industrije koje proizvode predmete za potrošnju. Od ovih industrija traži se samo da izbacuju dobitak s kojim će vlada podizati električne centrale.

Kako se vidi, ovaj program liječenja zaostalosti Rusije nameće dosta patnja živućem pokoljenju. Ali ovo pregaranje čitavog jednog pokoljenja poradi ostvarenja socializma samo je novi oblik

drevne ruske pokornosti volji države. Ruske su se narodne mase odavna navikle da žrtvuju svoje blagostanje; to su radile i onda kad im se nije obećavalo raj na zemlji, kojemu se uostalom jedva njihovi sinovi mogu nadati. Zato što se ovo van Rusije pravo ne shvaća, ljudi dolaze do površnih zaključaka te još uvijek možemo da čitamo i da slušamo kako će se sovjetski sistem sigurno srušiti zato što su tako teški uslovi života u Rusiji. Kad tamo, boljševici mogu, kad god im se prohtije, da poboljšaju blagostanje masa: dosta je da umanje brzinu industrijalizacije.

Valjda će naposlijetku ipak sam ruski narod odlučiti o uspjehu ili neuspjehu ovog sistema. Neka to i nije sasvim sigurno, ali se svakako varaju oni koji misle da masa ovog naroda podnosi veće žrtve nego li je naučna da trpi u životu. Upitate li komunističke vodje ima li jedna granica preko koje bi narod ovaj, dotjeran do očaja, mogao da se pobuni, odgovorit će vam: »Mjereći dubljinu strpljenja našega naroda nismo joj još došli do dna«. Ali stranka drži uho naslonjeno na zemlji, i sluša.

Jasno je da komunisti i komunistička omladina, kojih ima 3 od sto, iskreno rade za ostvarenje zemaljskog raja u Rusiji. Ostalih 97 postotaka t. j. ona ogromna masa naroda, koja je od svog rodjenja strpljiva i lišena uživanja vlasti, ona se više brine za pitanja opstanka. Sad se postavlja zanimivo pitanje, kako su ona 3 postotka mogla

da prisile 97 postotaka na toliki samoprijegor da im se na primjer, mjesto cipela koje treba svaki pojedinac, mogu davati tvornice čelika koje su zajednička svojina svih, i da se oni time zadovoljavaju.

Najprije valja znati da je u Rusiji svaki oružani otpor naprosto nemoguć. Uz naprijed opisano političko ustrojstvo i neoružani otpor može da se lako ograniči i brzo kazni.

Što se tiče seljaka, oni su dosad bili bez organizacije. Ali su pokazivali pasivnu rezistenciju, upornu neku sabotažu, koja je silila vladu da skreće sad na ovu sad na onu stranu. U gradovima pak stranka je predobila najveći dio radne inteligencije za rad oko ostvarenja svojih osnova. Za one koji ne pristajahu uz socializam nije bilo druge već ili saradjivati ili umirati od gladi. Pored toga stranka nalazi jaku potporu u radničkim savezima i uopće u proletariatu. Radnici, kao pojedinci, glasno mrmljaju, no kao klasa saradjuju sa strankom i s vladom, dobro znajući da će, čim se stanu dijeliti cipele, oni biti prvi na redu.

Ali pravi odgovor na pitanje kako jedna fanatična manjina može da prisili većinu na žrtve nalazi se u organskom nervnom sistemu vladanja koji je prekrio sav život neizmjerne Rusije, a kojemu je mozak u Kremlju. Tu se zbilo ono što je Lenjin govorio: »Put k socializmu vodi kroz javno brojenje (to jest statistiku) i kroz vlast«. Vlast, to je ona količina X sovjetskog sustava, koja daje

vladi moć da industrializuje zemlju bez pomoći tudjeg kapitala. Tu vlast koja je izgradjena u toku godina, i koja obuhvata čitavu privredu, ne vide oni strani ekonomisti koji proriču brzi pad Kremlja.

Kako je naprijed rečeno, vrhovnu vlast drži u svojim rukama stranka, i to putem raznih odbora koji zahvaćaju i u stranku i u vladu. Vidjeli smo da se ta partijska kontrola vrši time što sva glavna mjesta u vladi zapremaju partijski pristaše, i što u svim socializovanim ustanovama djeluju »frakcije« stranke. Oko četiri petine upravnika državnih industrija članovi su stranke. Prosti partijski vojnici pak služe kao stalni nadzornici na svim stepenicama piramide.

GPU

Onda je tu GPU, Državna Politička Uprava. Ova se tajna policija razlikuje od stare Čeke time što je, po imenu, podredjena ustavnim organima vlasti. Stvarno, ona dobiva naredbe od Politbiro-a i od centralnog komiteta partije. Izmedju GPU i drugih glasovitih sredstava klasne pravde, kakvi su bili Odbor Javne Bezbjednosti francuske revolucije i Ohrana carske vlade, postoji i ta razlika što u njenu nadležnost spada ne samo politička već i privredna kontrola. GPU se zove »budno oko revolucije« i »kazneni organ klasnog rata«. Ona progoni špekulante, patvarače, krijumčare, i

sve privredne zločince koji obično znaju da izmaknu sudjenju političko-vojnog suda. Ona uhodi u Rusiji i vanka privrednu špijunažu, privredne urote i privrednu proturevoluciju, pod kojim se općim izrazima kriju svi mogući prestupi protiv ovakve države koja se bavi trgovinom.

GPU je poprimila metode carske Ohrane i usavršila ih. Ona ima oko 130.000 službenika u uniformi, na željeznicama i drugdje. Kako se smatra za zločinstvo i ne prijaviti primjećenu protudržavnu djelatnost, GPU ima i svoju tajnu vojsku u civilu, za koju se ne zna ni koliko vojnika ima ni koji su. Ovo je njena nevidljiva ruka.

GPU je ovlaštena da izvršuje administrativnu pravdu bez pretresa. Ona obično pogadja noću. Zakuca na vrata i traži da joj se otvori u ime Sovjetske Vlasti. Na to ulaze u kuću učtivi i okretni službenici GPU-a, i pokazavši pismeni nalog vlasti uzmu da premeću stan. Ujutro će susjedi žurno proći ispred onog stana, ne usudjujući se da pogledaju niti šaptom izgovore slova GPU koja se čitaju na vratima. Svak pogadja da je noćas još jednog gradjanina nestalo iz saobraćaja pod optužbom prestupa proti revoluciji. Njegova će rodbina možda tek do nekoliko mjeseci doznati da je bio oslobodjen, ili zatočen na Solovjeckom ostrvu ili u Sibiru, ili pak da je već davno oćutio iza uha hladni dodir samokresa u podrumima Ljubljanke.

Neko vrijeme vlada zatišje. Onda najedanput politička atmosfera postane sparna. »Kazneni organ klasnog rata« stane da udara brzinom munje. Za više dana zrak se ispuni stravom. U te dane čak i neutralni stranci upijaju crne misli koje kroz prozore struje.

GPU se razlikuje od stare Čeke i po tome što ima malo kad posla s velikom seljačkom i radničkom masom. Svakako treba imati pred očima da je sovjetska država ranjiva s privredne strane, da revolucija nije dovršena te da još traje ratno stanje. U vrijeme rata pak najteži je oblik socialne opasnosti izdaja. Samo što se u Moskvi smatra izdajom i opstrukcija protiv vladinih osnova.

RKI

Drugi organ neposredne političke kontrole privrednog sistema je Radničko-Seljačka Inspekcija ,poznata pod kraticom RKI. Ona je po imenu jedan vladin komesariat. Stvarno je RKI proširena partijska Centralna Kontrolna Komisija, orudje za čistku ili čišćenje. Na čelu jedne i druge ustanove uvijek je jedan te isti čovjek. Prije 1920.e stajala je uprava svake tvornice pod nadzorom jednog radničkog odbora. God. 1923.e dobila je RKI nalog od stranke da započne reorganizaciju državne uprave te da ovu postavi na naučnu osnovu kako bi se onemogućila birokracija, pokvarenost i svaka suvišnost. RKI je imala da prouči sav sovjetski sustav počevši od vrhovne uprave pa naniže, te da predloži izvjesne izmjene

koje bi oslobodile centralnu vladu od zastarjelog postupka.

Tad se našlo da jedan strašni crv izjeda životnu snagu i siše krv državnog tijela namećući državi silne troškove bez ikakve koristi. Taj je crv bila naslijedjena birokracija i njezin porod, mrčenje hartije i v o l o k i t a. V o l o k i t a, to je razvlačenje, opstrukcija, nekoristan rad. Ona je bila zavladala svuda, u najvišim kao i u najnižim uredima, u komesariatima jednako kao u seoskim Sovjetima. Ona je udarala svoj pečat na važne hartije koje su se tromo provlačile kroz propisane kanale, trebajući često šest nedjelja dok bi prošle kroz dvanaest raznih službenih ruku, a sve to u jednoj te istoj kući.

Ova je istraga imala za posljedicu da je 1926.e stranka naložila RKI-i da preustroji vladin aparat i zavede »sistem štednje«. Državna ladja imala je da pritegne jedra i da ih prikloni k vjetru, baš kao svako drugo trgovačko poduzeće. Da bi se smanjili državni troškovi trebalo je zadati smrtni udarac birokraciji pogodivši je pravo u srce, pa onda baciti njezine podrtine u ropotarnicu mrtvih ustanova.

Da se ovo postigne stranka je 1928.e naputila mase, radničke saveze, privredne komisije i t. d. da prijave RKI-i svaki primjećeni slučaj v o l o k i t e, birokracije, nesposobnosti i vjerolomstva. S ovim je bio uveden nadzor odozdo, jedan dotjerani sustav uhodarenja. Tako RKI postade skup cenzora.

Ovaj nadzor vrše komisije jednog naročitog odsjeka RKI-a za kontrolu i verifikaciju, i to tako da jedna komisija tog odsjeka bane iznenada, bez prijave, u ured jednog komesariata, trusta, tvornice, sovjeta, banke, željezničke stanice i ma koje druge državne ustanove, te zatraži da joj se pokažu knjige. Odmah se zaključaju svi izlazi te se stavi straža pred vrata. Za više nedjelja komisija pregledava račune uporedjujući ih s ustanovljenim stanjem te istražuje koliko ovo posljednje odgovara općem planu. Zatim će Savjet Narodnih Komesara objelodaniti što je RKI pronašla i narediti da se izvrše preporučene izmjene.

Za dvije godine RKI je smanjila političko-privrednu mašineriju za 20 postotaka i svela službenu pisaniju na polovinu. Sad vodi kampanju t. zv. »samokritike« koju je započeo Stalin. Svaki dan stižu hiljade pisama s pritužbama iz nižih redova protiv načina kako se izvodi plan, ili s prijavama protiv upravitelja ili partijskih članova. Uredi RKI redovito su puni dobrovoljaca, Komsomolaca, koji otvaraju svu ovu poštu. Najprije se pritužbe razredjuju po vrstama, pa se izašilje inspekcija, a najzad se stavlja red.

Stranački kongresi dali su redom sve to veću vlast RKI-i te je ona danas kao neka električna lampica Kremlja, njegovo oštro oko kojemu niko i ništa ne može da izbjegne. Da se »sistem šted-

nje« provede u djelo RKI preporučuje prema prilikama raspuštanje preduzeća, spajanje služba, uklanjanje uporednih ustanova, ukidanje birokratizma, otpuštanje nepotrebnih činovnika, i zavedenje krivičnog postupka proti nemarnim i podmitljivim službenicima, ne gledajući jesu li oni ili nisu članovi stranke. Njezine preporuke važe stvarno kao naredbe. RKI se drži ovoga vodećeg načela: Što god je potrebno državi i nužno za proizvodnju treba da ostane, a što god je nepotrebno treba da se ukloni. Pojedincima pak kaže: »Ili uprite što bolje možete ili odlazite« (prema onoj našoj: »Ili kuj ili ne mrči gaća«).

Neko vrijeme bilo je veoma teško doći do novaca u Državnoj Banci. Bankovne činovnice rado su puštale da se stvaraju povorke pred blagajnom, a one bi medjutim srkutale svoju desetu čašu čaja čevrljajući o stvarima koje su jamačno bile veoma zanimive ali nisu imale nikakve veze s državnim financijama. U to im jednom banu na kratku posjetu RKI, i od onda su vam kasirice tako brze u posluživanju općinstva da vam, prije nego li otvorite usta, iz očiju pročitaju što ste htjeli. Čim je RKI dobro isprašila glavnu tvrdjavu volokite, poštu, poštanske marke stadoše da žurno skaču kroz okanca u ruke kupaca, a činovnici mahom postadoše učtivi i vrijedni. Doduše sad više nije onako po domaću kao što je prije bilo, ali je učinjen kraj igri sa skupnom, a u stvari ničijom odgovornosti.

UJEDINJENA PRIVREDNA KONTROLA

Predjimo sada na privrednu kontrolu u užem smislu riječi. Tu nalazimo da je upravna vlast nad privrednom djelatnosti države predata Savjetu Rada i Obrane, tako zvanom STO. Ovo je jedan medjuodsječni skup koji je neposredno odgovoran Savjetu Narodnih Komesara. Njegovi članovi, njih dvanaest na broju, sve sami stari prokušani komunisti, pokrivaju glavna upravna mjesta u privrednom sustavu.

Boljševici su imali jedan otprije smišljeni program ujedinjene privredne kontrole. God. 1917.e oni obrazovaše Vrhovni Ekonomski Savjet koji je imao da rukovodi čitavim privrednim životom države, industrijom, poljodjelstvom i trgovinom. Pod pritiskom gradjanskog rata ovaj je Vrhovni Ekonomski Savjet postao u stvari Komesariat Industrije, što je i danas.

God. 1920.e Savjet Obrane, ratni kabinet koji je bio sastavljen od članova raznih odsjeka, bi preustrojen na široj bazi kao Savjet Rada i Obrane, zvan STO, s izvršnom i zakonodavnom vlasti. Njegovi su glavni zadatci pripravljanje svih mjera, u prvom redu vojnih, za obranu zemlje; pripravljanje i izvršivanje svih privrednih financijskih osnova Saveza; nadgledanje komesariata; i odlučivanje o takvim pitanjima kao što su podjela vlasnosti izmedju pojedinih državnih organa ili izmedju savezne vlade i vlada pojedinih repu-

blika. Odluke STO su obavezne za sve centralne i mjesne vlasti Saveza.

Dok nije Stalin nedavno postao član ovog Savjeta, van Rusije se posve malo znalo za STO. Danas je to organ ujedinjavanja na vršku sovjetske piramide. U njegovom se krilu smišlja opća privredna osnova, on nadgleda »vladajuće veličine«, on je preko svojih pomoćnih organa gospodar svega privrednog života države.

STO radi kroz razne svoje odbore, od kojih je najvažniji Državni Komitet za Izradjivanje Plana, takozvani Gosplan. Dne 24.og decembra 1930.e bi stvoren jedan drugi organ, Verifikacioni Komitet, kao neka viša Radničko-Seljačka Inspekcija, sa zadatkom da održaje strogu disciplinu u izvodjenju Petogodišnjeg Plana. Prije se pitalo pod čijim će nadzorom stati RKI koja skoro sve druge nadgleda. Taj očekivani vrhovni nadzorni organ — to je ovaj Verifikacioni Komitet.

DRŽAVNI PLAN

Državni je Plan najorginalniji prilog Sovjeta modernom državništvu. Pod kapitalističkim sistemom radi se po načelu slobodnog preduzimanja poslova, bez ikakve svjesne opće osnove. Za vrijeme rata bilo je i na Zapadu pokušaja da se država upliće u poslove (to se, na primjer, u Americi pokušalo sa željeznicama), ali se brzo uvidjelo da to nije korisno. Kod nas se trgovina

vlada po rastenju i padanju cijena. Zakon o ponudi i tražnji sredjuje industriju, ali tek nakon silne prekomjerne proizvodnje. Dvojakost naprava i napora ima za posljedicu utakmicu i beskorisno traćenje.

Sovjetski je ustuk tim zlima državni plan izradjen od stručnjaka na osnovu najpotpunijih statističkih podataka, tako da su već unaprijed proračunate potrebe potrošača. Prema tome se naprijed odredi da će se u svaku struku proizvodnje uložiti toliko kapitala i toliko radne snage koliko treba da se zadovolje utvrdjene potrebe potrošača, i nešto više za izvoz. Na ovaj način mogu da se iskoriste svi izvori bogatstva u zemlji i to po jednoj jedinstvenoj općoj osnovi, koja će izmedju ostaloga paziti i da se proizvodnja i potrošnja medjusobno izjednačuju. S ovom čudesnom zamisli sovjetski je sistem dobacio rukavicu kapitalizmu.

Gosplan, koji je punomoćni organ Savjeta Rada i Obrane (STO) nema izvršne ni zakonodavne vlasti, te bi ga se moglo nazvati obavještajnom kontrolom privrednog sistema. Godine 1926.e STO je naredio svim državnim organima i i zadrugama da daju Gosplanu sve obavijesti koje od njih bude tražio, i da se najstrožije pridržavaju discipline u izvodjenju plana. Ovo je početak one slavljene »planske discipline« kojom Sovjeti drže da će pobijediti svijet u oblasti privrede.

»Kontrolni Brojevi Gosplana«, ta smotra opće narodne privrede, izašli su prvi put s programom za privrednu godinu koja je išla od 1.og oktobra 1925.e do 30.og septembra 1926.e (Od 1931.e privredna godina počinje 1.og januara i svršava 31.og decembra). Otad je Gosplan uvijek rastao, te je danas priznat kao najbolji sistem predvidjanja u poslovnom svijetu. Glavni štab mu je u Moskvi, a u svakoj republici ima jedan odbor za izradjivanje plana, koji prima naredbe iz Moskve. Razni komesariati imaju takodjer svoje odbore za izradu plana s ograncima po cijelom Savezu. I svaka mjesna jedinica privrednog sustava treba da ima svoj odsjek za plan.

Planovi mjesnih organizacija, izradjeni na osnovu političkih uputa Moskve i prema raspoloživim mjesnim sredstvima, šalju se po stepenicama privredne piramide Gosplanu, koji ima da po njima izradi zajednički opći plan za cijeli Sovjetski Savez. Ova jedinstvena osnova, koju STO može da ispravi, postaje, pošto je Centralni Izvršni Komitet odobri, zakon za cijelu državu i opći vodič za dotičnu godinu. Plan je svake godine proširivao svoj opseg, tako da sada stvarno nema jednog posla koji ne bi imao svoj posebni plan. Krylenko, javni tužitelj, izradio je plan čak i za igru šaha.

Za izradjivanje državnog plana potrebit je priličan broj veoma vještih financijskih i statističkih stručnjaka. Ovakih Sovjeti nisu isprva imali,

ali sad izlazi svake godine iz škola mnoštvo tehničara usposobljenih za izradu plana. Prvih godina najvećma je ometala uspjeh rada nepouzdanost poljodjelskih statistika. Zasijana površina izračunavala se za nevolju na osnovu podataka dobivenih od samih ratara, koji su htijući ili ne htijući kazivali netačne brojke. Kad je zavladao kolektivizam, veliki dio nepouzdanih podataka mogao je da se izbaci iz računa poljske privrede. Pogreške u računanju nastaju i odatle što se kontrolne brojke za iduću godinu moraju ustanoviti još prije nego li su bili sasvim poznati rezultati godine u toku. Državni je plan jedna tako nova stvar da se još nije stiglo ni izračunati za koliko je prosječno pogriješan u računima. Prirodne nepogode i nepredvidjene promjene u politici mogu dakako prouzrokovati i krupnije pogreške.

Da vidimo ukratko kako plan djeluje u vanjskoj trgovini. Država najprije približno proračuna što treba da se uveze u zemlju i koji su proizvodi raspoloživi za izvoz. Ovaj račun čini svakoga ljeta Komisija Vanjske Trgovine na osnovu podataka o proizvodnji i potrošnji i o raspoloživim viščima. Za industriju stvar je laka jer ona stoji pod centralizovanom upravom. Ali za poljodjelstvo bilo je u velikoj mjeri potrebno pomagati se nagadjanjem.

Pošto se proračunalo koji bi se suvišak od prilike mogao izvesti, najprije se procijeni koliko

će inostranog novca za to ući u zemlju. Tad se u granicama ukupne vrijednosti predvidjenog izvoza utvrdi cjelokupna vrijednost uvoza koji će se dozvoliti.[11]) Prekoračenje je dozvoljeno samo ukoliko bi vanjski zajmovi dopuštali da se uveze više od toga.

U spisku stvari koje se imaju dobaviti izvana stoje na prvom mjestu tekuće potrebe industrije, a poslije kolektivizacije zemlje svrstavaju se ovamo i potrebe poljodjelstva; na drugom mjestu dolaze potrebe za gradnje; a tek na trećem mjestu potrebe narodne potrošnje. Gdje se gradi socializam potrošač dolazi uvijek zadnji.

Plan uvoza i izvoza ispravlja se svaka tri mjeseca. Potankosti koje se tiču plana i fondova iz kojih se vrše isplate u inostranstvu smatraju se državnom tajnom. U granicama Saveza vrši se po naročitom sistemu kvota i doznaka raspodjela

[11]) Vanjska trgovina Sovjetske Rusije iznosila je (u milionima rubalja):

	izvoz	uvoz	ukupno	u %
Godine 1913.e	1520,1	1374,6	2894,2	100
„ 1927.e	780,2	723,6	1493,8	51,6
„ 1928.e	777,8	945,5	1723,3	59,5
„ 1929.e	877,6	836,3	1713,9	59,2
„ 1930.e	1036,4	1058,8	2095,2	72,4
„ 1931.e	811,0	1105,0	1916,0	66,2

Glavni je ruski mušterija Njemačka, kojoj je pripadalo 34,2% sovjetskog uvoza i 15,9% izvoza godine 1931.e Rusku pšenicu dosad je najviše kupovala Engleska. U drugom polugodištu 1931.e 30% sve pšenice uvezene u Englesku dolazilo je iz Rusije.

izvoza i uvoza na pojedine oblasti i ustanove. Prema inostranstvu kvote se utvrdjuju saglasno s kreditima raspoloživim u pojedinim državama. Sovjeti upotrebljuju svoju kupovnu moć u političke svrhe. Tako su poslije prekida odnošaja s Engleskom 1927.e sveli svoje nabavke u toj zemlji na najmanju mjeru. Oni kupuju u Americi jer vole američke mašine, ali i jer se nadaju da će tako stvoriti veliku grupu američkih tvorničara kojima će trgovanje sa Sovjetima postati pitanje životnog interesa.

Monopol vanjske trgovine radi u stvari sa sistemom dozvola. Svaka molba za dozvolu uzimlje se u pretres s obzirom na plan izvoza i uvoza u granicama dotične kvote. Prema tome se posao dopusti ili zabrani. Dakle sva trgovina izlazi iz Rusije i ulazi u nju jedino pod okriljem države. Ako se nadje kakva pogreška u planu, vlada smjesta zabrani uvoz onih stvari koje su najmanje potrebite. Tako Sovjetska vlada može da u doba depresije brže bolje spusti jedra i spriječi prekomjerne izdatke.

STATISTIKA

Na Lenjinovim riječima da su »brojke (statistika) i vlast put k socializmu« počiva čitavo ustrojstvo privrednog plana. Stoga statistika ima u Rusiji, već sama po sebi, mnogo veću važnost nego li u drugim zemljama. Statistička je organi-

zacija u njoj ogromna. Svakog tjedna, mjeseca i tromjesečja šalju tražene podatke sve mjesne, industrijske, radničke, financijske i prevozne jedinice. I sve su te brojke pomnjivo sabrane i tačne.

Kod toga je važan psihološki faktor. Prvih godina plana vruća želja da se izvrši sopstveni dio plana dovodila je često mjesne trustove do prevelikog optimizma. Tako se stalno računalo sa pretjeranom procjenom žetve i raspoloživih sirovina. Pored toga, ruski je narod bogato obdaren s onim što se zove širokaja natura, on je, što no bismo mi rekli, obilate ruke.

Jednom sam bio unajmio nekog Kozaka da me za nedjelju dana vozi na svojim taljigama. Putem se rasklimao naplatak stražnjega kola, i naposljetku pukao u spoju, te stao da kloca kod svakog okreta. Ne rekoh odmah ništa kočijašu, jer smo bili blizu selu, pa sam se nadao da će svakako sutradan pričvrstiti kolo. Kad tamo, ono klopota dalje kao i jučer. Meni napokon dosadilo pa gurnem u ledja mog Kozaka i kažem mu: »Oj bratko, zašto ne vežeš ono kolo kad imaš žice pod sjedalom?« On zaustavi konje pa mi odgovori: »Djavo ga odnio, gospodaru, nisam znao da ti toliko smeta«. Tad se maši rukom pod sjedalo i izvuče, ne žicu, već sjekiru, pa pljunu u dlane, i udri sjekirom po naplatku. Tako je tukao nekih petnaest minuta, a onda stade savijati komad obruča dug jedan lakat, te naprijed te natrag dok

ga nije prelomio. Na sva moja pitanja samo mi je odgovarao: »Ničevo« — nije ništa, ne mari. Napokon baci onaj prelomljeni komad u stepu. Kad sam ga upitao zašto je to učinio, on će mi opet »Ničevo!« Tad ću ja njemu da kako se to podudara sa režimom štednje. Na to se on lupi šakom u prsi te odvali: »U nas širokaja natura«.

Komunisti su navijestili rat i ničevu i širokoj naturi. Oni hoće da se štedljivije gazduje s tom čuvenom slavenskom dušom. Svaki Rus ima dušu negdje daleko zabavljenu, sanjarsku neku dušu punu mašte, koja je kadra da se vine do nebeskih visina u času kad sabire brojke. Ali kruta zbilja izradjivanja državnog plana traži tačne podatke. Ko pošalje statističke podatke koji nisu osnovani na pomnjivom proučavanju tvrdih činjenica biva po posebnim zakonima kažnjen za prestup protiv »planske discipline«.

Iz središta vrši se stalni pritisak s ciljem da se razvije sustavni rad na naučnoj osnovi, i da se odgoji potrebiti broj statističkih i nižih tehničkih stručnjaka. Podje li ovako naprijed, ovaj će socializam pretvoriti Ruse u narod knjigovodja. Često se čuje od radnika i seljaka da je jedino dobro u staro doba bilo to što nije trebalo voditi računa. S ovim se socialističkim brojanjem već postiglo toliko da Rusija u pogledu statističkog rada danas prednjači skoro svim drugim državama svijeta.

Privredna vlast Sovjeta ima više ogranaka koji bi bili veoma zanimiv predmet za proučavanje. Ali mi smo se ograničili da prikažemo kako je ona u glavnom uredjena. Kako smo vidjeli, komunistička stranka drži vlast u svojim rukama sredstvom političke moći, imajući monopol glavnih mjesta u vladi, i zapovijedajući kroz svoje »frakcije« svim socializovanim ustanovama. Jedno od njezinih orudja je GPU sa svojom vidljivom i nevidljivom vojskom službenika plaćenih da štite privredne interese države. Drugo joj je orudje RKI, Radničko-seljačka Inspekcija, koja vrši ulogu cenzora nad čitavim sustavom vladanja. U užem privrednom sistemu pak stoji na vrhu piramide vlasti Savjet Rada i Obrane, STO, koji sve sjedinjuje nadgledajući izradjivanje i izvršivanje jedinstvenog i svestranog privrednog plana. Sve se u Savezu ravna po ovom planu, u kojemu se za svaku godinu unaprijed odredjuje proizvodnja i razdioba. Kako taj plan važi kao zakon te svaki prestup proti njemu podliježe kazni, iz toga se razvila tako zvana »planska disciplina«, koja sili narod da mijenja svoje navike i običaje.

Ova je centralizovana privredna vlast nešto nova u državnoj znanosti. Ona ima više strana koje privlače pažnju. Nadasve je zanimivo kako je jedna zaostala zemlja mogla da se pod ovom privrednom vlasti industrijalizuje bez pomoći tudjeg kapitala. To je ona zagonetna nepoznanica X. Odgonetka joj se nalazi u ovom svemoćnom

sistemu vladanja koji omogućuje novu raspodjelu narodnog prihoda, kao i postignuće istaknutih ciljeva revolucije.

Ovo je vrlo važno jer opisani način rada daje Sovjetskoj Rusiji toliku privrednu moć da ona može da ugrozi pozicije drugih sila. Amerika je, na primjer, išla posve drugim putem. Ona se u velike industrializovala s prilivom stranog kapitala kojim je sagradila željeznice i veliki dio svoje teške industrije. Stoga je ona bila postala dužnik inostranstva. Ali u Svjetskom Ratu obrnuše se uloge. Amerika je za prvo vrijeme rata, dok je bila neutralna, uspjela da plati sve vanjske dugove učinjene za industrializaciju, štaviše postala je od dužnika vjerovnik.

Sovjetska vlada naprotiv stoji kao neki Izmael medju vladama svijeta. S privrednih i psiholoških razloga strani kapital ne će nipošto da ulazi u Rusiju. Poslužit ćemo se još jednom prispodobom. Amerikanska porodica koja, recimo, hoće da nabavi automobil, zna da ga može dobiti na dva načina: ili da ga kupi na otplatu, u granicama vjeresije koju uživa, ili pak ako nema kredita, da ga plati novcem što će ga uštediti manje jedući i manje trošeći na odijelo i ogrijev. Sovjeti nemaju toga izbora, za njih postoji samo druga mogućnost. Tako nam Rusija pruža sliku čitavog jednog naroda prinudjenog da pritegne pojas, i da pored toga svom snagom pregne da nadvlada privredne smetnje koje su mu od dav-

nine zapriječile put. Grdni vladin stroj mora da iz domaćih izvora namakne novac potreban za industrializaciju. Kad smo kod ovoga, red nam se najprije osvrnuti na pitanje utvrdjivanja cijena, jer ovo ima veliku važnost u socialističkoj privredi.

UTVRDJIVANJE CIJENA

Komesariat Ishrane odredjuje kupovne cijene poljodjelskim proizvodima i prodajne cijene industrijskoj robi. Vlada je razvila osobitu tehniku u utvrdjivanju cijena, koje se obavlja po naročito školovanom osoblju. Utvrdjivanje cijena daje državi u ruke silnu moć te ovim sredstvom ona može da pogoduje jedan dio stanovništva ili jedan kraj države na štetu drugoga. Ovo je jedna od tajnih strana ruske uprave.

Kod kupovanja proizvoda privatnog poljodjelstva vladini organi proračunaju najprije koliko seljak treba da dobije da bi mu se isplatilo proizvoditi dotične plodove. Zatim se istražuje što i koliko će čega seljak moći da proizvodi. Na osnovu jednih i drugih podataka izračuna se minimalna cijena — to jest najniža cijena za koju se seljaku isplaćuje da proda svoje proizvode eda bi mogao kupiti ono što mu treba za porodicu. Komesariat Ishrane proračunat će nadalje koliko industrija može da najviše plati za poljske proizvode, postavljajući za osnov računa procijenjeni trošak preradjivanja dotične sirovine. K tome se uzimlje

u račun radnički budžet, a, gdje se radi o predmetima za izvoz, i cijene svjetskog tržišta. Konačno utvrdjene cijene stoje nekako posrijedi izmedju svega toga. Jedne te iste cijene važe za prostrane krajeve, katkad i za čitave republike. Kršenje cijena kažnjava se kao prestup.

Cijene se tako udešavaju da seljaku bude korisnije sijati onu vrst usjeva koju žele u Moskvi. Ako je, recimo, bio prevelik rod raži, njoj će se sniziti cijena, a podići će se cijena pšenici. Na ovaj način utvrdjivanje cijena nadomješta zakon ponude i tražnje koji drugdje djeluje.

Komesariat Ishrane odredjuje i cijene kojih se moraju držati industrijski trustovi i sindikati pri prodaji izradjene robe središnjim prodajnim ustanovama, kao takodjer za koliko se cijena može podići na svakom nižem stepenu razdavanja. Ako u pogledu fabričkih cijena nastane spor izmedju Vrhovnog Ekonomskog Savjeta, koji zastupa proizvadjače, i Komesariata Ishrane, koji zastupa potrošače, zvan je STO da izmedju njih presudi.

Cijene su poslužile kao oružje za uništenje privatnog vlasništva. U početku Socialističke Ofenzive 1927-28.e poljodjelska proizvodnja bila je za 98 po sto u privatnim rukama, dok je industrijska proizvodnja bila za 88 od sto socializovana. Stoga je vlada držala nisko kupovne cijene poljskih proizvoda, a visoko cijene izradjene robe koje su seljaci kupovali na malo. Posljedica toga

bila je da je novac stalno tekao iz poljodjelstva u industriju, iz sela u grad, s privatne strane na socializovanu.

BUDŽETSKI SISTEM

Sad predjimo na sustav budžeta. Jedinstveni državni budžet, koji obuhvata predračune središnje vlade kao i vlada svih sedam saveznih republika, izradjuje Komesariat Financija, a potvrdjuje ga Centralni Izvršni Komitet. Mora ga ipak odobriti i Gosplan eda bi odgovarao općem privrednom planu kojega je budžet tek sastavni dio.

Prvi je izvor državnih prihoda porez. Kako se smatra da je sva zemlja državna svojina nema zemljarine kao u drugim zemljama. Mjesto zemljarine i uopće mjesto svih neposrednih poreza, ruski seljak plaća porez na svoj procijenjeni, ne na realni, prihod od zemlje, pa na stoku i na druga sredstva proizvodnje. Ovo oporezovanje seljaka ima često klasni karakter. S njim se iz političkih razloga hoće da rastereti siromašnog seljaka, dok se što veći namet udara imućnome. Još prije vala kolektivizacije godine 1930.e, 35 od sto seljaka bili su posve oslobodjeni od poreza, koji je sav padao na ledja kulaka i srednje imućnih seljaka. Osim toga se na svaka »usta« odbijalo po dvadeset rubalja od procijenjenog prihoda podložna porezu, htijući s time ograničiti dijelje-

nje seljačkih zajednica i spriječiti da se pojedinci sasvim izmaknu porezu.

Privatna je strana teško opterećena i porezima na trgovinu i industriju. Postoji i porez na porodični prihod, koji kao i drugdje služi da se popravi razdioba bogatstva. Ali razlika je u tome što je u Rusiji ovaj porez postepeno veći ne samo kako raste prihod već i prema raznim socialnim grupama. Tako će, na primjer, privatni trgovac više plaćati u ime poreza na svoj prihod nego radnik proletarac koji ima veći prihod.

Posredni porezi nose državi silne novce. Monopol v o d k e izbacio je 1928-29.e blizu miliardu rubalja. Ali je nastao pokret da se država odreče ovog prihoda te da ograniči potrošak vodke. Carine služe pored monopola vanjske trgovine da zaštite rusku industriju, ali je državnoj blagajni mala korist od njih, jer najveći dio robe, a to je ono što uvozi država, ne plaća carinu.

Drugi je izvor državnih prihoda dohodak od državnih zemalja datih u zakup i dobitak od državnih preduzeća.

Treći su izvor nutarnji državni zajmovi. U Rusiji nema rentierskog staleža, ni efektne burze, već narod povjerava sve svoje uštede državi za javne svrhe, ulažući ih u nutarnje zajmove, koji su god. 1931.e dosegli miliardu i po rubalja.[12]) Kaže se da niko nije prisiljen da upisuje državni

[12]) Unutrašnji zajam od 1932.e donio je državi 3.200 miliona rubalja.

zajam, ali se zna da radnički savezi, kućni odbori, mjesni sovjeti i t. d. vrše za to pritisak na svoje članove. Upis se smatra dužnošću. U mnogim tvornicama stavljaju se na crnu tablu s pogrdnim primjedbama imena radnika koji bi mogli, a ne će da upišu zajam. Oni pak koji dragovoljno upišu dolaze na počasnu crvenu tablu te im se to upisuje u zaslugu. Ovo se zove socialističko natjecanje.

Po komunističkom nauku oporezivanje je klasni posao. Klasa koja vlada državom navaljuje uvijek teret poreza na potčinjenu klasu. U starom Rimu, u Srednjem Vijeku, pa sve do osamnaestog stoljeća nosili su sav porezni teret seljaci. U devetnaestom vijeku bio je pored seljaka opterećen i radnički proletariat. S razvitkom kapitalizma trebalo je više novaca za vojne svrhe nego li se moglo namaknuti dotadanjim porezima, pa su se uveli novi porezi na imovinu i na prihod. Ove se dažbine bitno razlikuju od starih poreza koji su ponajviše bili ograničeni na predmete opće potrošnje.

Komunisti tvrde da je porez samo utoliko potreban, odnosno da je samo dotle opravdano da država uzimlje novaca od prihoda ili od imovine gradjana dok postoji opreka izmedju državnog i privatnog gospodarstva. Prema tome, kažu, u vrijeme prelaza k socializmu porezovanje je sredstvo kojim se proletarski stalež služi za dokinuće privatnog vlasništva. U ovoj periodi treba

da budu oporezovana i socializovana preduzeća, ali svakako lakše od privatnih, kako bi mogla odolijevati utakmici na slobodnom trgu. No čim se svrši socializacija te nestane privatnih preduzeća, državi ne će više trebati da novac ubire porezom, već će to činiti mnogo jednostavnije — udarajući cijenu robi i svim predmetima, i uzimljući toliko od sto od dobitka svojih preduzeća.

Imajući ovo pred očima, biva nam jasno kako je došlo do izgradnje današnjeg financijskog sistema Sovjeta. Za vrijeme Ratnog Komunizma postupak je bio posve jednostavan. Tad je postojao jedan jedini budžet koji je sve obuhvatao. U to doba nije bilo trgovine, ni kredita, ni zakonitog novca. Nova Ekonomska Politika, upućena 1921.e, stavila je socializovana privredna preduzeća na trgovačku osnovu, odvojivši ih od budžeta. Otad su državni računi razdijeljeni u dva dijela: na jednoj je strani budžet, u koji spadaju računi državne uprave, prevoza, saobraćaja, a na drugoj su strani trgovački računi trustova i drugih privrednih preduzeća. Opreka izmedju budžeta i ustanova na trgovačkoj osnovi dovela je do uvedenja poreza. Socializovana preduzeća morala su plaćati mnoštvo raznih dažbina u državnu blagajnu, pod imenom poreza, carina, i raznovrsnih taksa, a sve je to ulazilo u budžet kao prihod. Ove su ustanove pridržavale za sebe zakoniti dio svojih dobitaka, i upisivale su državne zajmove. Na drugoj strani pak one su primale iz budžeta

kapital koji bi im se svake godine doznačivao u saglasju s općim planom. Ovo je bio sustav financiranja u doba obnove, dok je privatna strana još imala znatan udio u privrednom životu.

Velikim porastom državnog prihoda i brzim napredovanjem socializacije izmijenila se situacija. Sad je privatna trgovina spala bezmalo na ništa. Industrija je preustrojena i skupljena u velike zajednice koje su sve podvrgnute jedinstvenom planu i vodstvu. Poljodjelstvo je pak na putu da bude naskoro potpuno socializovano. Tako su se socializovane ustanove izvile do tako zvanog višeg oblika.

U novim prilikama nije bio više shodan sistem komadanja budžetskih isplata, koji je bio potrebit za vrijeme obnove u onoj žestini natjecanja s privatnom stranom. Sad je taj sustav samo ometao privredni rad po planu. Stoga je Centralni Komitet stranke 5.og decembra 1929.e zaključio: »Treba da se zavede način oporezovanja državne industrije s ciglim jednim odbitkom od dobitka«. Ovo je značilo sasvim izmijeniti način ubiranja novca odredjenog za budžetski prihod. Novi sustav ima da vodi računa o razlici izmedju fabričnih cijena i troškova proizvodnje. Tako je nastala poreska reforma oktobra 1930.e po kojoj socializovane ustanove plaćaju dvojaku dažbinu: jednu kao porez na poslovni promet, u kojoj su skupljena sva prvašnja plaćanja (bivši porez na industriju, potrošarina, državno osiguranje, porez na rude i čitav niz manjih taksa), i drugu kao odbitak od dobitka, u kojoj je uključeno sve što je prije pojedina ustanova plaćala državi od svog čistog dobitka. Obje daće unose se kao prihod u državni budžet.

Iz ovoga se vidi da se htjelo jednom za vazda udariti porez na robu, i ukinuti sve ostale vrste poreza. Sa socializovanjem poljodjelstva nastala je promjena i u porezu na dohodak; dok je ovaj prije postepeno i naglo rastao kako je prihod bivao veći, sad se odmjerava u jednakom razmjeru na veliki kao i na mali prihod. S ovim se htjelo izbjeći prekomjerno oporezovanje velikih prihoda socializovanih poduzeća. Slično se postupa i s trgovinom.

Ova poreska reforma nije važna samo stoga što je njom povećana privredna moć države, već i što je jednostavnijim postupkom uštedjeno mnogo vremena. Njom je učinjen i kraj opreci izmedju preduzeća na trgovačkoj osnovi, kao predmeta oporezovanja, na jednoj strani, i budžeta na drugoj, te je već sada jasno da država, kad bude sasvim istiještila privatna preduzeća, više ne će trebati da sama sebe oporezuje. Ali ovo vrijeme još nije došlo. Medjutim je ovom istom poreskom reformom bio potrostručen porez privatnim trgovcima koji prodavaju ono što se može dobiti u državnim trgovinama. Ova je reforma opet zbližila budžet i državna preduzeća. Ovako 1931.e bi nanovo uspostavljeno ono jedinstvo, koje je

postojalo za vrijeme Ratnog Komunizma, a koje je pod NEP-om bilo razbijeno. Tako kažu komunisti.

Korjenita nutarnja promjena koja je nastala s ovim obratom k socialističkim financijama dala je sasvim nov pravac čitavom privrednom sustavu. Već smo kazali kako socializovane ustanove sad uredjuju medjusobne račune kod Državne Banke bez plaćanja u gotovu. Novi sustav nije samo ukinuo trgovački kredit, već je usilovao pojedina socializovana preduzeća da rade u granicama odobrenog im bankovnog kredita, te se i s ovom mjerom pooštrila planska disciplina.

Zanimive nove ustanove su t. zv. Kreditna Tovarištva, najniže jedinice u novom financijskom lancu, na koje su upućene poljodjelske zajednice. Naredbom od 26.og septembra 1930.e naloženo je kolektivnim imanjima da moraju polagati kod ovih kreditnih zadruga sav gotov novac koji im ne treba za dnevne troškove. U isto vrijeme vrši se socialni pritisak na seljake da izvuku svoje uštedjevine iz čarapa te da ih ulože u podružnice kolektivnih zavoda, pa da s tim novcem plaćaju poreze i upisuju državni zajam.

FINANCIJSKI PLAN

Najveća novotarija, koja obuhvata sve ostale, to je financijski plan, zvat ukratko Finplan. On bilježi kretanje svih vrednota u zemlji kao i sredstva i zalihe socializovanih poduzeća, pokazujući na taj način kako se vrši nova raspodjela bogatstva.

Financijski plan obuhvata sve budžete i sve izvanbudžetske prihode koji zasijecaju u novu razdiobu bogatstva. Vještaci su ga izradjivali dvije godine, a bio je proglašen zakonom od 23.eg maja 1930.e.

Bit će dovoljno da se iz njega navede samo nekoliko brojaka, koje odgovaraju prvobitnim cijenama iz god. 1926-27.e ispravljenim prema nabavnoj snazi rublja u doba socializovane trgovine. Pomenute je godine narodni prihod iznosio 25 miliarda rubalja, a od toga je 48 od sto pripadalo privatnim osobama i ustanovama. Godine 1930.e ukupni je prihod narastao na 30 miliarda, dok je dio privatnika spao na 38 od sto. Iz ovoga se vidi da ima još dosta novaca kod privatnika.

Nova se raspodjela narodnog prihoda vrši pretakanjem novca:

1) iz privatne privrede u socializovanu;

2) iz jedne privredne struke u drugu, na primjer, iz poljodjelstva u industriju;

3) iz jedne grane iste struke u drugu, na primjer, iz industrija koje izradjuju predmete za potrošnju u industrije koje izradjuju sredstva proizvodnje;

4) iz jednog kraja u drugi, na primjer iz imućnijih predjela u zaostale zemlje Srednje Azije;

5) iz jedne klase u drugu, ili tačnije iz svih klasa u radnički proletariat i siromašno seljaštvo.

Ova se nova raspodjela bogatstva sprovodi kroz poreze, cijene, zajmove i izdavanje novčanica. U početku su najvažnije sredstvo bili porezi. Ali postepeno, s napredovanjem socializacije najvažnije postaju cijene — to jest dobitak od socializovane privrede. Istoj svrsi privremeno služi i sistem visokih cijena kojima se nastoji isprazniti žep boljim i jačim kupcima. Evo kako. Država je jeseni 1930.e otvorila niz trgovina u kojima je slobodno kupovati svakome bez razlike, dok zadružne trgovine prodaju samo onima koji imaju iskaznice za hranu izdate od radničkog saveza ili druge slične isprave. U ovim slobodnim trgovinama, u kojima su cijene tri do pet puta više nego kod zadruga, smije se prodavati samo roba koja pretiče preko redovite opće potrebe, a to da se ne bi smanjila kupovna snaga radničkih plaća. Ovakve pretjerane cijene mora da plaća svaki obični inostranac u Rusiji.

Teško je shvatiti svu ovu novu raspodjelu bogatstva bez čitavih stupaca brojeva, ali će već nekoliko brojaka pokazati kako su se stvari razvijale ovih posljednjih godina. Prema Finplanu 1930.e država je imala ukupni prihod i rashod od 20 miliarda rubalja. Od ove ogromne svote dobila je 34,6 od sto na cijenama (to jest, od dobitka socializovanih preduzeća); 28,9 od sto izbacili su porezi; nešto manje od 20 od sto državni

zajmovi, štedionice i t. d.; a 8,4 od sto državno i socialno osiguranje. (Socialno je osiguranje veoma unosan posao. Tako sam ja, na primjer, plaćao za dvije godine po 150 rubalja socialnog osiguranja za moju kuharicu, koja nije bila ni jedan dan bolesna). Od ukupnog rashoda te godine otišlo je 9,5 od sto na upravu i obranu, 63,4 od sto na financiranje socializovane privrede, 21 od sto na socialno-prosvjetne svrhe, kao škole i narodno zdravlje, a ostalo na zajmove, osiguranje i druge izdatke.

Iz računa navedene godine proizlazi da je socializovana privreda dala državi oko 6 miliarda, a da je od nje dobila 13 miliarda. Privatna preduzeća pak i gradjani platili su preko 7 miliarda, a primili su natrag samo miliardu i po. U bilanci razdiobe imala su socializovana preduzeća dobitak od 6869 miliona rubalja, dok su privatna preduzeća i gradjani imali gubitak od 5768 miliona. Ove se dvije brojke ne pokrivaju, jer na strani rashoda ima i nekoliko manjih izdataka.

Računa se da je god. 1930.e u socializovanim preduzećima bilo nakupljeno blizu 11 miliarda rubalja uloženog kapitala, ili jedna trećina čitavog narodnog prihoda. Ove brojke odgovaraju stalnim cijenama socialističkog gazdinstva iz god. 1926-27.e, koje nisu kolebljive kao što su cijene na slobodnom tržištu, jer ne podliježu uticaju ponude i tražnje, niti onome inflacije rublja.

Socialna važnost ove nove raspodjele bogatstva izbija iz ovoga što slijedi. Za svaki rubalj (ili 100 kopejaka) što ga je državi platio jedan siromašni seljak 1930.e on je primio natrag od države 68 kopejki u školovanju, zdravlju i t. d. Radnik ili činovnik dobili su za svojih 100 kopejki 57, srednje imućni seljak 31, gradjanski buržuj 9, a kulak tek samo 8 kopejki. Prosječno je svaki državljanin dobio od države za svoj rubalj 41 kopejku.

Razmjer u kojem narodni prihod prolazi kroz lijevak financijskog plana raste brže nego li sam narodni prihod. Tako je god. 1930.e financijski plan bio obuhvatio nešto više od polovine čitavog narodnog imetka, a 1931.e zagrabio je već pune dvije trećine. Ovo slivanje svih novčanih sredstava u jednu blagajnu u cilju da se provede nova raspodjela bogatstva, smatra se najvećim uspjehom sovjetskog sistema.

Ovako država može da po volji preliva kapital iz privatnih i osobnih vrela u socializovanu privredu. God. 1928.e pretočile su se na ovaj način 2 miliarde rubalja, a 1930.e gotovo 6 miliarda Ali to još nije sve. Ovaj sistem djeluje i kao izjednačitelj staleža, istežući iz žepa malih kapitalista, buržuazije, kulaka i srednje imućnih seljaka novac, koji se onda skoro sav potroši na odgoj i zdravlje proletariata i siromašnih seljaka. S tim se ubrzaje ostvarenje socialnog preobraženja i ukinuća klasa, koje je krajnji cilj revolucije.

Ovakav sistem koji podredjuje državnoj vlasti i najmanje sitnice privrednog života nisu bili zamislili ni Ptolomeji, koji su upravljali Egiptom kao svojom privatnom baštinom starajući se samo kako će im izbaciti što veći prihod u porezu, žitu, gradjevnom kamenu, vinu i monopolu vanjske trgovine. Ova raspodjela bogatstva omogućuje financiranje industrializacije bez pomoći stranog kapitala. Nju nazivljemo nepoznanicom X sovjetskog sistema, jer se ispod vidljivog kretanja vrednota u državi kriju razni činioci koji se ne dadu izmjeriti, a medju te spada i strpljenje ruskog naroda. Kad sovjetska vlada bude raspolagala svim bogatstvom zemlje, čak i sitnišem u žepu pojedinaca, a do toga regbi nismo daleko, to će značiti da će sovjetska država u slučaju jednog medjunarodnog sukoba moći da baci ogromnu privrednu snagu na bojište, bilo trgovačko ili vojničko.

Ovo privredno gospodstvo pokazuje do koje silne moći može da dodje jedna država kad je vodjena kao trgovački posao s neograničenom političkom, socialnom i privrednom vlasti. Privredna politika Sovjeta može da se opravda konačnim ciljem za kojim teži, ili da se osudi zbog ljudskih žrtava koje guta. Mnogo je manje važan oplakivani gubitak osobne slobode, jer većina Rusa nije zapravo nikad ni uživala tu slobodu. Sporedna je stvar takodjer što se neposredno blagostanje mora žrtvovati ostvarenju socia-

lizma. Glavno je pitanje u ovome: kako će individualizam sa svojim bezglavim laissez-faire moći da na svjetskom tržištu odoli jurišu smišljene utakmice disciplinovanog kolektivizma?

POGLAVLJE SEDMO

INDUSTRIALIZACIJA ZAOSTALE ZEMLJE

Već početkom 1931.e nije se više poklanjala prevelika pažnja sukobu izmedju socializovane i privatne strane. Po onome što kažu komunisti, prelazno je doba već prošlo te je započeo vijek socializma. Možda su oni u tome preveliki optimisti, no svakako izgleda da će proces socializacije dalje napredovati pokretnom silom vlastite svoje mase. Ali pitanje ima i drugo lice, jer komunisti bi htjeli da putem socializacije pribave cjelokupnom društvu blagostanje, potrebiti odmor i prosvjećenje.

Godina u kojoj je započela Socialistička Ofenziva, poznata je u Rusiji pod imenom godine Preloma — preloma ili krize kad bolest krene na bolje. Tog je godišta (1927-1928) privreda dostigla i prestigla predratnu visinu. S ovom se godinom zaključuje opravljanje starih naprava i započinje industrijski razvitak gradnjom novih postrojenja. Sovjetski je režim isprva iskorišćavao zalihe iz carskoga doba. Za vrijeme NEP-a sistem se održavao u životu iscrpljujući zalihe

koje su bile preostale po selima. Od 1927-28.e on se razvija s pomoću novo prikupljenih rezerva.

Te je godine izgledalo da se zemlja već privredno oporavila, dok je stvarno bila još uvijek nazadna. Industrijska proizvodnja Sjedinjenih Država bila je sveudilj dvadeset i pet puta veća nego li ona Sovjetske Rusije. Jedan američki radnik mogao je da izradi koliko pet ruskih, a stepen njegovog življenja bio je četiri puta viši nego kod ruskog radnika.

God. 1913.e smatralo se da je tehnički raz ruske industrije prosječno za 26 postotaka niži od onoga naprednijih zemalja. Za vrijeme rata pao je još niže zbog istrošene mašinerije. God. 1924.e bio je za 52 procenta niži, ili drugim riječima djelatnost sovjetske industrije bila je te godine spala na polovinu djelatnosti inostrane industrije.

Eda bi Rusija dostigla ostali svijet bilo je neophodno nužno da se smanje troškovi proizvodnje, da se racionalizuje rad i da se razvije tehnička vještina.

Ruskom narodu jedini je izlazak iz privredne zaostalosti industrializacija. Time što je stvoren sovjetski sistem izvršen je, kažu, prvi dio programa. Drugi dio sastoji u tome da se ovaj sistem upotrebi kao sredstvo za provedenje industrializacije. Od industrializacije se očekuje da će ona ispraviti stari nerazmjer izmedju mogućnosti zaposlenja i porasta stanovništva, izmedju ponude

i tražnje dobara, kao i izmedju razvitka raznih grana privrede. Očekuje se da će se usavršenim metodama podići proizvodna snaga radnika i sniziti troškovi proizvodnje, da će se poboljšati način življenja radnikova, i najposlije da će se ostvariti socializam te osigurati privredna nezavisnost Sovjetskog Saveza nasuprot vanjskom kapitalističkom svijetu.

Ali su već kod prvih koraka iskrsla nezgodna pitanja, kao ona dva kojih smo se već dotakli: naime, otkud da se uzme novac za financiranje željenog industrijskog razvoja, i s kojom brzinom da se provede industrializacija. Na prvo smo pitanje već odgovorili ukazavši kako je država znala udesiti da se zarada poljodjelstva, lagane industrije i uopće privatnih preduzeća ulaže u tešku industriju, u rudarstvo, elektrifikaciju, saobraćaj i t. d. God. 1927-28.e bila je ovako uložena u socializovana preduzeća glavnica od pet miliarda rubalja, ili jedna petina čitavog narodnog prihoda. Ovaj je uspjeh osokolio Sovjete na još smjelije osnove.

Prvih godina mnogo se govorilo o industrializaciji, ali nije bilo bogzna što vidjeti. Od rata Rusija nije bila izmijenila lice — posvuda su se još vidjela ista pospana sela, napola porušene kuće, željezničke mašine koje ne vuku, putovi zagrezli u blato, i neprekidne gomile neočešljanog naroda. Ovaj je seljački svijet zapremao svojom prtljagom željezničke stanice uvijek ne-

kuda putujući. Sva su kola trećega razreda bila pretrpana seljacima. Oni su tu stajali i blenuli sa strpljivim i gotovo smiješnim izrazom u licu, upravo ne znajući što da rade. U tom skitanju bio je više manje sav njihov život. A i šta bi drugo? Glad je bio prestao, nestalo bolesti, a hrana je bila došla tako jeftina. Ali je zato bilo po ruskim selima desetak miliona ljudi sposobnih za rad koji nisu nalazili zaposlenja. U ovom se obličju sad ukazivalo staro rusko pitanje stanovništva; tu je sliku bilo vidjeti u svakom selu, u svakoj ulici. Uto nastade promjena.

PETOGODIŠNJI PLAN

Gosplan dobio je 1927.e nalog da stane pripremati jedan Petogodišnji Plan razvitka, koji je imao da bude kao neki uvod u opći plan izgradnje socijalističkog društva u Rusiji. Za prve dvije godine razni su nacrti planova bili na dugo pretresivani i stavljani na sito i rešeto u raznim privrednim organizacijama, radničkim savezima, sovjetima, radionicama i stranačkim zborovima. Prvi je plan predvidjao da će proizvodnja teške industrije porasti za pet godina za 77 na sto. Taj je plan bio zabačen kao preveć skučen. Drugi je predvidjao porast od 108 na sto. I ovaj je bio smatran preniskim. Oba su ova pokusna Petogodišnja Plana bila izradjena u obliku »spljoštene krivulje« — u njima se, naime, predvidjao raz-

mjerno jači porast prvih godina dok su imale da traju zalihe nakupljene za doba obnove, a zatim je napredak trebao da bude sve to sporiji dok bi se dobio godišnji porast od 6 na sto, otprilike kao u Americi. No, kako se kasnije izračunalo, sve kad bi taj porast iznosio i 10 na sto, Sovjetska bi Rusija tek za trideset i pet godina mogla da dostigne američki raz proizvodnje i tehničke vještine, a da prestigne Ameriku trebalo bi joj sedamdeset godina. Naposljetku se zaključilo da će proizvodnja teške industrije trebati da se za pet godina poveća za 163 na sto, ali se nije ostalo ni kod toga, već se ova brojka u toku vremena stalno povisivala.

Petogodišnji Plan bio je konačno prihvaćen od stranke mjeseca aprila 1929.e, a idućeg mjeseca odobrio ga je Sovjetski Kongres. Ovo je bio prvi potpuni pregled svega raspoloživog bogatstva Evrazijskog kontinenta. To je prava enciklopedija narodne privrede u tri sveska, kojom se hoće da pretvori u djelo nečuveno smiona tvrdnja da će natražna Rusija za jedno razmjerno kratko vrijeme — ma da niko ne može da reče tačno za koliko — dostići i prestići najnaprednije kapitalističke države na svijetu.

Petogodišnji Plan bio je predložen u dvije variante: 1) Prva je sadržavala jedan minimum, vodeći računa o mogućim slabim žetvama, o teškoćama u pribavljanju inostranog kredita, i o tehničkom napredovanju sporijem od predvidje-

noga. 2) Druga je varianta bila željkovani maksimum koji je jednostavno prelazio preko svih tih prepreka. Razlika izmedju jedne i druge variante iznosila je otprilike 20 od sto za pet godina. U strastvenom zanosu ruske široke nature bio je dakako usvojen maksimum. Ne samo to, već je taj maksimum od tad bio toliko puta povisivan, da se ispod povišica više ne raspoznaje prvobitni plan.

Tu se izmedju ostaloga za veliko čudo predvidja da će se za pet godina podvostručiti narodni prihod, da će se uložiti u rad ništa manje nego 66 miliarda rubalja, i da će se na dosad nevidjeni i nezapamćeni način smanjiti troškovi proizvodnje i ujedno podići stepen radničkog življenja. Tu su nacrtane sve željene promjene i naznačeno je kako treba da se provedu. Sve je tu obuhvaćeno: silne gradjevine, iskorišćavanje basnoslovnog prirodnog bogatstva Rusije, tolike nove željeznice i ceste, čitava nova carstva u djevičanskim krajevima Saveza, novi gradovi, novi stanovi, novo školovanje, nova zdravstvena služba — ništa nije izostalo od svega onog što zasijeca u ljudski život.

No otkud i čemu to grozničavo pregnuće da se ogromno djelo Petogodišnjeg Plana svrši u same četiri godine? To znaju tačno samo oni u Kremlju. Mi možemo tek da nagadjamo uzroke. Komunisti su od uvijek vjerovali da će kapitalističke države po samoj naravi stvari raditi da

zaguše sovjetski sistem. Oni i sad vjeruju da im prijeti privredna blokada i eventualni vojnički napadaj, a da su te mjere odgodjene samo dotle dok se buržujske države iznutra srede. Stoga se oni vjerovatno boje da bi postepena, polaganija industrializacija zemlje dala vanjskim neprijateljima vremena da opkole Rusiju, pa se tim objašnjava ta velika njihova žurba i živo nastojanje da što prije osposobe Rusiju da uzmogne odoljeti opsadi koja joj prijeti. Ovaj je vojni razlog Petogodišnjeg Plana možda važniji od svakog drugog, ali uporedo s njime treba držati pred očima i drugi jedan koji službena »Pravda« navodi u svom broju od 29.og avgusta 1929.e: »Petogodišnji je Plan važan dio ofenzive svjetskog proletariata proti kapitalizmu; on ide za tim da rasklima kapitalističko ustaljenje; to je veliki plan svjetske revolucije«.

Komunisti se odlučiše za ovu strahovitu brzinu tvrdeći da neke prednosti njihovog sistema dopuštaju brži razvitak nego li je bio postignut u ijednoj drugoj zemlji, ne isključujući ni Japan. Ovo je u jednom pogledu istina, utoliko naime ukoliko su boljševici mogli da se sad okoriste iskustvom koje su kapitalističke države stekle tek trajnim naporom mnogih svojih pokoljenja. Usvajajući ovako najnoviju tehniku Sovjeti mogu da izbjegnu pogreške u koje su upadali drugi u toku njenog razvića. Osim toga, oni ne plaćaju nikakve vlasničke rente. Neograničena

vlast nad privredom njima dopušta da po planu ulažu sav novac zemlje u proizvodnju predmeta koje smatraju potrebnima. S ukinućem privatne trgovačke utakmice kod njih je unutrašnje traćenje svedeno na najmanju mjeru. Njihov monopol vanjske trgovine ne dopušta da se dobitak iznosi i troši van zemlje. Uklonili su sve posrednike i druge neproizvadjače. Financijskim planom pak sprovode raspodjelu bogatstva razvijajući zaostale krajeve, koji će da postanu novi izvori bogatstva. Napokon je tu rusko radništvo sa svojom netaknutom snagom i stvaralačkom moći, koje je revolucija sada po prvi put probudila iz stoljetnog mrtvila. To je jedan čili mladi svijet koji žudi za prosvjećenjem.

Kazat će se da su ovim Petogodišnjim Planom boljševici konačno ostvarili svoju strahovladu nametnuvši ruskom narodu nove ropske lance. Komunisti nisu uostalom nikad tajili svoje namjere. Izgradnja socializma, oni to priznaju, zahtijeva nešto što je nalik na prisilni rad. Valjda nijedan drugi narod ne bi trpio ovo što podnose Rusi. Najmanje bi to mogli da podnesu Amerikanci. Ali Amerikanci imaju u svojoj prošlosti Johna Locke-a, Tomu Jefferson-a i mnoštvo drugih pobornika slobode. Rusi naprotiv imaju za sobom u prošlosti Velikoga Cara i neograničenu pokornost državi. Ovo je jedan od razloga zašto je Rusija psihološki spremna da bude »velika u zlopatnji«.

Ne moramo se baš zamarati proučavanjem beskrajnih brojaka Petogodišnjeg Plana da mu shvatimo duh. Ta i onako se iz jednog plana tako brzo radja drugi da ne bi nikad bilo kraja tome našem proučavanju. Ideje su u Rusiji dalekosežne kao stepa. Na Ruse vrši osobitu privlačivost sve što je veličanstveno. Jednom mi je nepismen seljak u dalekom nekom kraju govorio kako ne može krenuti na put u deset sati, ali da će mu konji jamačno biti gotovi u trideset sati. On očevidno nije znao što je to sat, ali je volio da se razmeće velikim brojkama. Ovi mi ljudi izgledaju kao djeca kojima su dali u ruke čudne igračke na pero, sa strojem koji ih okreće naokolo. Petogodišnji se Plan uglavnom osniva na prelazu od čovječje i životinjske snage k mehaničkoj sili, od drvenog pluga k traktoru, od srpa ka žetvenom kombiniranom stroju (Kombini). Lenjinova je riječ da će socializam biti proizvod sovjetske vlasti i elektrifikacije. Doduše, prve su elektrifikacije bile pravom nazivane elektro-fikcijama. Sasvimtim oduševljeni nas boljševici uvjeravaju da je boljševizam vijek elektriciteta[13]) isto onako

[13]) Od 1,9 miliarda kilovat-sati, koliko se dobivalo 1913.e godine, proizvodnja se električne snage popela u početku 1932.e godine na 17 miliarda, t. j. tačno na onoliko koliko je bilo predvidjeno prije 12 godina. U drugoj Petiljetki godišnja proizvodnja imala bi se podići na 100 miliarda KWh. Najveća je centrala hidro-električno postrojenje na rijeci Dnjepru, t. z. Dnjeprostroj, započeto 1927.e, a otvoreno 1932.e sa 450.000 konjskih sila, koje će iduće godine, kad se dovrši, imati do 810.000 K. S. i moći da proizvodi 3 miliarde KW-sati.

kao što je kapitalizam bio vijek pare. Bilo kako mu drago, električna je struja u Moskvi danas veoma jeftina.

Eda pravo shvatimo duh ovoga privrednog preporoda, treba da obratimo pogled ljudskim stvorenjima koja su prisiljena da rade pod njegovim okriljem. No prije toga red je zabilježiti nekoliko brojeva u kojima se ogleda široka jatura sa svim njenim dosadašnjim uspjesima. Godine 1929-30.e tvornički su proizvodi bili po količini dvostruko veći nego 1913.e. Rekordna žetva te godine izbacila je 87 miliona tona žita, za jednu petinu više nego li prethodne godine, i to pored sve dezorganizacije koja je nastupila uslijed borbe za kolektivizaciju. Pamuka[14]) se nabralo milion i četvrt tona te se u tome tuklo Južnu Ameriku. Svega ovoga bilo je obilato više nego li se po planu očekivalo u drugoj godini Petiljetke. Ali je bilo i stvari koje su podbacile.

Na opisanoj je osnovi plan predvidjao da će narodni prihod god. 1931.e iznijeti 49 miliarda rubalja, što bi značilo skok od 35 na sto za godinu

[14]) Pamukom je godine 1913.e bilo zasadjeno 537.000 hektara. Ova se gojidba posljednjih godina silno raširila te je zapremala 1927.e godine 802.000 ha, a godine 1931.e 2,163.000 ha. Lanom je pak bilo zasadjeno 1,230.000 hektara godine 1928.e, a 1931.e dvaput toliko t. j. 2,390.000 hektara.

dana.[15]) Broj radnika zaposlenih u socializovanim preduzećima imao je da naraste za dva miliona. Od čitavog industrijskog programa predvidjenog za pet godina četiri petine trebale su da budu svršene krajem 1931.e, to jest za same tri godine. Pored toga ipak se predvidjelo da će proizvodna sposobnost radnika narasti za 35 od sto, a da će se trošak proizvodnje smanjiti za 12 od sto. Ali ove toliko željene promjene nikad posve ne odgovoriše očekivanju. Blizu 4 miliarde rubalja imalo se 1931.e uložiti u socializovano poljodjelstvo. Otprilike miliardu i po odredjeno je za prosvjetu, narodno zdravlje i socialne svrhe. Čitav ovaj plan podigao je uvelike ugled Komesariatu Financija. Lozinku »planska disciplina« zamijenila je sada »financijska disciplina«, koja zna da posegne čak u špag pojedinca.

Čudna li je ova ognjica industrializacije koja je spopala Sovjete! Čim kritika proglasi fantastičnom koju brojku njihova plana, oni je brže bolje još povise te je podignu do upravo ludačkih visina. Nije nikako moguće kontrolisati te brojke ni stvarne podatke na kojima one počivaju, kao što se ne dâ ispitati ni prisilni rad kod sječe drva

[15]) Cjelokupni narodni prihod narastao je u posljednje četiri god. (od 1928.e do 1932.e) ukupno za 87%, dok se prihod od industrije i saobraćaja u isto vrijeme više nego podvostručio. Prihod socializovane strane predstavlja danas 90% svega prihoda, a od toga polovina otpada na industriju i saobraćaj. Godine 1928.e industrija i saobraćaj dali su 32,9% ukupnog narodnog prihoda, a 1931.e preko 40%.

u šumama. Čovjek može da pouzdano vjeruje samo ono što vidi svojim očima. A evo što sada vidimo u Rusiji: da u njoj život žurno kroči, da se na sve strane grade velike električne centrale, da iz tvornica izlaze traktori i poljodjelski strojevi, da petrolej[16]) teče rijekama, da nove željeznice vezuju industrijska središta s izvorima sirovina, da je nestalo nezaposlenosti, i da se ruska zemlja, koja obuhvata jednu petinu čitave obradjene površine na svijetu, danas teži s pomoću traktora i motora. Sve je ovo samo priprava za navalu na svjetsko tržište, koju Sovjeti pripremaju, proizvodeći robu uz cijene koje se ne dadu tačno izračunati, a s očevidnom namjerom da skrše privrednu snagu kapitalističkih država, izmedju ostalih i Amerike.

ŠKOLOVANJE

Nutarnja tehnička pitanja Petiljetke preveć su opsežna da bi se ovdje mogla potanko pretresti. Sovjetski su proizvodi po kakvoći obično slabiji od evropske ili američke robe. Ali najglavnija je smetnja u tome što se odveć sporo

[16]) Godišnja produkcija petroleja bila je 1913.e 9,3 miliona tona. Ova je količina bila nathvaćena već godine 1927.e (sa 10,9 miliona tona), a otad je proizvodnja stalno rasla te je god. 1931.e dosegla 22,9 miliona tona. U godini 1932.oj imalo je da se dobije 28 miliona tona Uslijed krize koja se osjeća i u Rusiji bit će teško da se dostigne taj broj, no svakako je proizvodnja veća nego lani.

izučava osoblje koje ima da rukovodi ovom industrijskom grdesijom. No sad već i školovanje, kao i sve ostalo, ide munjevitom brzinom naprijed. Ko je za vrijeme rata bio u aviatici sjećat će se da je morao najprije da osam ili deset sati leti u pratnji i pod paskom drugoga, a tek tada bi mu dopustili da leti sam. Nedavno pak moglo se vidjeti na Roosevelt Fieldu-u (sjevero-američkom uzletištu) kako je jedan mladić letio s učiteljem ciglu jednu uru pa otprhnuo sam. Slično se pospješenje danas primjećuje kod školovanja u Rusiji.

Zemlja ne može da izvana primi velike vojske izvježbanih radnika, već treba da ih izdjelja iz domaćeg sirovog materiala, iz svojeg »tamnog naroda«. Godine 1897.e, kad se vršio posljednji popis stanovništva prije svjetskog rata, našlo se u Rusiji nepismenih, ne računajući djecu ispod sedam godina, 62,3 od sto muških i 87,5 ženskih. U ovom pogledu napredovalo se posve malo pod carskom vladom, jer se ona bojala prosvjete. Popis 1926.e pokazao je da je te godine nepismenost bila spala na 34,6 od sto muških, a na 63,3 od sto ženskih, prosječno na 43,3 postotka. Ovo je prvi put što je većina ruskog naroda umjela čitati i pisati. God. 1930.e nepismenost je spala na 39 od sto. Saglasno s planom valja da je danas posve nestalo nepismenosti kod svih sovjetskih državljana ispod četrdeset i pete godine.

Sovjetima treba izvježbati čitavu vojsku gradjanskih službenika koji će pokretati industrijski stroj što se sad izgradjuje. Rusi imaju jednu osobinu koja otešćava industrijsko školovanje, a to je odvratnost prema svakoj rutini. U nauci je, na primjer, Rus sposoban da najsjajnije svrši odredjeni posao za koji je spreman. Ali mu nedostaje ustrajnost potrebna da savlada jedan dugi neprekidni rad. Bit će da je i tome kriva klima. Kao govorljiv narod Rusi su po svojoj naravi jaki u teoriji a slabi u praksi. To im je jamačno ostalo od stare navike dugog čekanja do prodje zima. Omiljeli je tip u ruskoj književnosti čovjek koji gradi plemenite osnove kako će nešto lijepa da izvrši pa u zadnju pušta da ga same sitnice ometu. Takav je Rudjin Turgenjeva, takav je onaj koji je godine i godine snovao kako će ići u Ameriku, ali nikad nije mogao da u pravo vrijeme nadje sobne papuče. No sad je sve drukčije. Sada svak treba da ima jedan cilj pred očima i da nastoji napraviti karijeru pod Sovjetskom Vlasti. Najbolje je da nosite, samo ako možete, kožnati kaput i lisnicu pod pazuhom te da se uvijek nekud žurite. Nadasve je pak potrebno da sovjetski gradjanin ima svoj specialitet. Čak i stranac kad traži vizu treba da za sebe izmisli nekakav specialitet, jer će inače pobuditi sumnju da nešto lukavo sakriva pod tobožnjom svojom neodredjenosti.

Za školovanje postoji razgranjen sustav tehničke naobrazbe. Stari sistem politehničkog odgoja napušten je i zamijenjen monotehničkim školama, koje djeluju u vezi s trustovima ili s tvornicama gdje se pitomci praktičnim radom usavršavaju u svojoj struci. S ovakom tijesnom vezom izmedju čiste nauke i postepene praktične primjene dobivaju se mnogo brže izučeni stručnjaci. Ove se škole mnogo ne bave s općom naobrazbom, jer se smatra da ovu učenici dobivaju preko socialnih ustanova. Za školovanje u industriji postoji 188 tehničkih škola u rangu universiteta, 663 srednjih tehničkih škola i 321 R a b f a k - a, ili radničkih škola u fabrikama, u kojima se uče odrasli radnici izmedju osamnaest i trideset godina. Zatim ima mnoštvo fabričkih škola, trgovačkih škola pa i tehničkih škola za djecu. Osim toga, ima 68 poljodjelskih zavoda u rangu universiteta, i 352 poljodjelske srednje škole. Za druge struke, kao što su ljekarstvo, pedagogija, umjetnost i t. d., otvoreno je 126 universiteta. Kako ovaj razgranjeni školski sustav još ne zadovoljava sve potrebe, u posljednje su vrijeme otvoreni posebni naučni tečajevi u kojima radnik može da usavrši svoje sposobnosti te da tako zaradi veću plaću. Ove je tečajeve god. 1930.e pohadjalo skoro milion i po učenika.[17])

[17]) Prema izvještaju Predsjednika Vrhovnog Privrednog Savjeta Ordžonikidze-a, na 17.om kongresu komunističke stranke, svršilo je do 1. januara 1932.e visoke i srednje tehničke škole 370.000 djaka, zanatske škole 626.000, a posebne tečajeve izmedju 700 i 800 hiljada učenika.

Po Petogodišnjem Planu treba da ove škole podignu broj inžinjera od 16.000 na 60.000, a broj tehničara i stručnjaka od 37.000 na 90.000. Predvidjeno je takodjer da će se izučiti 37.000 poljodjelskih inžinjera i agronoma, i 40.000 nižih stručnjaka za naučno obradjivanje zemlje. Slične brojke nalazimo u svim granama narodne privrede. Od 4.og aprila 1929.e industrijska su preduzeća dužna da daju 3 od sto dobitka za školovanje svojeg osoblja. Polovina djaka viših zavoda i tri četvrtine onih koji pohadjaju dnevne srednje škole dobivaju školske potpore. Ove iznose za slušatelje viših tehničkih zavoda prosječno 70 rubalja na mjesec; povrh toga oni dobivaju po 20 do 30 rubalja godišnje za knjige. Doduše, djaci ne uživaju bogzna kakve udobnosti u svojim velikim spavaonicama. Ali dok uče primaju plaću, a tako isto i učenici novih škola Kolhoz-a na kolektivnim imanjima.

Do 1930.e buržujski su stručnjaci bili uvijek poprijeko gledani kao sumnjivi. Ma kako svojski oni radili za vladu, djeca im redovito nisu bila pripuštena u više škole. Mjeseca maja 1930.e vlada je naredila da se imaju ukloniti sve zapreke koje su se do tad bile postavljale djeci specialista. Istina, to je učinjeno i stoga što je sve to većma rastao broj t. zv. crvenih specialista pa je bilo postalo teško razlikovati njihovu djecu od djece nekadašnjih buržuja. Jula iste godine specialistima su bile priznate i blagodati socialnog osigu-

ranja, na istoj osnovi kao i radnicima. Istom naredbom bi ustanovljena posebna stepenica nagradâ za inžinjere i tehničare, koja na pr. predvidja povišicu od 10 na sto na plaću stručnjacima koji ostanu tri godine kod istoga posla. Sad je specialist (Spec) postao junak dana u Rusiji.

U ovom na veliko zasnovanom sustavu stručnog školovanja ima dakako dosta zbrke i ukrštavanja. I ondje gdje je pouka potpuna, ona nije nipošto dovoljna. Ali važniji je od onoga što se uči duh kojim je prožeto samo učenje. Gledajući po tramvajima, parkovima, i čak u kazalištima, tolike ljude kako su se zadubli u tehničke knjige, postaje nam očevidno kako sav ovaj svijet hlepi za tehničkim znanjem. U večernjim školama gore do kasna u noći svijeće pri kojima se ruski narod prosvjećuje.[18])

Drugo pomoćno sredstvo školovanja pružaju ugovori za tehničku pomoć, na osnovu kojih inostrani stručnjaci namješteni u Rusiji nadgledaju gradnje, poučavaju tehniku ili ustupaju Sovjetima svoje patente, a to za stalnu plaću ili u komisiji. Danas ima u Rusiji nekoliko hiljada tih inostranih

[18]) Maksim Gorki, poslije svoje zadnje posjete Rusiji (1931.), piše da se poslije godinu dana odsustva najviše začudio razvitku umnih snaga. Kaže da se namjerio u vladinim odborima na proste radnike koji mnogo znaju i neprestano uče. Svi da uče. Da ne će više da žive na selu, već traže da im se grade vile u gradovima, i kazališta, i kina. Da su postali neobični ljudi, naročito mladji, a svi da gore od radoznalosti, od žudnje za naukom.

inžinjera. Računa se da se na plaće samih Amerikanaca troši desetak miliona dolara na godinu. Po planu 1931.e, da bi se pospješilo školovanje stručnog osoblja, bilo je potrebito dovesti izvana 13.000 novih tehničara.

Izumi igraju takodjer veliku ulogu u programu Sovjeta. Od proglašenja zakona o patentima 1924.e povećao se broj molba za patent na 30.000 u godini dana. Od ovih 12 od sto potječe od običnih radnika. Izumitelji imaju uopće malu korist od svog izuma, jer obično dobiju za patent samo koju stotinu rubalja, ali su prilično velike posebne povlastice priznate izumitelju. Komunisti računaju da će prirodjena oštroumnost ruskoga radnika ispuniti prazninu koju je za sobom ostavila izginula inteligencija.

HOĆE LI USPJETI PETILJETKA?

Financijska strana Petogodišnjeg Plana izgleda obezbjedjena. Kapital je tu, prirodno bogatstvo je tu, tu je i ljudska snaga sa stvaralačkim darom koji je bio zagušen više stotina godina.

Ali su tehničke teškoće ogromne. Kod svih priznatih prednosti i pored silnih troškova za tehničko školovanje, prosto je nemoguće da bi narod do jučer nepismen mogao da se zamišljenom mahnitom brzinom osposobi za rukovodjenje fino sadjelanih strojeva gorostasnog industrijskog carstva.

I nejednakosti koje se primjećuju u izvršivanju plana otešćavaju sud o ukupnom njegovu ostvarenju. Ali izgleda da one ne će utjecati na konačni uspjeh. Već sada je Rusiju s kraja na kraj prekrio dim iz novih dimnjaka, život je u njoj stao da se mehanizuje i preobražuje, seosko se mrtvilo njenih stepa pretvorilo u hučno more užurbanosti, na sve strane čuti je zveku bata i škripu pluga. Pred nama već gotova stoji silna industrijska zgrada, tako golema da nam se zamagli pred očima gledajući je. Rusija je pregnula da jednim mahom ispuni vjekovnu prazninu.

Koja li će biti ljudska cijena ove mahnite jurnjave, to još ni iz daleka ne možemo da ocijenimo. Primjećen je porast nevrastenije koji se ne dâ izmjeriti. Privredno shvatanje povjesti privezalo je ruski narod uz jedno kolo koje se sve to brže vrti kako bi dostiglo i prestiglo kapitalističke zemlje. I to će se kolo, samo ako ne dodje do privredne blokade ili do vanjskog rata, jamačno i unapredak sve to brže okretati dok se god ne postigne ravnotežje izmedju brzine koju žele da postignu vodje i sposobnosti koju će umjeti da pokaže narod. Medjutim je već gotov nacrt drugog Petogodišnjeg Plana, 1933-37.e, a zatim se namjerava izraditi jedan Petnaestgodišnji Plan. Štaviše, kažu da je na vidiku i jedan Pedesetgodišnji Plan.

PRISILNI RAD

Pošto smo ukratko pregledali glavne strane Petogodišnjeg Plana, pozabavit ćemo se s onim što nas kod njega najviše zanima, a to su uslovi rada. U prvom redu istaknut ćemo promjene koje je pisac, poslije odsustva od godine dana, našao kod svojega zadnjeg posjeta u Rusiji, a zatim one koje su u posljednje doba bile novim zakonima zavedene.

Najprije da vidimo kako je na selu. Obradjena površina kugle zemaljske iznosila je 1930.e god. 650 miliona hektara. Od ovoga je jedna petina pripadala Sovjetskom Savezu.[19]) Bitna promjena u toku jedne godine bila je socijalizacija velikog dijela poljodjelstva.[20]) Značajna je posljedica ovoga novog stanja to što je s ovim postignuto veće savršenstvo Sovjetske države. Sad ratari ne sačinjavaju više jedan posebni proizvadjalački stalež, već su uvršteni u opći državni sustav te su na putu da postanu seoski proletariat. Ovo sa Sovjetskog gledišta znači konačno ujedinjenje narodne privrede.

[19]) Ukupna zasijana i posadjena površina u Sovjetskoj Rusiji iznosila je posljednje predratne godine 117 miliona hektara. Za vrijeme rata i prvih godina revolucije obradjivanje zemlje bilo je znatno spalo, te je tek desete godine po revoluciji (1927.) bio nanovo dostignut gornji broj. Za posljednje četiri godine uvećala se obradjena površina za 20% te sad iznosi 140 miliona hektara.

[20]) Do polovine 1932.e godine bilo je ukupno kolektivizovano više od 60% svih seljačkih gazdinstava. Kolektivni i državni posjed obuhvata ukupno 79% obradjene površine te pretstavlja najogromniji veleposjed na svijetu. Godine 1931.e bilo je izmedju 1000 kolektivnih gazdinstava 811 Artelja, 53 Komune i 116 drugih zadruga.

Na ovom putu nailazimo najprije na ogromna državna imanja, goleme one »tvornice žita«, kojih je godine 1930.e bilo 142, sa 8,9 miliona hektara zasijane površine. One su dale jedan milion tona žita, kojega se najveći dio izvezao, te su s time uspješno zamijenile kulake u snabdjevanju tržišta žitom. Znanstvenim načinom obradjivanja podignut je rod žita od 45 na 70 pudi[21]) po hektaru. Dok je spomenute godine na njima radilo 1600 poljodjelskih strojeva (kombina), taj se broj povisio god. 1931.e na 4000.[22]) Na ovim državnim imanjima važe za radnike pravila radničkih saveza, osamsatnog radnog dana, odmora, i t. d.

Zatim imamo kolektivna imanja. Začetak je ovim zadrugama obično u skupnim ugovorima

[21]) Jedan pud je 16 kilograma i 380 grama.

[22]) Poljodjelske mašine izradjene i uvezene godine 1930.e pretstavljaju vrijednost od 663 miliona rubalja (od toga ide 9% na uvezene strojeve), a one god. 1931.e 500 miliona rubalja (5% na uvezene). Godine 1932.e prestao je uvoz te ih se imalo izraditi dvostruko više u zemlji, ali je proizvodnja podbacila, a i vrsta strojeva izradjenih u domaćim tvornicama bila je lošija nego se mislilo. Mašine valja da su se u velikoj mjeri pokvarile u rukama seljaka, sudeći po službenom izvještaju, prema kojem su 4/5 ljetošnje žetve svršene primitivnim sredstvima, t. j. bez strojeva.

koje seljaci zaključuju s državom obvezujući se da će za odredjenu cijenu prodati vladi jedan dio žetve: čim većina sela odobri ovaku jednu pogodbu, ostali su seljaci primorani da na nju pristanu. Kolektivni rad počinje kadšto i u povodu zadružnog upotrebljavanja poljodjelskih strojeva.

Ili pak seljaci naprosto uklone medje svojih posjeda i udruže sva sredstva proizvodnje, pa tako nastane zadruga koja nam je poznata pod imenom Artelj. Svaka kuća plaća u ime ulaznine u ovaku zadrugu 2 do 10 postotaka vrijednosti kućnog imanja ili 10 od sto nadnica. Jedna polovica svakog udijela ide u rezervni fond Artelja, a druga ostaje vlasnost zadrugara te mu se vraća kad istupi iz Artelja. Svi zadrugari rade zajednički, a svakom se pojedincu plaća od prihoda nadnica koja, prema vještini radnika, iznosi 1, 1,25 ili 1,50 rubalja. Pri tome se vodi tačan račun o radnom vremenu, što zahtijeva prilično složeni sistem knjigovodstva. Tekuće nadnice mogu se naplatiti odmah do iznosa od 50 od sto; ostatak se isplaćuje po žetvi.

Arteljem upravlja odbor izabran u glavnoj skupštini zadrugara. Pored ovoga upravnog odbora postoji i jedan nadzorni odbor. Artelj je najniža jedinica ove zadružne organizacije te ih u jednom selu može da bude i više. Svaki Artelj pak treba da je začlanjen u Kolhoz (kolektivno gospodarstvo), koji ima širok djelokrug. Mjesni Kolhoz opskrbljuje Artelje

robom iz zadružnih trgovina, strojevima, čistim usjevom, umjetnim gnojivom i t. d. a može da ima i područnu banku koja će mu davati kredit za proizvodnju. Mjesni Kolhozi udruženi su u oblasni savez Kolhoza, a oblasni savezi u Savez Saveza Kolhoza u Moskvi.

Ove su zadruge god. 1930.e obradjivale 38 miliona hektara. One su u žitnim predjelima posjedovale 60 postotaka zemlje, a prodale su vladi 10 miliona tona žita. Veće medju njima postaju pomalo pravi gradovi, koji će dobiti svoja igrališta, javne blagovaonice, pekarne, praonice, knjižare, škole, klubove, obdaništa i dječja zabavišta. Ipak u njima i dalje postoje Seoski Sovjeti, ali samo kao organi političke vlasti.

Što se pak dogodilo od seljaka? Ivan Ivanović nije se rado prignuo ovom novom redu. Njemu je bilo upravo kao da mu je nestalo zemlje ispod nogu. Mnogo milija mu bijahu stara vremena kad se nije oralo do Nikolja, i kad ne bi počinjala žetva dok ne bi po kalendaru došao koji drugi svetac. Ali nije samo to. Onda je on mogao da ljenčari preko zime i da peče rakiju.

Sada pak mora do ustaje na glas zvona, da smjesta trči na doručak u blagovaonicu, pa čim zazvoni drugo zvono da se žuri na posao. A ni posao nije što je nekad bio. Sad on gleda kako mimo njega u kolonama prolazi brigada traktora, sve po dvanaest, petnaest i dvadeset tih strašila, koja za sobom vuku silesiju plugova te oru du-

boko, duboko kako se njemu nikad nije svidjalo. Početkom 1931.e bilo je u pogonu 75.000 traktora.[23]) Za upotrebljavanje traktora zadruge plaćaju državi 30 postotaka žetve. Uostalom Ivan Ivanović i ne ore više. Dali su mu da nešto radi u vrtu, kod peradi, ili kod stoke i sijena. Ali on ne voli taj posao, jer je tu uvijek neko nad njim koji pazi koliko će on za jedan sat iščupati korova ili kako sadi zelje; a ako nije to, jamačno će se u njegovoj družini naći ponekoji zlotvor od jurišne brigade koji juri takvim korakom da ga pristojan čovjek ne mari dostići. Onda ne smije ni da ostavi posao dok opet ne zazvoni ono prokleto zvono. No sve to na stranu, najteže mu je što mu više nema vedarca rakije pokraj vrata, pa da usput iz njega zagrabi i srkne kutlačom. Ivan Ivanović, koga su zvali mužik (mali muž, mužek) i

[22]) Po službenim podatcima bilo je polovinom 1932.e na poljskim imanjima 134.875 traktora. Ali prema zvaničnom izvieštaju o žetvi valja da su ti traktori u znatnoj mjeri bili neupotrebljivi. Traktori su se počeli izradjivati u Sovjetskoj Rusiji 1927.e, kad ih je 900 izašlo iz fabrika. Slijedećih godina izradjeno ih je 1.400, odnosno 4.600, 12.600 i 41.300 (1931.e godine). Od 75.000, koliko ih je bilo krajem 1930.e godine, 79% bilo je uvezeno iz inostranstva. Broj traktora povećao se 1931.e za 70.000 (od kojih je bilo 42,5% uvezenih). Godine 1932.e prestao je uvoz izvanka, a ruske tvornice trebale su da izrade 92.000 novih traktora. Ali izgleda da će se teško postići ovaj broj. I vrsta je izradjenih traktora lošija, jer tvornice ne raspolažu dovoljnom količinom potrebnih kovina pa traktori izlaze s pojedinim komadima od slabijeg metala te se stoga lakše kvare.

krestjanin (kršćanin) pomalo gubi svoju ličnost i pretvara se u seoskog proletarca, sa socialnim osiguranjem i drugim probitcima vladajućeg staleža. Seljakovo je privredno stanje gdje bolje gdje gore, prema tome kako je kojemu prije išlo.

Oko ovih seoskih zadruga kupi se mnogo otpuštenih vojnika. Zadnje dvije godine vlada upućuje u ova kolektivna gospodarstva sve islužene vojnike, da grade ceste i mostove za kolone traktora, i da rukovode mnogobrojnim radionicama u kojima se popravljaju strojevi. Često nailazimo ovdje i na djecu kulaka kojima su roditelji prognani u daleke šume na Sjeveru ili su uposleni kod radova natapanja u Turkestanu. Glavna je krivnja tih kulaka bila njihova ljubav k novcu, koja stoji u suprotnosti sa socialističkim načelima razdiobe dobitka. Koliko sam mogao saznati, prognani kulaci dobivaju sada svud obične radničke nadnice, ali ne smiju da ostave posao. Rečeno mi je da ih ne drže pod vojničkom stražom. Ali svejedno ne mogu da pobjegnu, jer nemaju iskaznice i vjerodajnice koje su potrebite svakome gradjaninu, pa im bez njih ne bi nigdje bilo opstanka. Poslije godine dana ovog prisilnog zatočeničkog rada, mjesni radnički savez odlučuje s većinom glasova za svakog pojedinog kulaka hoće li ga primiti u svoje kolo. Primi li ga, kulak postaje nanovo gradjanin te otsad može da se slobodno kreće kao i svaki drugi.

Da vidimo sada kako je s radnom snagom u industriji. Revolucija je zavela kao opće pravilo radni dan od osam sati za tjelesne, a od šest sati za umne radnike, sa 42 sata neprekidnog odmora svakog tjedna. Radni odnošaj uredjuje se skupnim ugovorima izmedju radničkih saveza i poslodavaca. Obavezan je godišnji odmor od dvije sedmice ili od mjesec dana. Prekovremeni satovi plaćaju se dvostruko. Socialno osiguranje, koje plaća poslodavac, zajamčuje radniku liječničku njegu u raspoloživim granicama. Proletarska aristokracija ima uopće toliko povlastica da bi išli preveć na dugo kad bi ih htjeli sve nabrojiti. Ove pogodnosti sačinjavaju prilično veliki dodatak k plaći, to je t. zv. socialna plaća.

U radnom odnošaju nalazimo više značajnih crta. Prije svega primjećujemo da je kod ogromnog rada koji se razvio u Sovjetskom Savezu ne samo uposlen čitav višak stanovništva, već je još nastala i velika oskudica radne snage. Godine 1930.e našlo je posla jedan milion i po novih radnika, te je s tim ukupni broj radnika bio narastao na 14 miliona. Slijedeće godine bilo ih je već 16 miliona,[24]) ne brojeći radničku izabranu vojsku koja je bila na stručnom školovanju.

Petiljetkom je uvedeno t. zv. socialističko natjecanje, nešto dakako posve različito od kapitalističke utakmice koja teži za dobitkom. Ovo

[24]) Krajem 1931.e godine bilo je uposleno u industriji 18 miliona radnika, a avgusta 1932.e bilo ih je 20 miliona.

se socialističko natjecanje podržava raznim sredstvima, kao, na primjer, dajući nagrade onoj tvornici koja proizvede više od drugih, ili bonove ako se jedan odredjeni posao svrši u zadato vrijeme. Vjeruje se da se s ovim pobija lijenost kod radnika te da ih se potiče da otkrivaju nedostatke u radnji.

Treći dio svih radnika u državnim preduzećima radio je već 1931.e sedam sati na dan, a ove godine bi to imalo da bude već opće pravilo. Od oktobra 1929.e Sovjetska Rusija radi bez nedjeljnog prekida. Nedjelja je bila ukinuta. Tvornice, trgovine, državni uredi otvoreni su i rade u nedjelju kao i svaki drugi dan. Hoće se da stroj radi bez prekida, a za to se povećavaju izmjene radnika. S ukinućem vjerskih praznika podigao se broj radnih dana u godini od 300 na 360. Već je ovo povećalo proizvodnju za 20 na sto, a zaposlenje za jednu šestinu. Ovo olakšaje i posao u trgovinama, jer nema više one prijašnje navale mušterija u subotu na večer.

Ujedno je bio uveden i tjedan od pet dana — to jest, četiri dana rada i jedan dan odmora. U Moskvi vam je prijatelj Rus davao posjetnicu na kojoj je naznačen njegov dan odmaranja, recimo peti, deseti, petnaesti u mjesecu, ili drugi, sedmi, dvanaesti i t. d. Kako pojedini članovi jedne porodice obično imahu razne dane odmora, nije više moglo da bude obiteljskih izleta. Godina ima 72 ovakova radna tjedna i samo pet praznika.

Rad je zabranjen na Lenjinov Dan, 22.og januara; na Medjunarodni Praznik Rada, 1.og i 2.og maja; i na Blagdan Revolucije, 7.og i 8.og novembra. Prekobrojni dan u prestupnoj godini slavi se kao Dan Industrializacije.

Za više godina radnici su, preko svojih saveza i odbora u tvornicama, zapovijedali upravniku koji je višekrat bio jedan bivši buržuj. Posljedica je toga bila da je rad malo vrijedio, jer bi se radnici svaki čas stali prepirati oko toga što bi na njihovom mjestu bili uradili Marx ili Lenjin. Usto bio je uzeo maha i p r o g u l, to jest bježanje od rada, pa i besposlica u ponedjeljak. Na ustuk tome bi zavedena ustanova poznata pod imenom crvenog upravnika, koji je bio čovjek iz radničkih redova, dok je buržujski upravnik bio sad samo tehnički specialist. Ali još nije sve išlo kako treba te se stalo govoriti: »Upropastit će nas nedostatak radne discipline«.

Prva mjera za uspostavljenje discipline u radu bila je naredba iz mjeseca septembra 1929.e kojom se uvelo jedinstvo u rukovodjenju industrije. Radnicima je bilo strogo zabranjeno pačati se u upravu tvornice, ma koji bio njihov položaj u stranci ili u radničkom savezu. Naredbe upravnika morale su se izvršivati bez pogovora. U svakoj je tvornici bila crna tabla na koju su se zapisivala imena radnika koji bi se zlo vladali. »Zidne novine« donosile bi potankosti o takvom

rdjavom ponašanju. Sad je svakome godila sramota doći na crnu tablu.

U mnogim ruskim tvornicama radnici su plaćeni po komadu. Izradjena roba bila je nejednake vrste, a ponekad i veoma slaba. Novembra 1929.e izašla je naredba da se oni koji s nemara izradjuju slabu robu imaju kazniti lišenjem slobode za pet godina i jednom godinom robije. Ko se pak pri izradi ne bi držao uzora, kaznio se sa dvije godine zatvora. Mjeseca avgusta 1930.e bio je ustanovljen Odsjek Državne Inspekcije u Komesariatu Domaće Trgovine, koji je imao da svu manje vrijednu robu zaplijeni pa da joj pronadje izvor.

Ujedno je bio izdat čitav niz naredaba da bi se zaustavila silna seoba radnika koja je, uslijed nastale nestašice radne snage, dosezala u nekim tvornicama do 100 na sto. Radnici, naime, videći da se okrenulo kolo te da sad njih na sve strane traže, bili su stali da se sele iz tvornice u tvornicu, ili iz tvornice u seoske zadruge pa iz ovih opet natrag u tvornice. Septembra 1930.e vlada je naložila burzama rada da imaju izbrisati iz spiskova sve one radnike koji su svojevoljno ostavili posao, i preporučila im je da pod svaku cijenu spriječe odmamljivanje radnika iz jedne radnje u drugu. Naročito je pak bilo naredjeno da se imaju zapisati imena svih onih koji primaju ma kakvu vrst osiguranja proti nezaposlenju, a nisu htjeli da se prime ponudjenog im rada. Na-

pokon 9.og oktobra bješe obustavljene sve potpore nezaposlenima.[25])

Već jula 1930.e burze rada stadoše sastavljati t. zv. rezervne odjele, koji se prema potrebi bacaju iz jedne tvornice u drugu. Ustanova jurišnih brigada bila je usavršena mjeseca septembra iste godine time što su povećane nagrade najboljim radnicima za Petiljetku. Oni sad dobivaju besplatan put po državi da uzmognu posjetiti zanimiva nova industrijska središta, ili besplatan boravak u lječilištima Krima i Kavkaza, ili razne druge pogodnosti. Nekima se daju i školske potpore za učenje kod kuće i u inostranstvu, a drugi dobivaju razne stvari na poklon, na pr. bicikle. Tako su i biciklisti postali neka posebna klasa junaka proizvodnje.

Osobito je važna odluka Centralnog Komiteta Stranke od 20.og oktobra 1930.e kojom su razni Komesariati ovlašteni da u sporazumu s radničkim savezima premještaju specialiste i stručne radnike iz jednog kraja u drugi, i iz jedne manje važne industrije k drugoj važnijoj, kao na primjer k ugljenicima, livnicama gvoždja, k saobraćaju i velikim gradnjama.

[25]) Ovo bježanje radnika iz tvornica uzelo je veliki mah u proljeću 1932.e. S njim je osobito pogodjen Donski basen, ali najveće je razmjere zauzelo u Uralskom kraju, gdje se čitave rijeke radnog naroda valjahu putovima. Pored opće naklonosti Rusa da se sele iz jednog kraja u drugi, izgleda da je glavni uzrok ovoj bježaniji nezadovoljstvo sa hranom i netačno isplaćivanje nadnica radnicima.

Povlastice priznate jurišnim brigadama bile su opet povećane, te im je u ime nagrade za neprekidni rad obećano posebno vrijeme odmora.

Nadasve je ozbiljno bilo pitanje prevoznih sredstava. Za silnu izmjenu dobara god. 1930.e trebalo je prosječno 60.000 teretnih kola na dan, dok ih se nije stiglo utovariti već 47.000. Pored toga silno je narastao i putnički saobraćaj, jedno uslijed čestih službenih putovanja sovjetskih činovnika odaslanih na komandirovku, a onda zbog velike seobe radnika. Nova disciplina protegnuta je na saobraćajnu službu naredbom od 3.eg novembra 1930.e, koja kazni kao »prestup službe« svaki prekršaj pravilnika i svako neizvršenje naloga. Kazna se kreće izmedju ukora i tromjesečnog zatvora sa pola plaće, a može donijeti i otpust iz službe sa zabranom svakog drugog namještenja.

Mjeseca septembra iste godine izašla je naredba da se 60.000 dječaka moraju do aprila 1931.e izučiti za šofere teretnih automobila. Da se pospješi prevoz robe stvoreni su pod vodstvom »stručnjaka« posebni rezervni odjeli krcača za one vrste podvoza za koje ne treba posebne spreme. Januara 1931.e pak pozvane su sve ustanove u zemlji da popišu sve one svoje namještenike koji su prije bili zaposleni kod saobraćaja. Ovim je namještenicima dato pet dana vremena da se prijave burzama rada za premještaj ka kojem saobraćajnom preduzeću u Sovjetskom

Savezu. Ova je mobilizacija bila naknadno protegnuta i na poljodjelske stručnjake i na skoro sve školovane radnike i vještake koje država negdje hitno treba.

Sve ove zakonske odredbe podsjećaju na militarizaciju rada iz 1919.e. Ipak postoji neka razlika izmedju prisilnog rada i ove »planske, financijske i radne discipline«. Listajući razne vladine odredbe i stranačke zaključke nalazimo izmedju njih takvih zakona kojima se naredjuje provedenje prijašnjih zakona, pa opet drugih zakona koji potvrdjuju posljednje, što samo pokazuje kako je teško držati radnu snagu na uzdi. Svakako, radnik je plaćen, odjeven i hranjen. Povrh toga, neprestano ga uvjeravaju da su sve tvornice njegove, da su sva zadružna imanja njegova, da su sve željeznice njegove. Radnici su gospodari Rusije, ali, htjeli ili ne htjeli, moraju raditi da je preobraze u raj za buduća pokoljenja.

Mišljenje da bi se imao zabraniti uvoz sovjetske robe, ukoliko je ova proizvod »robijaškog« rada, teško bi se dalo primijeniti u praksi, jer su svih 160 miliona sovjetskih gradjana, bili ili ne bili komunisti, stvarno podložni režimu prisilnog rada, zato što su primorani da rade u mjestima koja nisu uvijek sami izabrali, i to s brzinom koja može da prija samo oduševljenim strančarima i jurišnim brigadama. Ovo daje Sovjetskom Savezu vojničko obilježje države koja se sprema na privredni rat. Od 21.og novembra

1929.e gradjanin koji napusti sovjetsku službu u inostranstvu da bi se naužívao slasti buržujskog života, biva naprosto proglašen za izdajicu i osudjen na strijeljanje, ako bi se usudio da se vrati u Sovjetsku Rusiju.

POGLAVLJE OSMO

ČOVJEČANSKA STRANA

Sistem koji smo dovle opisali služi da se postignu željeni politički i privredni ciljevi te da se preobrazi društvo. U tome sastoji revolucija. Svratimo li sada pogled na sirovi ljudski material u laboratoriji pokusa, vidjet ćemo da su ovdje nastale još čudnije promjene nego li na političkom i privrednom polju. Tu ćemo naći da je ljudima mašina postala bog i da se sad stvarima daje vrijednost samo po koristi koju one pružaju, te ćemo zapaziti nasilni prekid sa stoljetnim navikama, kao i strahovito ubrzanje življenja, rada, mišljenja, govora, čak i jedenja. Danas su Rusi donapokon i u odmaranju hitriji nego prije. Sistem, radeći da obuzda slavensku dušu, da zavede borbeni materializam, i da od ljudi stvori nebezličnu gomilu pod imenom kolektivnog čovjeka, duboko je izmijenio i sam narod. To je revolucija u revoluciji.

Ko je zapravo danas ruski narod? Stari viši razredi gotovo su posve iščezli. Dobrim dijelom ih progutaše gradjanski rat i strahovlada; još više ih je izmaklo preko granice te sad provode tužan i oskudan život izbjeglica u prenapučenom

tudjem svijetu. Oni koji ostadoše kod kuće zlopatili su se po podrumima ruskih gradova, pa ih je veoma malo ostalo u životu.

Uništena je najvećim dijelom i stara inteligencija. Za nametnički razred može se reći da je platio sobom za grijehe otaca. Ali inteligencija ruska bijaše ponajbolja na svijetu. U njenim je redovima bilo mnogo revolucionaraca koji su svim srcem i dušom radili da unesu luč slobode u tmine ruskih stepa. Ali to bijahu idealisti, ljudi od kompromisa, sposobni da kod svakog pitanja vide dvije strane. To su bili savjesni ljudi. U toku vremena i oni zagaziše u stalešku borbu. Njihova je sudbina istinska tragedija revolucije. Neki od njih danas odano rade za Sovjetsku Vlast, ali nikako ne mogu da zaborave svoje staleško porijeklo.

Zatim ima tu mnogo neodredjenih elemenata koji su svjesno ili nesvjesno ometali izgradjivanje socializma. Svi ovi polako, ali neumoljivo bivaju »likvidovani«. Za ruske je vlastodršce politička dogma da sve iole opasne protivnike treba likvidovati. I oni to načelo provode tako nesmiljeno da čovjek mora da odvrati glavu od strašnih prizora polaganog izumiranja obespravljenih.

STARANJE ZA NARODNO ZDRAVLJE

Ovdje naročito treba još jedared naglasiti klasnu suverenost ruske radničke države, u kojoj

je sve tako udešeno kako bi neprijateljima radničkog staleža bio što više otešćan opstanak. Za vladajuću klasu naprotiv država ne štedi troškova. Glavna je vladina briga zdravlje radnika. U ovom pogledu postignuti su upravo sjajni uspjesi. Prije rata bilo je na teritoriji Sovjetskog Saveza 14.000 liječnika; 1931.e bilo ih je 92.193, medju njima 10.000 zubara.

Lanjske godine bilo je oko 6.000 bolnica, sa 300.000 kreveta, a to je, prema broju pučanstva, skoro dvaput više nego li u carsko doba. Osobita su ustanova ambulatorije, kojih ima po gradovima i po selima više od 12.000 na broju. Naročito se staranje poklanja djeci i rodiljama, za koje sad postoji 10.000 raznih zavoda. Ima i 250 putujućih liječničkih odjela koji služe u dalekim krajevima. (Meni se samom dogodilo da sam sjeverno od Arktičkog Kruga, 120 vrsta daleko od željeznice, sreo sovjetske liječnike, koji su išli liječiti Lopare i Samojede). K ovome treba još nadodati 64 bakteriološka zavoda, 787 laboratorija, 88 Pasterove stanice, i mnogobrojna ljekarska skladišta.

Sve ovo pokazuje kako je u Sovjetskoj Rusiji izvrsno uredjena zdravstvena služba, ali, kako rekosmo, ona postoji jedino za proletariat i za siromašnije seljake, uopće samo za socializovanu stranu. Sjećam se kad je mjeseca novembra 1927.e umrla u Moskvi mlada jedna revolucionarka, rodom Amerikanka, te je čitava ame-

rikanska kolonija išla u sprovodu za lijesom koji je bio pokriven crvenom tkaninom. Na putu ka krematoriju primakne mi se jedan radnik te me upita: »O n à n a š a?«. Kad mu rekoh da jest, on se pridruži pratnji. Ova granica izmedju »naših« i »ne naših« zasjekla se duboko u sav život savremene Rusije.

Radnik može da se dade besplatno pregledati od liječnika u kojoj god od mnogobrojnih klinika. Za vrijeme svoje nesposobnosti za rad on prima putem socialnog osiguranja 100 od sto svoje redovite nadnice. Nastrada li pak u radu tako da postane trajno nesposoban, dobiva dvije trećine plaće. Penzija starosti iznosi polovicu plaće. Potpora nezaposlenima obuhvata pomoć u novcu, hranu, besplatno liječenje i besplatan stan. Ali su ove potpore prestale oktobra 1930.e kad se pojavila nestašica radne snage. Druga je značajna crta radnog odnošaja to što žene dobivaju odsustvo s punom plaćom za osam tjedana prije porodjaja i za osam tjedana poslije, ako su ručne radnice, a za šest tjedana ako su uposlene u kancelarijama.

Dosad je vladala velika oskudica ljekarija, kao i sapuna i drugih predmeta za ličnu upotrebu, jer ih država još ne izradjuje koliko ih stanovništvo treba. Svi radnici i činovnici imaju pravo na godišnji odmor od dva tjedna do jednog mjeseca, prema tome kako im zanimanje dopušta. Ovaj odmor provode većinom u raznim

odmaralištima, oporavilištima i lječilištima kojima vrve Kavkaz i Krim. Po novoj uredbi odmori su raspodijeljeni na sve dobe godine. I za stranca je put na Krim pravo uživanje. Čovjek ostavi hladnu, sivu i ponajčešće vlažnu Moskvu, i poslije trideset sati vožnje najednom ga ogrije toplo južno sunce, te se nadje prenesen u divnu krimsku prirodu sred čempresa, borova, i nepreglednih vinograda, odakle mu pogled pase kitnjastim rtovima i plavom pučinom morskom. U ovom vilinskom kraju staro je plemstvo bilo sagradilo svoje ljetne palače. Sve te palače danas služe za odmarališta radnicima, seljacima i činovnicima. Carski dvor u Livadiji pak uživaju sami seljaci. Ivan Ivanović koji je valjda snivao da živi u mramornim dvoranama, sad eto može da u njima gladi bradu.

Za vrijeme odmora kao da svak ište da zaboravi tegobe klasne borbe. Tä Moskva je tako daleko! Svi su ovdje bezbrižni, dobre volje, a i gostoljubivi. Tako su i mene, ma da sam svrstan u buržuje, primili u lječilište Cekubu (Kuću Naučnjaka), jer da sam tobože bio bolestan pa mi je trebalo sunčanje. Tu sam dobivao masla i mlijeka, bijelog kruha i razne druge pogodnosti od kojih sastoji t. zv. socialna plata sovjetskih profesora.

Industrijski radnici dobivaju hranu i odijelo, ako li ne baš dobro, ali dovoljno. Oni su proizvoditelji u proizvadjačkom društvo. U velikim

gradovima kao što je Moskva vlada strogo racioniranje i prilična oskudica, jer se mnogo hrane šalje u nova industrijska središta. Jela nisu najbolja i brzo dodijaju — triput nedjeljno jede se meso, a za svaki obrok dobija se obilato k a š e. U većim gradovima priredjuje se topli ručak za školsku djecu. Posve nova ustanova su socializovane gostionice, kojih je početkom 1931.e u samoj Moskvi bilo 1281, i k tome 4000 bifeta. Iz njih je polovina svih moskovskih radnika i njihovih porodica dobivala topla jela. Ovo zajedničko hranjenje ima da postepeno istisne pojedinačko kuhanje koje odnosi toliko vremena domaćicama. Obročne karte dobivaju se unaprijed. Ove godine imao bi da se potrostruči broj ovih gostionica, a krajem Petiljetke zajedničke će kuhinje, tako se misli, hraniti veći dio industrijske vojske. Ostalo stanovništvo pak mora da kojekako životari, ili da skapava, s onim što preostaje poslije namirenja vladinog izvoznog programa, ali, mora se priznati, prilike su se u zadnje doba znatno poboljšale.

STANOVI

Poslije rata nastala je velika nestašica stanova uslijed zanemarenja starih zgrada, negradjenja novih kuća za vrijeme rata i preseljavanja stanovništva u gradove u povodu industrializacije. Lenjingrad, veličanstvena prestolnica, ukrašena bezbrojnim državnim zgradama i prostranim

gospodskim domovima, koja je nekoć bila dika i ponos carstva, preveć je izložena neprijateljskim napadajima, po shvaćanju novih vlastodržaca. Nakon što njemački topovi biše ušutkani pod cijenu Brest-Litovskog mira 1918.e, glavni grad bi prenesen u Moskvu, polu-istočnjačko mjesto uskih pločnika. Tu se u tijesnom prostoru strpalo na stotine državnih ustanova, većih i manjih, i u malo mjeseci gradsko je stanovništvo naraslo za pô miliona duša. Da bi se bar donekle izbjegla prenatrpanost stanova, vlada je bila odredila jedan zdravstveni minimum od nešto više od 10 četvornih metara stanbenog prostora za svaku osobu. Ali je ovaj minimum stvarno spao na 5 četvornih metara, to jest jedva na polovinu onog prostora koji je nuždan zdravlju jednog čovjeka za vrijeme duge ruske zime kad se nikad ne otvaraju prozori. Medjutim je meka glavnog grada i dalje privlačila u Moskvu svijet iz čitave Rusije, ništa manje nego po 100.000 na godinu. S tim je bivao sve to manji prosječni stanbeni prostor po osobi. Uto su i stare kuće stale da se ruše. Tad vlada uze davati stare zgrade u dugoročni zakup privatnim osobama i zadrugama da u njima grade nove stanove, dopuštajući im da ih daju u podzakup uz neograničene cijene, koje su često bile nevjerovatno visoke. Na izmaku odredjenog roka vlasnost tih nekretnina vraća se dakako državi. U ovakvim preuredjenim kućama morao se ostaviti deseti dio prostora za radničke

stanove. Stanarina je u ovim zgradama bila tako raspodijeljena da je radnik plaćao malo ili ništa, dok je tako zvanog odgovornog zakupnika, osobito ako je bio stranac, stan od dvije ili tri sobe s kupatilom stajao do 11.000 dinara mjesečno. Ako bi se pak radnik uselio u jednu od tih soba, bilo je naprosto nemoguće iseliti ga.

Jedna od osobina savremenog ruskog života je kućni komitet, ili Dom Kom, koji vrši privrednu i političku vlast u kući. Ako na primjer, jedan stranac hoće da uzme u zakup klavir, ili da izmijeni električno osvjetljenje, ili da gori ugalj mjesto drva, Dom Kom će mu smjesta zabraniti takve nepodopštine. U ovim stanovima, koji bi se mogli nazvati kokošinjacima, život je jedan sam niz dramatskih prizora.

Jedno takvo prebivalište u našoj blizini bila je bivša gradska palača kneginje Obolenske. Ova kuća ima sto i pedeset godina povijesti, u nju su svraćali Puškin i druge slavne ličnosti prošlih vremena. Prizemna dvorana ovog doma sa svojim stupovima od mramora razdijeljena je u četiri lože, nalik na četiri sanduka koji se dižu k visokom stropu dva i pô metra u vis. Iz ovih ložnica razvedene su na sve strane cijevi od peći. U svakom takvom logu živi jedna porodica. Drugih četrnaest obitelji zbilo se na prvom podu te su se komadima pokućtva odijelile jedne od drugih. Na tavanu pak žive stare sluge Obolenskih, koje se nisu dale izbaciti napolje, i nekoliko

starica koje stanari iz prizemlja uzdržavaju u životu. Ko je pak stanovao u podrumu, to kanda niko nije znao.

Medju stanarima bili su jedan inžinjer, jedan pravnik, dva novinara, dva tvornička radnika i nekoliko sovjetskih činovnika. Gotovo svi su oni imali djece. Ovaj je skup ljudi bio ljuto zavadjen unutrašnjom politikom. Čim bi, recimo, ostao slobodan jedan mali komadić prostora, inžinjer ga je htio imati za sebe, pravnik opet za sebe. Inžinjer bi darovao malu trokolicu djetetu jednog tvorničkog radnika, da bi ga ovaj podupro u Kućnom Komitetu. No stvar je obično svršavala tako da bi Don Kom doznačio taj prostor kome novome stanaru. Često bi se porodila svadja oko toga čiji je otirač za noge ili ko je dužan da hrani kućnu mačku. Porodice nisu govorile jedna s drugom po nekoliko mjeseci, jer je medju njima bilo došlo do prepirke zbog pitanja ko ima da čisti hodnik. Za potrošak električne struje bilo je samo jedno, zajedničko mjerilo, pa bi svakog mjeseca, kad bi došao račun za rasvjetu, dolazilo do kavge medju stanarima, jer bi svaka porodica optuživala drugu da do kasna u noći gori svijeće. Ali pravo razbojište bila je tek kuhinja. Tu je često na jedan put zujalo po deset primus-sprava (na kojima obično kuhaju u Moskvi), dok su po uglovima jedna ili dvije obitelji prale rublje. Svaka je domaćica imala svoje odijeljeno carstvo jedan pedalj široko, i teško ti ga se onom

imperializmu koji bi se usudio da svojim loncem predje granicu svoje oblasti. Kako su drva bila skupa, velika se peć ložila samo u one dane kad se pekao kruh, a tad je svaka obitelj davala svoj dio goriva i psovaka. Najtoplije mjesto pokraj peći osvajalo se uvijek na juriš.

Doduše nisu ni u Moskvi svi živjeli ovako. Bilo je tu pored oskudice i obilja, kao i prije revolucije. Kako smo mi bili stranci te smo imali svoju kuhinju, ložili smo svaki dan vatru u ognjištu. To se odmah saznalo u susjedstvu te je naša kuhinja brzo postala političko središte dvorišta. Tu su kćeri revolucije kuhale svoju juhu, odatle su i kući odnosile toplu vodu. Moram priznati da su vazda bile ljubezne i zahvalne. Ali u one dane kad se kuhala juha naš je ručak bio u stanju trajne odgode dok bi se toliki svijet izredao.

Vlada je, netom je mogla, stala da zidje kuće za radnike, te bar oni imaju danas bolje stanove. Ali za čudo, stari metež zajedničke kuhinje, što se mislilo da će iščeznuti s gradnjom novih kuća, prenešen je u nove zgrade. Obiteljski stanovi sastoje od modernih soba, koje se otvaraju u prostrane hodnike. Ali svi stanari kuhaju u zajedničkoj kuhinji i ručaju u zajedničkoj blagovaoni. Kako se sve to više množe socijalizovane gostionice, sve to manje se kuha kod kuće pa će doskora sasma nestati tog običaja kod industrijskih radnika.

Interesantna je pojava novi tip socializovanog grada koji se diže u sjeni velikih industrijskih zavoda u Uralima i drugdje. Jedan će dio ovih gradova biti potpuno socializovan, a drugi će sačuvati svoje dosadašnje gradsko lice. Djeca će se o općinskom trošku uzdržavati i odgajati u zabavištima, osnovnim i višim školama. Roditelji će moći da slobodno posjećuju svoj porod, i bit će uvijek dobrodošli ,ali, kažu, ne će smjeti da se pačaju u državni odgoj podmlatka. Velike stanbene zgrade imat će svoje klubove, gimnazije, knjižnice i t. d. Jelo će se spravljati i razdavati iz jedne zajedničke kuhinje, onako kao što se sada u svom stanu dobiva vodu i druge nužne stvari. U toku gradnje nalaze se drugi slični gradovi koji će postati poljodjelska središta, gdje će se život provoditi u zajednici te će pojedinac trebati da postane bezlični član gomile. Ma da će pojedinci sačuvati svoje privatne stanove, ipak će uz ovake prilike nestati starog porodičnog života te će ga zamijeniti život stada.

IZOBRAŽENJE

Ne samo u tehničkom školovanju, već i inače postignuti su brzi i veliki odgojni uspjesi. Prije rata pohadjalo je škole oko 7 miliona djece, ili 50 od sto. God. 1930.e bilo je u osnovnim školama 11,8 miliona djece, to jest 92 od sto djece obvezane na pohadjanje. Od 1.og oktobra 1930.e zavedeno je obavezno pohadjanje škole za svu djecu od 8.e do 11.e godine, a za one koji još nisu išli u školu, od 11.e do 15.e godine. Pomenute je godine pohadjalo osnovne škole 14 miliona učenika. Ali kao tolike druge osnove Sovjeta, i ova nailazi na mnoge zapreke. Najprije nema dovoljno školskih zgrada. Pučkih učitelja bilo je 300.000, ali to još nije dosta. Ne dospijeva se izučiti toliko učitelja koliko bi ih trebalo po planu. U zadnje doba učitelji koji idu na selo, dobivaju besplatan put i razne pogodnosti preko plaće.

Osnovna škola traje četiri godine. Zatim slijedi drugostepena škola od pet godina. U toku četvrte i pete godine učenici moraju da izaberu buduće zvanje, a onda prelaze u visoke škole, gdje dobivaju posebnu pouku u izabranom predmetu. Ovaj način školovanja uredjen je na jedan te isti način u cijelom Sovjetskom Savezu.

Zanimivo je da se pod sovjetskom vladavinom djeca svih narodnosti obučavaju svaka u svom materinjem jeziku. Carska vlada naprotiv nametala je silom ruski jezik te su drugi narodni jezici i kulture bili progonjeni. Sad imaju svoje narodne škole čak i one narodnosti koje prije rata nisu imale književnog jezika. Danas postoje u Sovjetskom Savezu škole sa 35 raznih nastavnih jezika. Lako je shvatiti kakvu silnu važnost ima ova školska politika kad se dovede u vezu s težnjom Sovjetskog Saveza da se proširi na Istoku.

S ovim, naime, Sovjeti stavljaju u izgled pojedinim narodnostima prosvjetnu autonomiju u federaciji.

I crvena je vojska neka vrsta škole. Prije je 50 od sto regruta bilo nepismeno. Lani ih je, poslije dvije godine službe, znalo čitati i pisati 99 od sto.

Ovim prostranim poljem narodnog prosvjećivanja kreću se razni socialni radenici i »školski pregaoci«. Naročito radini su Komsomolci, koji predavaju političku gramatiku, pri čemu temeljne nauke Marxa i Lenjina zamjenjuju vjeru. Škole nisu najbolje ako ih se uporedi s američkim sistemom školovanja, najviše stoga što nema dosta novaca. Ipak se za osnovne škole potrošilo godine 1930.e na svakog učenika 52 rublja, a godine 1931.e 68 rubalja, dok se prije rata trošilo samo 10 rubalja na glavu. U pogledu školovanja zakon ne čini razlike izmedju djece raznih staleža. Ali gdje su školske ustanove nedovoljne, tu svakako imaju prednost djeca proletaraca i siromašnijih seljaka.

Sav odgoj ima u cilju industrijalizaciju i razvitak »skupne svijesti«. Ateizam se ne poučava, ali predavanje Marksizma vrši isti zadatak. Nadasve se djeca naučavaju da putem »djačke autonomije« sami riješavaju svoje poslove, kao što se vidi iz Dnevnika Komunističkog Djaka. Njihov ideal sovjetskog gradjanstva je služenje državi. S tim sovjetskim gradjanstvom

nema šale. Jednom me mladi jedan šofer vozio mahnitom brzinom po oštrom kamenju. Ja mu kazah da vozi polaganije, a on tad naprosto diže obe ruke s kormila te isceri na me zube kao majmun. On je volio brzinu, pa eto. Tad mu rekoh da je durak — glupan. Kad smo došli do cilja, a ja nisam našao onoga koga sam tražio, naložih mu da me vozi natrag kući. Ali on nije htio, već mi ljutito odsječe: »Ja sam gradjanin Sovjetske Vlasti, i ne dam da mi nikakav stranac kaže da sam glupan«.

S iščezavanjem nepismenosti uvelike se proširio broj čitaće publike. Prije rata novine su se raspačavale u 2,5 miliona primjeraka na godinu; sad ih se prodaje 22 miliona komada. Izdaju se tolike gomile knjiga i brošira da se svaki čas iscrpe zalihe papira. Kad se to dogodi, obraduju se oni koji proučavaju sovjetska pitanja, jer se ponadaju da će im sad biti lakše pratiti što se onamo štampa. Ali štampari svaki put od nekud pronadju hartije. God. 1930.e naštampali su četvrt miliona tona papira.[26])

[26]) Godine 1931. izlazilo je svaki dan prosječno 27½ miliona primjeraka novina, polovinom 1932.e preko 30 miliona, a do kraja godine ovaj bi se broj imao povisiti na 36 miliona, samo ako se nadje dosta hartije. Sama »Seljačka Gazeta« štampala se krajem 1931.e u 3½ miliona primjeraka, te je s time postigla svjetski rekord. Od knjiga doživjela su najveću nakladu Tolstojeva djela, koja se sada štampaju u Državnoj Štampariji u 6 miliona istisaka (drugi svjetski rekord). Poslije Tolstoja najviše se, danas čita Puškin, pa Dostojevski, a onda dolaze ostali ruski klasici.

Druga su sredstva za širenje prosvjete mnoge hiljade klubova i čitaonica. Muzeja pak ima na desetke u svakom većem gradu. Osobito je interesantna upotreba radia sa 2,6 miliona aparata za slušanje. Radio u Sovjetskoj Rusiji razlikuje se od onoga u drugim zemljama time što se skupno upotrebljava, što ima strogo odgojni karakter, što su iz njega posve isključeni reklamni oglasi, i što svi programi zavise od centralne vlasti.

Zvučnici radia nalaze se skoro svuda, u klubovima, u tvornicama, na javnim trgovima gradova, i kod seoskih česma. Da se što više rasprostre upotreba radia, »Promicatelj Radia«, to jest jedan automobil sa zvučnikom ide od sela do sela kao pokazivač. Poslije kratkog koncerta udešavač dobije vezu sa stanicom koja poučava narod kako treba orati, kako treba pokriti zemlju gnojem pred sušu, kako će se povećati prinos žita i t. d. Zatim se veže s drugom stanicom koja razglašuje sve što treba da zna svaka prava majka. S radiom se priredjuju redoviti tečajevi, ne samo o gornjim predmetima, već i o svjetskoj politici, o zdravlju i o prirodnim naukama. Osim toga Sovjeti razglašuju radiom zakone, pravne savjete i stranačke odluke. Posebna su uredba saopćavanje novosti radiom, i to u razni čas raznim grupama, kao vojnicima, seljacima, djeci i t. d. Radnici, na primjer, slušaju novosti preko svog podnevnog odmora.

Radio nema samo odgojnu vrijednost. On je probudio narod iz vjekovne uspavanosti. On nosi muziku i veselje iz dalekog svijeta, čak iz Berlina, u najdalje krajeve turobne stepe. Neka učenjaci govore što ih je volja o postanku ovog izuma, za Ivana Ivanovića ovo je glas andjela nebeskih. On ovo smatra neposrednim darom revolucije. Radio je najsilnije sredstvo sovjetske politike za stvaranje javnog mišljenja. U posljednje doba sovjetska je vlada počela da iz svojih silnih stanica govori cijelom svijetu njemački, francuski, engleski i švedski.[27])

UMJETNOST

U širenju sovjetske prosvjete prvo je mjesto dato umjetnosti. I ovdje prevladjuju industrializacija i, kao na svakom drugom području, vodi se rat proti starinskim oblicima. O moskovskim kazalištima pišu na dugo i široko inostrani časopisi. Godine 1930.e osnovala se u Rusiji nova organizacija zvana »Oktobr«, koja je danas možda najveće umjetničko udruženje na svijetu. Ona promiče u dva pravca utilitarne ideale proletarskog umjetnika: u prvom redu, šireći komunističku misao slikama, oglasima, kipovima, kinematografom i dramom; zatim, nastojeći da formuliše kolektivni život, i to kroz arhitekturu i narodne

[27]) Sada (1932.) takodjer poljski, holandski, rumunjski, japanski i kineski.

svečanosti, pa umjetničkom proizvodnjom raznih predmeta za dnevnu upotrebu, kao što su odijela, pokućtvo, kuhinjsko posudje i t. d. Ovo bi imao da bude put koji će od predstavne umjetnosti pojedinca dovesti do sintetične umjetnosti masa. U arhitekturi, u osnivanju prosvjetnih parkova i novih općinskih ustanova bježi se od buržujskog individualizma i traži se povratak k skupnom izražaju, poput onoga koji je podigao gotičke katedrale. Ovi umjetnici kažu da umjetnost, ako hoće da bude od koristi društvu, mora koračati uporedo s novom industrijskom tehnikom.

Kad primijenimo ovo pravilo na kazalište shvatit ćemo nove privredne komade, kao što su »Petrolej« ili »Olovo i Čelik«. Sve ove industrijske drame hoće da rasvijetle privredna pitanja zemlje, da objasne zašto se moraju izvoziti životne namirnice, zašto treba da se radnici šalju u Uralsko gorje, koji su to koji ometaju izvršenje državnog plana. Insceniranje je uvijek mehanično, same cijevi, strojevi i čekrci. Daje li se koja poljodjelska gluma, jamačno će se na pozornicu dokotrljati jedan traktor. Ovako se odgajaju gomile. S ovim industrijalizacija postaje herojska drama bez odaha. A na kraju ovake jedne predstave izaći će na pozornicu neki član kazališne jurišne brigade te će kazati: »Drugovi, ovo je samo gluma, ali je do vas da se pretvori u zbilju. Recite, ne će li to biti divno?«

U muzici istovjetno pravilo nalazi izražaja u simfonijama tvorničke huke i buke, u podražavanju strojeva, u pjesmi maljeva i u zujanju remenja. Glasovi tvorničkih sirena čitave jedne okolice dovedeni su u sklad, te jedan upravljač sa najviše zgrade daje znakove zastavicama kako bi se proizvela sirenska sinfonija, velebna pjesma industrializacije.

Slične se promjene primjećuju i u ostalim oblicima umjetnosti. Bučne opere istiskuju klasične uzore. Baleti kao »Crveni mak«, u kojem se slikaju sovjetske kreposti u opreci s buržujskim porocima u Kini, potiskuju priče o vilama.

U književnosti stari u sebe zatvoreni ruski tip uzmaknuo je pred djelovnim čovjekom, kao što je Gljeb u Gladkovljevu romanu C e m e n t. Gljeb je oličenje revolucije. Poslije otpusta iz vojske on se vraća u selo, te kao lud nasrne medju drugove i, udri danas udri sutra, nešto dobrim primjerom nešto podsticanjem mlakonja, nešto milom nešto silom, napokon postigne da se stara tvornica opet probudi na rad. Junak je sovjetskih romana uvijek čovjek ili žena koji pospješuju proizvodnju.

U sovjetskoj umjetnosti uopće se ogleda revolucija. U prvim komadima i romanima opisuje se gradjanski rat, i kako je proletariat osvojio zemlju. Kad je došlo doba NEP-a, romani i glume okrenuše baviti se socializacijom i propovijedati rat pljačkašima. Neko vrijeme bio je naj-

običniji predmet svjetska revolucija. Sad se književnost najviše bavi tehničkim pitanjima industrializacije, slavljenjem mašine, i pregaranja na koja su spremni svi dobri gradjani da bi Sovjetska Rusija postala velika medju silama svijeta.

REVOLUCIONARNI JEZIK

S proletarskom prosvjetom stao je da se mijenja i jezik. Možda će ovo biti jedan od najznačajnijih njenih posljedaka. Povjesničari znaju da nam pričaju kako velike socialne promjene uvijek donose promjene i u govoru ljudskom. Nove i strašne misli ne mogu da se izreku u jezicima koji su prestali da se razviju. U loncu ljudskog preobražavanja vjekovna troska diže se na vrh, a kad dodje čas da se opjeni lonac, onda se s ugnjetačkim sustavom izbaci napolje i jezik ugnjetača.

Slično su i Križarske Vojne, da navedemo jedan klasični primjer, ne samo ubrzale preobraženje evropskog društva iz poljodjelskog feudalizma u komercializam procvalih gradova, već su ujedno i rasijale po evropskim jezicima mudrost Istoka, kroz riječi koje zasijecaju u trgovinu, znanost, arhitekturu i vojnu taktiku. Slično je i socialno-revolucionarni govor Francuske projurio kao plameni jezik kroz narode Evrope.

Imajući pred očima ove starije primjere radi bismo znati koji će opseg zauzeti revolucionarni

jezik koji se sad razvija u Rusiji. Ovaj je stranački govor bio isprva jedan od onih prostačkih žargona koji prate svaki prevrat. Sad se on sve to više širi uporedo s revolucijom, te je postao kao neki Esperanto socializma. Ruske lozinke iz 1917.e pojavile su se 1927.e u Kantonu s istim istovjetnim izrazima za osvajanje vlasti i s istim imenima za revolucionarne ustanove. Rus koji je otišao iz zemlje prije revolucije našao bi se danas izgubljen u vrtlogu promjene. Njegov jezik iz vremena prije 1917.e, kojemu je dao književni oblik Puškin a uljepšao ga Tolstoj, sad bi izgledao starinski, te bi on svakako potrebovao rječnik revolucionarnog jezika.

Ima više uzroka ovoj brzoj promjeni jezika za posljednjih četrnaest godina. Revolucionarci od zanata bili su već u svom progonstvu usvojili neko podzemno narječje išarano riječima djačkog jezika, kome su u vezi s klasnom borbom nadodali političke, privredne i socialne izraze uzete iz marksističkog rječnika. Takav stranački govor zvučio je neobično, ali, kako je tačno obilježavao narodne zahtjeve, bio je ubrzo prihvaćen i upotrebljavao kao govorna artilerija za rušenje vlastelinskog sustava. U isto vrijeme silne mase otpuštenih vojnika unieše u gradjanski govor ne samo vojne izraze, već i vojnički običaj skraćivanja. Iz stranačkih i državnih ureda pak činovnici uniješe u narod novu službenu terminologiju, koja se ogromnom zvaničnom pisanijom

duboko uvriježila i na daleko rastićila. K svim ovim razlozima brzog rasprostranjenja nadodati je pomamu za novotarijama koja prati svaku revoluciju.

Obični govor poznaje jedan jedini zakon, a to je narodni ćef. Vodje su samo skovali lozinke koje su izricale narodnu misao. Ne može se kazati da se baš svijesno išlo za tim da se izumi jedan novi jezik. Nove su ideje naprosto probile stare nasipe. Iz azbuke su naredbom vlasti bila izbačena suvišna slova. Htjelo se staro učiniti jednostavnijim i usto stvoriti nešto nova. Gruda se medjutim brže otisnula nizbrdo, te se još kotrlja, kujući pri tom bez prekida nove riječi, bojne pokliče klasne borbe, razne kratice i stopljene riječi, uzimljujući iz stranih jezika riječi sa dočetkom -acija, i stvarajući kojekakve izraze kojih nije bilo nikad ni u kojem jeziku.

Svaki čas izlazi novi rječnik kratica. Ali onaj koji je danas izašao iz štampe, već je za nekoliko mjeseci zaostao za dnevnim govorom. Novo osnovane socialističke ustanove ili dobiju ime koje je spoj slogova potpunog naziva sastavljenog od pet šest riječi, ili se pak označuju samim početnim slovima tih riječi. U prvom slučaju čovjek se još može nadati da će odgonenuti naslov. Ali gdje je ime složeno od samih početnih slova, tu da se prosto zine od čuda.

Jezik je u velikoj mjeri izgubio svoje staro pjesničko blagozvučje. On postaje ne samo štedljiviji i korisniji, već i oštriji i suroviji. Komsomolci koji strašno mrze jezik inteligencije živo rasprostiru b l a t n u m u z i k u dječaka beskućnika. Ovaj žargon podzemlja uhvatio je posvuda maha, ma da je često jednako nerazumljiv državnim činovnicima kao i seljacima. Komsomolci obožavaju silu i snagu. Posve naravno, mladim krepkim pobornicima novog reda ne svidja se buržujski običaj da se nešto tek onako natukne. Omladina se služi krupnim riječima i voli da oštro odsiječe, neka se vidi kako se ona slavno oslobodila starih jezičnih okova.

Ovo se surovo govorenje ne svidja starijima u stranci i vladi. Ipak se po ulicama čuje samo ovaj reski, neoprani, podrugljivi govor koji miriše zemljom. Vlada ide na ruku novom načinu peckanja i podsmijevanja jer to donekle oblakšava mučno koračanje na putu ka socializmu.

Stranac može da veselo provede više dana u Moskvi idući naokolo ulicama i slušajući najnovije šale koje objesni mladići zbijaju sa sovjetskim režimom. Na primjer, Komunistička Stranka u želji da proletariat, taj njezin tvrdi potporanj, ostane bez najmanje buržujske natruhe, najvoli da ulaze u partiju r a b o č i j o t s t a n k a — to jest radnik od stroja — i k r e s t j a n i n o t s o h i — seljak od pluga, te zato samo njih pozivlje u svoje redove. Od ovoga Komsomolci načiniše rugalicu: »Dajte mi, molim vas,

za rubalj i po, jednog oca od stroja i jednu majku od pluga«.

Po sebi se razumije da su u Sovjetskoj Rusiji zabranjene sve riječi kojima se ističu stare staleške razlike. U natpisima zamjenila je riječi Gospodin i Barin (gospodar) riječ Graždanin. Dok se prije govorilo svakome Tovarišč (drug), sad se samo stranački drug tako zove. Činovnik, kako se čak od vremena Petra Velikog nazivao svaki onaj koji je imao jedan čin u javnoj službi, sad se zove služašči. Ne čuje se više ni riječ policija. Policijsku službu vrši, treba reći, milicija, koja samo zazviždi u svoj svirak kad se gradjanin nepristojno vlada. Nema više ni toga da će sladokusac u gostionici zaviknuti na konobara »Hej, čelovjek!« Sad valja da mu lijepo kaže Graždanin, kako se pristoji dostojanstvu rada. Više je tvorničkih upravnika došlo pod sud samo zato što su digli glas na svoje radnike.

Komunistički nauk unio je mnoge promjene u terminologiju. Tako, na primjer, nema više tamnicâ, već postoje zatvori, popravilišta, osamnice, u kojima se liječi socialna bolest zločinstva. Zločinac se izvuče iz saobraćaja u nadi da će ga se popraviti. Ako se poslije deset godina vidi da mu nema lijeka, biva jednostavno smaknut. O jednom koji je u zatvoru kaže se: On saditsa (on sjedi). Omražena je i riječ »cenzor«. Činovniku koji vrši hirurgijske operacije na telegrafskim izvještajima dopisnika kažu »politički kontrolor«. Dakako, njegov posao nije da cenzurira već samo da pazi da ne bi nesmotreni stranci počinili koju pogrešku.

Moskovski vlastodršci nisu se poveli za francuskim revolucionarcima u prekrštavanju mjeseci po dobama godine. Oni pokušaše da dadu revolucionarna imena vjerskim blagdanima. Ali seljaci nisu nikako htjeli da Božić zovu »Danom Crvene Zvijezde«. Godine 1929.e blagdani bješe mahom ukinuti.

Kao ateisti komunisti ne krste svoju djecu, već je »oktobruju«. Oktobar njima znači koliko i revolucija, premda poslije uvedenja Gregorijanskog kalendara obljetnica revolucije pada na 7.i novembra. Da nam prostor dopušta, mogli bismo navesti još više znatnih promjena u govorenju. Riječ vjenčatsa (vjenčati se) bi istisnuta od riječi raspisatsa. Lijepa je starinska riječ bila praščat, koja je prema prilikama značila »zbogom« i »oprostite«. Ona se sad više nikako ne čuje. Novi Rusi i onda kad se rastaju za dugo kažu jedan drugome poka (dok), što dakle znači »dok se opet vidimo« ili »do vidjenja«. Naprotiv, za pravo čudo, riječ »spasibo«, hvala vam, premda dolazi od »spasio te Bog«, ne vrijedja revolucionarno uho.

Mnoge stvari u Rusiji nose imena pojedinih ljudi. Takova se imena, na primjer, nadijevaju parnim strojevima, tvornicama, seoskim čitao-

nicama, traktorima, da bi se njima pobudilo oduševljenje kod naroda. Ali »bratci« obično nisu nikad čuli za junaka tog imena ni za njegova slavna djela. Izmijenjena su imena i mnogim gradovima. Ulice koje su imale nepodobna imena bile su takodjer »oktobrovane«, t. j. pokrštene. Ali izvožčik (fiaker) ne će da zna za nova imena. Ako hoćete da vas nekud odveze treba da mu kažete staro ime. Na tablicama glavnog trga u Moskvi piše Svjerdlovaja Ploščadj, ali narod zove taj trg Treatalni, od velikog teatra koji je na njemu. Tako Nevski Prospekt u Lenjingradu samo na planu nosi ime »Oktobarski«.

Klasna svijest ne dopušta da se djeca rodjena u ovim burnim vremenima nazivlju imenima svetaca, kojih su moći pokazale da nisu nimalo čudotvorne, već zahtijeva da se prozovu po junacima revolucije i po borbenim svojstvima. Mnoga su takva imena sastavljena od slogova ili slova imena Vladimir Ilič Lenjin — na primjer Vladilen, Vilen, Leniana, pa i Ninjel (što je Lenjin čitano odstraga). Čuju se i nova imena Stalina, Revolucija, Teror, Oktjabrina, Dekreta, Krasnoslav (crvena slava), Volja, Sila, Smjena (promjena), pa i druga neka još žešćeg revolucionarnog ukusa. Samo smo radoznali kako će, na primjer, mladi Teror kad naraste ostati vjeran svome imenu ako, recimo, bude prosio mladu Revoluciju. Ali šta, romantična ljubav to je

samo buržujska predrasuda! Sovjetskaja Vlast poznaje samo znanost. Ovo malo primjera pokazuje kakva je promjena nastala, ne samo u mislima, već i u načinu kako se one izražavaju.

VJERA

Dovle opisana mehanizacija života bila je dovedena do krajnosti naviještanjem rata svakoj vjeri. Slijedeći našu metodu istraživanja red nam je da se najprije obazremo na prošlost, pa ćemo naći da je ruska crkva bila političko orudje autokracije i da je ona ometala svaku socialnu reformu. Stara pravoslavna crkva imala je mnogo dobrih stvari, ali i mnogo veoma rdjavih. U njoj je bilo plemenitih ličnosti obdarenih pravom duhovnom moći. No uporedi li je se s latinskom crkvom njezini su umni prinosi bili posve neznatni. Masa njenog seoskog svećenstva bila je nepismena. Sasvimtim ova nam je crkva dala možda najljepšu muziku koju je ikad slušalo ljudsko uho, muziku koja dostiže visine samo Slavenima pristupačne. Od nje potječe i ono tako originalno bogatstvo ikona i Istočnog bogoslužja, i njihov misticizam. S propašću ove crkve nestalo je, zajedno s grdnom pokvarenošću crkvene države, i mnogo lijepih stvari.

Prva revolucija, marta 1917.e, htjela je, izmedju ostaloga, da povrati crkvi slobodu koju ona bješe izgubila prije nekoliko vjekova. Tad

bi uspostavljena patriaršija. Što bi Ruska Crkva bila postala, da je potrajala privremena vlada, to ne ćemo nikad znati. Ali je u zraku bio duh reforme. Na to dodjoše Boljševici. Njima je vjera samo jedan od toliko oblika idealističke filozofije, koja, kako oni kažu, nije dobra za narod, jer mu skreće pogled sa zemaljskih stvari na budući život. Boljševici hoće da s pomoću borbenog materializma stvore novi svijet, u kojemu će se štovanje Boga zamijeniti obožavanjem čovjeka i mašine. Oni tvrde da je vjera kriva zarobljenju naroda, da je vjerovanje u bolji život na drugom svijetu postalo uslijed ugnjetavanja na ovom svijetu, i da narod kad se jednom otrese siromaštva više ne mari za buduće spasenje već samo radi da mu bude što bolje na ovom svijetu.

Zanimivo je da mnoge od bezbrojnih ruskih sekta imaju više toga zajedničkog s komunizmom. Starovjerci, koji se strogo pridržavaju starih crkvenih knjiga i liturgije iz vremena prije reforme sedamnaestog vijeka, borili su se uvijek proti vlasti države nad crkvom i širili su u narodu prosvjetu. Zatim su tu bili Duhoborci, slični američkim kvekerima, kojima vjera nije dozvoljavala privatnu svojinu. Druge sekte, kao Štundisti, Baptisti i Luterani najvećma su cijenile čitanje Svetog Pisma. Bilo je i raznih mističkih sekta, kao što su Hlisti, kojima je kažu, pripadao Rasputin, pa Škopci, koje su optuživali s razvrata. Najviše je ovih sekta imalo to zajed-

ničko što su vjerovale da je Bog stvorio ljude da budu jedni drugima braća, a da je izvor svakog zla bogatstvo, te da će se zlo iskorijeniti ako se brisanjem razlika izmedju bogatih i siromašnih načini od svih ljudi jedno društvo bez staleža. Pri tome je interesantno da riječ B o g dolazi od istog korijena od kojega i riječ b o g a t. Neki istraživači cijene da je broj sljedbenika i pristaša raznih sekta prije rata predstavljao jednu trećinu svih kršćana u Rusiji, ali to je teško vjerovati.

Svakako su sačinjavali jednu veliku vjersku grupu koja je od revolucije pretrpjela manje nego Pravoslavna Crkva, jer je bila manje ranjiva. Baptisti i Evandjelici mogli su da se uspješnije takme s Karlom Marxom nego li stara crkva. Ali naposljetku i sekte padoše 1929.e pod progonstvo.

Sve je u Rusiji doživjelo slične promjene kroz tri razne periode revolucije koje smo naprijed opisali. Ratni Komunizam bio je doba nesmiljenog progonjenja i strijeljanja svećenika. Crkva bi tad rastavljena od države, te joj bi oduzeta svaka vlast nad školom, a sva crkvena imovina bi zaplijenjena i razdata u zakup S NEP-om je došla neka snošljivost i u vjerskom jednako kao i u privrednom pogledu. Godine 1923.e bi ustanovljena t. zv. Živa Crkva ili Slobodna Crkva Borbenih Radnika, ali je slabo napredovala. Sa Socialističkom Ofenzivom 1928.e vratilo se bez-

obzirno progonstvo vjere kojim komunisti hoće da za sebe predobiju rusku dušu.

Društvo Bezbožnika, ustanovljeno za širenje borbenog bezvjerja, koje je god. 1927.e imalo četvrt miliona početverostručilo je u tri godine taj broj. Ovo društvo vrši stalni pritisak na vjerske općine dok god ih ne natjera da dadu zatvoriti crkve. Kako je velika oskudica stanova, i kako uvijek treba zgrada za razne privredne potrebe, Bezbožnici nadju vazda kakav dobar razlog da traže da se jedna ili druga »nepotrebna« crkva pretvori u »potrebnu« žitnicu, kolnicu ili radnički klub. Postoje i protuvjerski muzeji i protuvjerske školske knjige, te društvo izdaje i jedan časopis i jedne novine. Vodi se čak i socialističko natjecanje izmedju drugova da se vidi ko je najviše uradio za uništenje vjere. Pri tome ne štede nijednu vjeru, ni kršćansku, ni muslimansku, ni židovsku.

Društvo Bezbožnika doduše nije isto što i vlada, premda stoji u vezi s Komesariatom Narodne Prosvjete. Ono nije ni Komunistička Stranka, iako 50 od sto njegovih članova pripada stranci ili Komsomolcima.

Obnovljeno progonstvo god. 1929.e ispoljilo se najviše u obliku privrednih ograničenja i zabrane misionarskog rada, a to je najviše pogodilo Baptiste i Evandjelike. Vjerskim zajednicama ne dozvoljava se sabirati novac medju svojim članovima. Nije dopuštena nikakva vjerska obu-

ka. Koliko je svećenika ubijeno ili prognano od 1917.e do danas ne može se ni približno znati. Ali kako stari popovi izumiru, ne zamjenjuju ih mladi, jer niko više ne oblači mantiju.

Prema podatcima Društva Bezbožnika od početka revolucije do 1931.e bilo je usve zatvoreno 3450 crkava, ali ih je posljednje godine bilo još 50.000 u vlasti vjerskih zajednica. S tim nije rečeno da se u svim ovim crkvama vrši bogoslužje. Crkva se zatvara riješenjem vjerske zajednice, ako je nestalo vjernika, ako su postali preveliki troškovi njenog uzdržavanja, ili jednostavno ako je država našla da je ta i ta crkva potrebita za ekonomski program. Država je, kako znamo, iznad zakona, a nije baš teško utjecati na odluku zajednice. Bezvjerstvo se službeno ne uči u školama, ali se tiho u njih uvlači.

Seoski popovi, kad im oduzeše zemlju te ostadoše bez igdje ičesa, nasloniše se na one koji su jedini u selu bili u stanju da ih hrane, a to su bili kulaki. Ovaj naravni savez izmedju popa i kulaka imao je za posljedicu da su obojica bili u jedan mah »likvidovani« kao privredni neprijatelji države. Otad su pokret za kolektivizaciju i protuvjerski pokret išli uporedo. Mjeseca marta 1930.e ovaj je posljednji bio ublažen do neke mjere snošljivosti. Ali je već početkom 1931.e Stalin navijestio novu navalu na seljaka za potpunu kolektivizaciju, a od tad vjera dijeli sud-

binu inokosnog seljaka, samo što o tome nema ništa u novinama.

Bez svake sumnje komunisti imaju donekle pravo kad kažu da seljačko praznovjerje ometa naučno obradjivanje zemlje. Započinjati oranje o Nikolju, to je davni običaj, mnogo vjekova star. Nikoljdan, to je u stvari drevni Adonisov Blagdan, poganska svetkovina plodnosti, kojoj je samo nadjenuto ime kršćanskog sveca. Sjećam se kad sam jednom stigao u selo Saburovu, izmedju Moskve i grada Rjazanji, baš kad se slavila Kazanska Bogorodica. Vjerska služba u crkvi trajala je tačno četrdeset minuta. Ali je puna tri dana trajao pazar, s veselom svirkom, igrom i ostalim. Bilo je to jula mjeseca, za vrijeme žetve ozime pšenice. Prijetila je kiša. Ja upitam seoskog starostu: »Zašto ne ostavite svetkovinu Kazanjske Bogorodice za kasnije, a ne vežete žito u snoplje prije nego udari kiša?« On mi odgovori po staroj navadi: »Č o r t s n j i m« (neka ga vrag nosi).

Ljeta 1930.e nisam čuo u Moskvi niti jednog zvona. Nema više četrdeset puta četrdeset crkava u Moskvi. Uistinu nije ih nikad ni bilo više od hiljade. Svakako mnogo ih je u posljednje vrijeme srušeno, ili jer su bile gotove razvaline, ili jer je trebalo proširiti ulice, ili jer se htjelo dobiti opeka za nove gradnje. Uzduž mnogih pobočnih ulica ove su opeke zgrnute na velike hrpe te se vide čitave čete radnika kako razbijaju

velike opeke u sitnije komade. U dnu take jedne ulice gledao sam ogromnu spravu za miješanje betona američkog porijekla s velikim natpisom: »Made in Milwaukee«. Na jednoj strani bacali su u grdno ždrijelo te mješalice smrvljene komade opeka, a na njenu drugu, širu stranu izlazio je beton za pravljenje uličnih pločnika. Tako Moskva danas gazi po onome što je jučer bila crkva. Nema više ni Iberske Božje Matere. To osvijetljeno svetište kraj vrata koja vode na Crveni Trg, bilo je za punih jedanaest godina kao izaziv prkosnom natpisu nad tim vratima: »Vjera je opium narodu«. I nestalo ga je eto preko noći, mjeseca avgusta 1929.e. Natpis je, zasad, pobijedio svetinju. Ikona Iberske Bogorodice leži negdje sakrivena u muzeju, i ne smije se otkriti za pedeset godina, dok narod, kako se računa, ne izgubi vjeru u njezinu čudotvornu moć. Ovo je socialistički svršetak ikone koja je prošlih stoljeća nošena u litijama da bi izbavila narod od kuge i bijede.

Ali začudo ovaj borbeni materializam komunista postaje sâm jedna prava nova vjera. Neuki narod hoće da se ma čemu klanja, pa bila to ikona, ili Lenjinova slika, ili makar crvena zastava. Komunisti rade da zamijene staru vjeru svojim osobitim moralnim zakonom, koji počiva na gradjanskoj vrlini i odanosti čovječanstvu, ali uvijek u granicama nemilosrdne klasne borbe. Oni hoće da nadomjeste nadu u buduće blažen-

stvo vjerom u raj na ovom svijetu, te na mjesto Boga postaviše čovjeka i mašinu koja predstavlja čovjekovu moć. Novi nauk našao je više odaziva kod omladine nego kod zrelijih ljudi. Ovaj je bezvjerski pokret dapače izazvao uspor te goni natrag k staroj vjeri narod kojemu se ne dâ prigrliti borbeni materializam. I narod će, ma kakve mu neprilike pravili, produžiti da potajno vrši svoje vjerske dužnosti. No čitav je društveni poredak naperen proti vjeri. Novom razdiobom u tjedne ukinuta je i nedjelja. Posljedica je svega toga da je Rusija od zemlje crkava i manastira postala zemlja radničkih klubova.

Ipak, poznavajući ljudsku narav, možemo biti sigurni da ono što je istinito i trajno u vjeri, ono što dolazi od čežnje za Bogom prirodjene čovjeku, što izvire iz unutarnjosti čovjekove, to će se sačuvati u pročišćenom obliku. Ono pak što se nazivalo vjerom a što je uistinu bilo samo jedno vladino odjeljenje i zaštita političkog samodržavlja, to je, kao i sve sujevjerje koje će prosvjeta da raspirši, izginulo — vjerovatno za navijek. Istina je da velika većina ruske omladine raste bez Boga. Ali da Rusija nema duše to nam se opet ne da vjerovati.

JEDNAKOST

Drugo zanimivo pitanje u razvitku čovječanstva je tako zvana jednakost. Ma koliko se činilo nevjerojatno, u Rusiji je uvijek u neku ruku

vladala društvena jednakost. Općenje izmedju ljudi raznih staleža bilo je neprisiljeno i prirodno, bez ikakvih formalnosti i ograda. Mogli ste često vidjeti sluge kako sjede u najljepšoj sobi i ćeretaju s gospodarom. Revolucija je naprosto zakonom utvrdila onu društvenu jednakost koju su otprije svi osjećali.

Ali u privrednim stvarima traje dalje nejednakost. Prvi je uzrok tome u radu od komada. Baš kao i drugdje, rad se različito nagradjuje prema vještini koja se traži od radnika. Stručnjaci su, kao pojedinci, važniji za državu nego obični radnici, ma da potonji kao klasa vladaju državom. Svaki je korisni rad ne samo cijenjen, već i uzvisivan. I svaki je gradjanin zvan da služi prema svojim sposobnostima, i dužan da svoje sposobnosti stalno usavršava.

EMANCIPACIJA ŽENA

Potpuno oslobodjenje žena djelo je ruske revolucije. Ona je uspjela da ukine čak i hareme u Središnjoj Aziji. Žene su u svemu dobile jednaka prava kao muškarci. One su ta prava izvojštile boreći se rame o rame s ljudima za vrijeme gradjanskog rata i u svim kasnijim ekonomskim borbama. One su u mnogom pogledu pokazale da su tvrdje petlje nego li muškarci, a naročito su se istakle svojom političkom sposobnosti u stranci i u vladi. Priznavajući ženama,

za jednaki rad, istu plaću kao i muškarcima, i davajući im iste pogodnosti za školovanje, Sovjeti su podvostručili svoju radnu snagu. Žene se sve to većma oslobadjaju od kućnih poslova. Obdaništa, dječji vrtovi i škole čuvaju im djecu. Socializovane i zadružne gostionice izbavile su ih od kuhinje. Tako su i one sad zaplovile u veliko more javne službe, u kojoj vrše teške poslove, umne poslove, čak i opasne poslove, ništa manje i ništa gore nego li muškarci. Ženâ se nalazi svud, u vojsci, u zračnoj službi; jedna je komesar za Financije u RSFSR; druga je diplomatski predstavnik; više njih su odlične sudije kod viših sudova. Ovaj se preobražaj žena vrši sve to brže. Kolektivno obradjivanje zemlje stvarno je oslobodilo seljanku od podložništva kućnom poglavici. I žene već osjećaju toliko jakosti u sebi da danas najžešći i najnepomirljiviji zatornici kapitalizma nisu više muškarci, već Komsomolke, te nove Amazonke žedne djela.

BRAK I RAZVOD

Brak se sklapa prostim upisom kod vlasti, a isto tako se i raspušta. Narušenje bračne vjernosti nije kažnjivo. Ni dvoženstvo se ne smatra prestupom. Ali da neko postane dvoženja, valja da je dao lažnu izjavu o svom prvom braku, a ta lažna izjava sačinjava prestup.

Glavna je svrha zakonu da olakša brak i razvod braka, ali ujedno i da zaštiti imovinske

interese svih dionika. Po zakonu od 1927.e imovina koju je donio u brak jedan drug ostaje po raspustu njegova svojina. Imovina stečena u braku zajednička je te se dijeli po rastavi. Ovo daje ženi punu nezavisnost, osobito ako ona nema samostalne zarade, već se bavi samo kućnim poslovima.

Da se postigne razvod dosta je da jedan suprug izjavi svoju volju državnom činovniku koji drži upisnik. Govore da se može raspustiti sa ciglom jednom dopisnicom. To opet nije istina. Tražilac treba svakako da se upiše u knjigu.

Žena može da živi s čovjekom i bez upisa. Zakon dopušta i taj odnošaj, i sva su djeca iz njega smatrana zakonitom. Razvodi bi jamačno bili češći da nije izdržavanja koje se mora plaćati razvedenom suprugu. Po sovjetskom zakonu izdržavanje se prisudjuje razvedenoj ženi ili mužu prema tome kolika im je zarada. Ele mužu je prosto da se razvede od žene, ali će morati da je izdržava za vrijeme koje sud odredi. No ako je razvedeni muž nesposoban za rad, može žena biti osudjena da njega izdržava. Ako ima djece, bilo iz braka ili iz vanbračnog odnošaja, zakon će pri rastavi naložiti jednom ili drugom drugu da ih izdržava do navršene osamnaeste godine. Prije 1927.e obično je muž morao izdržavati djecu. Ali su se žene preko mjere koristovale ovom revolucionarnom slobodom. Tako su neke primale izdržavanje za djecu od tri razna muža.

Kako izdržavanje iznosi jednu trećinu čovjekove plate, takva je jedna žena primala poslije raspusta tri trećine ili punu plaću, dok god joj djeca ne bi došla do zakonske doraslosti. Stoga je ovaj zakon bio izmijenjen. Razumije se da su ove privredne posljedice braka učinile ljude opreznima. Ja sam 1927.e poznavao Rusa koji su bježali od žene kao od žive vatre, govoreći da žensko vodi samo k izdržavanju. Tako su poslije dosta velikog razvrata koji je vladao prvih godina revolucije danas nastali odnošaji koji su neobično moralni. Ekonomsko shvatanje historije bilo je, kako se vidi, primijenjeno s vanrednim rezultatima na brak. Spolni su odnošaji posve slobodni, ali se mora paziti na privredne posljedice.

Ima i drugih preinaka u bračnom zakonu. Žena nije dužna da uzme prezime muževljevo. Ona ne mora da živi s njim u istom mjestu niti da ide za njim kad se on seli. Brak ne dira ni u njenu narodnost.

Oskudica stanova otešćava bračni život. Čovjeku se može s više razloga dogoditi da ostane bez sobe. Mnogi koji se nadje u takoj neprilici potražit će jednu ženu koja ima sobu, i gledat će da se s njom oženi. Ali recimo da obojica dodju ubrzo do spoznaje da nisu jedno za drugo. Žena će tad otići k vlasti i upisat će se u razvodnu knjigu te kad se vrati kući reći će mužu: »Ja sam se s tobom raspustila, evo ti tvoj šešir, ili tvoja kapa, što li je, i podji s milim Bogom«.

No muž će samo kazati »Ničevo« i ne će se ni maći s mjesta. Što će onda ona da uradi da bi ga se oslobodila? Udat će se za drugog čovjeka, i dovesti će kući muža br. 2. Sad će oni oboje stati da dokazuju prvom mužu kako treba da se seli iz stana. Ali on se nikako ne predaje, već ide Kućnom Odboru i tuži bivšu ženu, da hoće da ga izbaci iz stana. Kućni će Odbor dozvati preda se ženu i kazat će joj da se Ivana Ivanovića nikako ne smije izbaciti na ulicu, jer da je on radnik ili činovnik, ili nešto slično. Najposlije stvar se svrši tako te sva trojica ostanu živjeti zajedno u jednoj sobi, pokazujući u toj družbi rijetku dobru volju i nevjerojatnu ravnodušnost.

Vrlo često ćete čuti od prijatelja Rusa: »Eno jedne bivše moje žene«. Jednom mi je bio došao u stan jedan električar da popravi neki kvar. Moja je kuharica bila u sobi, i on joj se javi zovući je po imenu. Ja je upitam otkud ga poznaje, a ona mi nehajno odgovori: »Pa bio mi je muž 1923.e«.

Iz ovakih bračnih odnošaja lako nastaju medjunarodni zapletaji. Većina država ne priznaje sovjetski brak ni razvod braka. Ali bi se reklo da je ovaj bračni sistem prikladan za kolektivno društvo, a valja priznati, sprovodi se moralnim načinom. Najgore je, s našeg gledišta, zakonsko priznavanje vanbračnog spolnog odnošaja i iz-

jednačenje nezakonitog poroda sa zakonitim, jer to pomalo vodi k rasulu obiteljskog života.

KOLEKTIVNI ČOVJEK

Van Rusije svak najviše pita: Je li danas ruskom narodu išta bolje nego li mu je prije bilo? Na to se pitanje može odgovoriti ukazujući na primjer Aleksandrita. Aleksandrit je jedan dragi kamen, skuplji od diamanta, koji je bio otkriven u Uralskom gorju 1833-e i nazvan tako po caru, onda careviću, Aleksandru II. On je danju zelen, dok noću, na umjetnoj svjetlosti, dobije živu crvenu boju te se sjaje kao zvijezda Artur. Baš tako i Rusija izgleda bolja ili gora prema raznoj svjetlosti pri kojoj je gledamo. Neki stranci vide u njoj samo nesretnike, negradjane. Ovima Rusija izgleda hladna, prljava, zelena. Drugi vide samo kako se diže gradjevina radničkog raja. Njima je Rusija blistavo crvena. Treći opet nalaze u Rusiji obe krajne boje i sve prelazne boje posrijedi. Ja pak vidim kako onamo jedna sila nameće narodu teške žrtve i kako se ta sila natječe sa strpljenjem toga istog naroda, pa bih rekao da će pobjeda prije ostati na strani države, jer ona u svaki čas može da od svoje sile popusti.

Za materialna dobra kojima oskudijevaju Rusi oni danas nalaze zamjenu u općem zanosu za novotarijama i za javnim radom. Za taj su rad komunisti pobudili grozničavo oduševljenje, koje

nagoni operne pjevače da obilaze sela i pjevaju žeteocima, članove putujućih glumačkih družina da idu naokolo zabavljati radnike, i sve koji su nešto malo naučili da u onome što znaju pouče »tamni narod«. Plod je tog oduševljenja, izmedju ostaloga, i onaj napor što ga dragovoljno ulažu Komsomolci u toliko praktično koliko čovječno riješenje pitanja zaklonjenja zapuštene djece.

Rusija nam danas pruža sliku naroda preporodjenog i očeličenog za rad, ali koji nije nikad bio tačan niti je imao pojma o vremenu. No industrializacija je žustra žena koja hoće da se hitro korača: ona ne voli lijenu popjevku uz koju f e l a h zahvata vodu iz Nila i naljeva u jarke da mu natopi žednu zemlju, niti joj se svidja hripljivo pjevušenje kineskih kulija kad tegle uz vodu džunke — njena je najmilija muzika neumolni tutanj tvorničkih maljeva. U toj silnoj žurbi čovjek ne smije da zaostane za mašinom, već kako se god mašinska kola brže okreću tako valja da i on sve više hiti. U ovaj čas gotovo bi se reklo da je mašina bezglava. Hoće li ovaki rad pretvoriti »bratce« u mehanične robote, koji će moći da se kreću samo kao drveni soldatići, to ostaje neriješeno pitanje.

Proizvod ove silne promjene je kolektivni čovjek. Rus nije nikad sam. Već djetetom uče ga skupnom radu i skupnoj odgovornosti. Ovaj zadružni duh koji nadahnuje sav ruski život naj-

bolje se osjeća u gromkoj skupnoj pjesmi vojnika kad idu da smijene stražu u Kremlju.

Razumljivo je da čovjeka poduzimlje groza kad pomisli na sve ono što sobom donosi kolektivizam. Ta on uništava toliko stvari koje su nam srcu prirasle, izmedju ostalog obiteljski život i slobodu bogoštovlja. Ali što se tiče privrednih posljedica, one su, o tome nema sumnje, probitačne. Proizvodnja se jamačno diže, a cijene su jeftinije, bar dok se blagostanje pojedinaca žrtvuje za dobro države.

»Bratci« nisu nipošto svjesni od kolike je historijske važnosti ovo što se sada s njima zbiva. Tu vidimo kako čitav jedan narod, rastvoren strahovitim dogodjajima, sad nanovo biva metnut u kolektivni kalup. Nije davno bilo, ruski su kmetovi još služili gospodarima kao sredstvo razmjene dobara. Priznat će nam se da je od kmetstva do kolektivizma dalek put, i za zemlju kao što je Rusija. Iz ovog će tvorila, izgleda, izaći jedna nova vrsta čovjeka, koji će biti krepak, zdrav, odvažan i djelovan ali neromantičan, moralan ali utilitaran i bezbožac.

Čovječanstvo nije još nikad dalo na svijet stvorenje nalik na ovog bezličnog skupnog čovjeka, na ovu sintetičnu ljudsku košnicu, koja je zvana da idućih godina vlada Rusijom.

POGLAVLJE DEVETO

SVJETSKI SPOR

Pogledamo li iz daljega svjetsko pitanje izazvano sovjetskim sistemom izgleda nam da ono u glavnome sastoji u ovome: Je li dosadašnji privredni uspjeh kolektivizma u Rusiji posljedica osobitih prilika koje ne bi mogle da se održe u drugoj zemlji; ili pak mašinsko doba u kojem živimo neumolno ište da čitav industrializovani svijet mora da naposljetku prigrli kolektivizam kao jedini lijek od samoubilačkih kriza našeg takmačkog društva?

Da uzmognemo dati i približan odgovor na ovo pitanje treba da se najprije okanimo jalova posla mjerenja čudnih sila za koje nam uopće nedostaje mjerilo (kao kad neki, na primjer, hoće da tačno izračunaju trošak socialističke proizvodnje, ili da utvrde u kolikoj je mjeri prisilan socialistički rad). Učinimo li to morat ćemo da iskreno priznamo da se ovdje stvarno ne radi o opreci izmedju prisilnog i slobodnog rada, već izmedju dva privredna sustava, izmedju saradjivanja i laissez-faire-a, izmedju kolektivnog i individualnog čovjeka.

Izmedju svih dosadašnjih svjetskih sporova ova je raspra najznatnija, a važnost joj diže još više to što je u Sovjetskoj Rusiji procvala industrija baš u onaj čas kad su kapitalističke države stale da malaksavaju. Pošto je trgovina zapela, prosječni poslovni čovjek ne može da se danas snadje u zabuni koja je nastala u svijetu. Njemu je pri duši od prilike kao onom psetu na kome je čuveni profesor Pavlov vršio svoje pokuse.

Josif Pavlov, najveći od živućih fiziologa, koji je uživao osobnu zaštitu Lenjinovu, istražuje već pola vijeka zakone koji vladaju ljudskim mozgom. On ima sjajnu laboratoriju u Lenjingradu s tornjevima u koje ne može da dopre nikakav zvuk, i sa potpuno osamljenim sobama za eksperimente. Pogledajmo jedan od najprostijih njegovih pokusa. On uzme obično, zdravo pseto s ulice, koje je vodilo navadni pasji život s veselim drugarima, pa ga priveže na jedan stol u prostoriji zatvorenoj svakom vanjskom zvuku. Nijedan podražaj ne može da dopre do pseta, osim kad to hoće učenjak, koji sve promatra periskopom. Psu je turena u usta cijev od sisaljke, a druge su mu cijevi pričvršćene uz želudac, kako bi se moglo vidjeti i pratiti curenje sline.

Pavlov upotrebljava raznovrsna podražajna sredstva od kojih je najjednostavnije obični metronom. On udesi stvar tako da metronom stane kucati sto puta u minuti a da se u taj isti čas

stvori pred psom, na okretnom podnosu, jedan tanjur s hranom. Ovo se ponavlja sve dotle dok pas ne dovede sto kucaja metronoma u vezu s hranom. Tad će slina stati da curi na sam poticaj metronoma, bilo ili ne bilo hrane. Ovo je podražaj s pozitivnim posljetkom.

Pored ovoga ima i indiferentnih podražaja, na koje je pseto naučeno da ne odgovara. Zatim se metronom udesi na pedeset kucaja. Okretni se podnos i sad pokaže, ali na njemu nema više hrane. Pseto se isprva zbuni. Ali poslije više takvih pokušaja ono nauči da razlikuje sto kucaja, pozitivni podražaj s hranom, od pedeset kucaja, koji predstavljaju negativni podražaj bez hrane. Negativni podražaj djeluje dakle kao zabrana. Dok kod pozitivnog curi slina, kod negativnog ne će procuriti.

Dovle je pseto bilo poučavano samo u onome što je moralo da razumije. Odražaji u njegovu mozgu obilježuju se curenjem ili necurenjem sline. Ali sad tek dolazi pravo iskušenje. Metronom se udesi na sedamdeset i pet kucaja. Pseto se nadje u zabuni. postane neodlučno. Je li to hrana, ili nije hrana? Slina na mahove procuri, pa se ustavi, pa opet počne da curi. Pas se stane ogledati naokolo, počne lajati i otimati se ne bi li se istrgao iz privežnje. Ali ono sedamdeset i pet kucaja neumolno se ponavlja, sve opet i opet. Poslije nekog vremena pseto iznemoglo legne i stane cviliti. Spusti rep, i najzad se preda sudbini.

Kad se stotina kucaja opet vrati te se iznova pojavi hrana, njemu je sad svejedno. Prosto ga je napala čama. Ovdje imamo pravi slučaj nevrastenije koja je nastupila za četiri pet sati. Ali Pavlov zna i da ga izliječi pomoću bromida i dajući bolesniku potrebiti odmor.

Ovo umno malaksanje dolazi od toga što pseto ostane prevareno u nadanju. Ono ne može da se snadje sred podražaja i zabrana na koje je bilo naučeno. Nedostaje mu moć razlikovanja, a posljedica toga je nevrastenija.

Ovaj obrazac možemo da primijenimo na današnje stanje u svijetu, gdje no je sinfoniju dosadašnjeg urednog života uzeo da presijeca neki neskladni udar, nešto izmedju pozitivnog i negativnog, što dovodi ljude u zabunu jer ne znaju znači li hranu ili nestanak hrane. Ovi novi sutonski zvuci koji se šire vasionom pomalo već nadglašuju stari ritam imanja i nemanja na koji je čovječanstvo naviklo. A lupa koja savremenim ljudima kod toga trga živce, ta dolazi od neprekidnog udaranja novih socialnih i privrednih svjetskih sila o napregnutu okosnicu savremenog političkog stanja.

Stari način proučavanja medjunarodnih odnosa sastojao je u tome da su se pomnjivo mjerile usmene ili pismene izjave davane od diplomata u posebnim prilikama, i uzvišene riječi svečanih medjunarodnih govora, kao i beskrajni govori sjajno obučenih punomoćnika sakupljenih

na medjunarodnim razgovorima. Još i sad, državnici kad se sastanu, izmijene strogo po protokolu nekoliko ljubeznih riječi kod čaše vina, te uvjeravaju jedan drugog kako su svi za razoružanje i za sporazum, i nalaze da je sve na svijetu u najboljem redu, dok najednom ne pukne grom iz vedra neba. Tad se svi nadju iznenadjeni i bude im žao na boljševike, ili na Mussolini-a, ili na Kineze ili Indijce, što su učinili ovo li ono čemu se niko od njih nije nadao.

Ima više godina da proučavamo ovu službenu fasadu, stalno slušajući kako vlade proglašuju svoje uzvišene namjere, ali što to vrijedi kad sile nikle iz zemlje ili iz naroda sprječavaju djelatnost vlada ili ih nagone da rade u sasma protivnom pravcu. Pametno je rečeno, vele da je to kazao Dwight Morrow, da mi sudimo sebe i svoj narod po našim namjerama, a druge ljude i druge narode po njihovim djelima.

Naprijed smo pokušali da opišemo temeljne sile Rusije, koje smo općim izrazima krstili privrednim pritiskom, ideološkim pritiskom, narodnim zanosom za promjenom, i probudjenom snagom naroda koji se tek nedavno izbavio iz ropstva. Ova snaga koja je bila vjekovima sputana i kojoj je revolucija odriješila spone, mogla je da bukne u tri razna pravca: ili da traži oduška u vanjskom ratu, kao što je učinila francuska revolucija, ili da se istroši u gradjanskom ratu, ili

da se upregne u rad. Odluka je pala onako kako je tražila privredna zaostalost Rusije.

Ove smo temeljne sile, boraveći u Rusiji, osjetili iz najveće blizine. Ali da dokučimo kojim će one pravcem udariti u budućnosti, treba nam se izdići tako visoko da nam se cijeli svijet nadje u jedan mah pod okom. Iz te visine sagledat ćemo ljudska djela u njihovoj pravoj veličini, i moći ćemo da smotrimo medjusobne odnošaje, ne država, već kontinenata. Da dodjemo do te perspektive treba nam preći preko sitnica i vinuti se duhom u više krugove misli. A nadasve je nuždan oštar vid.

Na svijetu ima dvije miliarde ljudi koji su se za jedan vijek i četvrt tako umnožili da ih danas ima puna tri puta više. Trvenje izmedju pojedinih država vanredno se zaoštrilo poslije rata, zbog nejednake razdiobe izvora privredne moći. Neke su države zasićene pa žele očuvati današnje stanje, jer im ono zajamčuje uživanje povlastica koje su izvojštile privrednom moći stečenom u predjašnja vremena. Druge, zaostale države uzeše da se natječu s povlašćenima hlepeći za većom privrednom moći koju u glavnom mogu da dobiju samo na račun onih prvih već tvrdo ušančenih.

Uz ovaj obrazac naprednih i zaostalih država pristaje i današnja privredna kriza. Ovoj krizi, prvoj u historiji, koja je u jedan te isti mah potresla cijeli svijet, opći je uzrok prekomjerna

moć proizvodnje. Izračunalo se da je na cijelom svijetu ukupna proizvodna sposobnost za 50 od sto veća od stvarne tražnje potrošača. Slika koju nam pruža savremeni svijet pokazuje kako su napredne države klonule pod bremenom proizvoda za koje ne nalaze tržišta. Otud potječe opadanje njihove prekomjerno razvite industrije, kao i nezaposlenost. Na drugoj strani pak opažamo da zaostale države nemaju dovoljno kupovne moći te grozničavo podižu vlastitu industriju da bi zadovoljile svoje potrebe. Iz ovog se vidi da je širenje industrializacije prvi i glavni uzrok ove nevolje na svijetu. U ovakvo svjetsko stanje sad ulazi nov narod s posve novim sistemom i sa silnom, gotovo neizmjernom proizvodnom snagom. S time socializam zadaje nov udarac svijetu već prezasićenom žitom, pamukom i rukotvorinama. Ovo znači da socializam, nakon što je čitav jedan vijek lutao maglovitim putanjama nauke, na posljetku se ipak zbiljski latio jednog velikog posla.

Izmedju ova dva svijeta borba je neminovna. Ustav Sovjetskog Saveza kaže u svom uvodu da je svijet sada podijeljen u dva tabora: kapitalistički i socialistički. Ova su dva tabora skroz protivna jedan drugome u političkim, privrednim i socialnim načelima. Gdje dvije suprotne sile udaraju jedna na drugu, a obje hoće jedno te isto, sukob je neizbježan. Da je taj sukob samo pitanje vremena o tome su svi uvjereni u Moskvi,

a to uvjerenje dijele i svi oni koji su ponešto dublje proučili narav sila koje danas djeluju u Rusiji.

Ko sumnja o takvom uvjerenju Moskve, neka samo pročita stenografski izvještaj šesnaestog kongresa komunističke stranke koji se držao u ljetu 1930.e, ili rezoluciju Egzekutivnog Komiteta Kominterna u pogledu svjetske krize kapitalizma. Doduše nije nova stvar da se komunisti nasladjuju neprilikama kapitalističkih zemalja. Ali u ovim se rezolucijama primjećuje jedan c r e s c e n d o u njihovu likovanju. Komunisti tu navode čitav niz činjenica da dokažu kako poslije rata kapitalizam sve to više opada, kako mu je ravnotežje podrovano, kako mora doći do prevrata u svjetskom proletariatu koji će privrednu krizu pretvoriti u političku, te kako će napokon buržujske zemlje, da bi se spasle od prijeteće propasti, navijestiti rat Sovjetskom Savezu. Isto onako kako je posljednji rat rodio rusku revoluciju, da će budući rat biti uvod u svjetsku revoluciju. Gradjanski rat imao bi da preobrazi svijet, koji je sad rasječen u okomite odsječke, narodne države, te da ga razreže u vodoravne slojeve kapitalista i radnika. Radi toga su sekcije Kominterna u raznim državama dobile upute da pokrenu na sve strane novinsku vojnu na obranu Sovjetskog Saveza protiv očekivanog izvanjskog napadaja.

SOCIALISTIČKI TABOR

Sukob izmedju dva sustava uzeo je oblik borbe za privrednu moć. Stoga treba da pregledamo izvore moći u socialističkom taboru. Istina ne možemo da ih izmjerimo, ali možemo da utvrdimo njihovo postojanje.

Prvo i prvo, Sovjetski je Savez gospodar najveće zemlje na svijetu u jednom komadu. Ova je zemlja tako bogata prirodnim bogatstvom da joj nigdje para nema; u njoj se nalaze bezmalo sve poznate rude, a tek su ih počeli kopati; šume su tako prostrane da je sječa samo jedne četvrtine godišnjeg prirasta unijela zabunu u svjetsko tržište drva; više miliona kvadratnih kilometara dobre zemlje još leži u ledini. Godine 1930.e jedna petina obradjene zemlje na svijetu pripadala je Sovjetskom Savezu. Priroda je sazdala Rusiju velikom omjerom i načinila ju plodnu hranom mimo sve ostale zemlje. Na to silno prirodno blago sad se primjenjuju pravila znanosti; u tome eto sastoji izaziv Sovjeta kapitalističkoj privredi.[28])

[28]) Sovjetska Rusija proizvela je predmeta za produkciju u vrijednosti od 4½ miliarde rubalja 1927—1928.e godine, a 1931.e u vrijednosti triput većoj (oko 14 miliarda). Njezin proizvod životnih namirnica i predmeta za potrošnju vrijedio je pak 1927—1928.e nešto više od 6½ miliardi rubalja, a 1931.e preko 12 miliarda. Prema tome vrijednost cjelokupne proizvodnje podigla se za četiri godine od 11 na 26 miliarda rubalja, t. j. za 140%.

Drugo, Sovjetska se Rusija nalazi pod političkom i privrednom diktaturom. Nijedna druga zemlja ne može da se s njom uporedi, jer je njena veličina čini posebnim jednim dijelom svijeta. Socializovana privreda podredjena jedinstvenom planu i centralizovanoj vlasti dopušta da se u njoj vrši raspodjela narodnog prihoda u granicama čitavog jednog kontinenta. Na tom ogromnom prostoru država raspolaže svim izvorima bogastva i sva je privredna moć usredotočena u njenim rukama. Zaštitu protiv privrednih zakona vanjskog svijeta obezbjedjuje državni monopol vanjske trgovine. Sve je ovo dalo povoda jednom zajedljivom učenjaku kao što je Salvador de Madariaga da reče kako je Sovjetska Rusija danas jedina zemlja na svijetu u kojoj se drži red onako razborito i dosljedno kako to dolikuje razumnim ljudima, dok u svemu ostalom svijetu da vlada anarhija. Povrh toga ističe Madariaga kako opreka izmedju jedne gotove osnove na jednoj strani i nestašice svake osnove na drugoj smućuje ljude ali ih ujedno i podražuje, pa to, veli, najvećma doprinosi širenju boljševičkog pokreta u svijetu. Ali je napredovanje tog pokreta ograničeno bezumnošću boljševičke propagande.

Treće, boljševici očevidno pretvaraju Rusiju iz jedne nazadne poljodjelske zemlje u razmjerno naprednu industrijsku zemlju, i to dosad nevidjenom brzinom.

Četvrto, ovo se preobražavanje sprovodi uz cijenu dosad neodredjenih ljudskih žrtava. Čitavo jedno pokoljenje valja da pregori svoje neposredno blagostanje. Ove žrtve pak najvećma terete one staleže koje država ne zaštićuje u svojem socialnom programu. Ovi staleži postepeno izumiru.

Peto, reklo bi se da se izgradjuje jedan novi tip socialnog stvorenja, kolektivni čovjek, bezlična neka masa pčela radilica u ogromnom pčelinjaku, s novom prosvjetom, novim jezikom, novim društvenim oblicima, i novim običajima.

Sve skupa uzevši, Sovjetska je država vješto vodjena mašina koja može da uloži ogromnu privrednu moć u borbu s protivničkim taborom. Ova država traži nova tržišta. S privrednim bogatstvom čitavog jednog kontinenta i raspolažući čak s posljednjom parom svojih 160 miliona državljana, ona može da prodaje po svaku cijenu samo da joj se dobaviti inostranog novca kojim će platiti uvezene mašine. Neograničena vlast u zemlji dopušta joj da izvozi i hranu koja je potrebna za domaću potrošnju. Sovjetski izvoz cijenio se 1930.e na blizu 30 miliarda dinara, te je od 1929.e bio narastao za 21 od sto, dok je izvoz drugih država za to vrijeme spao prosječno za 12 od sto.

Ruski pšenični pojas, 5000 kilometara dug i veće od 300 kilometara širok, čuveno »crnozemlje«, bogata je crnica od rastvorene stepne

trave, najbolja orać́a zemlja na svijetu. Ona je pored toga i ravna, i ima najpovoljniju oborinu, od 400 do 500 milimetara.[29]) Veliki dio ove djevičanske zemlje još čeka da je plug uzore. Godine 1930.e izvezlo se iz Rusije 3 miliona tona i po žita, a od toga blizu milion tona pšenice. Godine 1931.e prinos žita nadmašio je 100 miliona tona. Kad se dovrši Južno-Sibirska željeznica, kojom će se spojiti Troick, u južnom Uralskom kraju, s Rostovskom lukom, Rusija će obladati svjetskim tržištem žita.

I drugi predmeti ruskog izvoza rastu u obimu, tako ulje i pamučne tkanine koje se izvoze u Aziju, pa šećer i čitava brda jeftinih konzerva u kutijama, dijelom od ribe a dijelom od voća koje je prije gnjilo po cijeloj južnoj Rusiji. Kako je moguće procijeniti trošak proizvodnje ovih

[29]) Žitom (pšenicom, ječmom i zobi) bilo je zasijano 1925.e godine 15½ miliona hektara, a 1928.e 24 miliona ha. U posljednje tri godine bila je žitom zasijana površina:

	u cijelom Sovjetskom Savezu	u samoj Ukrajini
1930.e	47,740.000 hektara	8,920.000 ha
1931.e	47,260.000 „	7,110.000 „
do 30 VI 1932.e	41,710.000 „	5,080,000 „

Pšenica je od toga predstavljala 1930.e polovicu (u Ukrajini ³/₅), a slijedećih godina nešto više od polovice (u Ukrajini 1931.e jedva ⅓, a 1932.e niti ¼). Tako je 1931.e bilo pod pšenicom 21½ milion hektara oranica, a od toga u Ukrajini, toj dosadašnjoj žitnici Rusije, samo malo više od 1 milion hektara. Ovo pokazuje, na jednoj strani nazadak u Ukrajini, a na drugoj silni napredak u drugim krajevima, naročito u Kavkazu i Sibiru.

predmeta kad država uopće ne plaća zemljišne rente, a radništvu daje u gotovu samo toliko da može da se održi u snazi, dok ga inače namiruje ne novcem već oduševljenjem za izgradnju socializma? Tako zvani dumping nužno će dovesti do sve većeg ogorčenja kako se bude zaoštravala utakmica izmedju Rusije i drugih država.

Ovaj je sovjetski sistem mogao da bude proveden u djelo samo zahvaljujući medjunarodnoj situaciji poslije rata. Kapitalistički se tabor tad razdijelio na dvije strane: na jednu stadoše pobjedničke, a na drugu pobjedjene države. Njemačka, stenjući pod teretom reparacionih dugova kojima su bili opterećeni i njeni sinovi i unuci, i srdita zbog gubitka Poljskog koridora i zabrane Anschluss-a Austrije, potražila je protutežje protiv Francuske u bauku boljševizma. Stanje Evrope bivalo je svake godine povoljnije za Sovjete. Za Njemačkom se povela Italija te i ona stupila u privredne veze s Moskvom. I druge pobjedjene zemlje, kao Madjarska i Turska, staviše svoj uticaj na vagu. Štaviše, neke evropske države odobriše Sovjetima trgovačke kredite, tako Velika Britanija, Njemačka, Austrija, Italija i Norveška. U doba ove svjetske depresije vidimo kako se te države bore same sa sobom ne znajući bi li dalje prodavale Sovjetima ili bi radile da skrše sovjetski dumping.

Hoće li Sovjetima poći za rukom da zavladaju svjetskim tržištem? Nepogrešivi nas pra-

vednici uvjeravaju da je Sovjetska Rusija slamni orijaš. Istina u njenom privrednom napretku ima mnogo slabih strana. Svi joj temelji nisu od betona i od čelika. Ali lako može biti da će se riješenje sukoba nametnuti prije nego li ove slabosti izadju na vidjelo. Veoma je ozbiljna stvar nedostatak saobraćajnih sredstava.[30]) Najveća je prepreka na putu k izvršenju plana bez svake sumnje nestašica potrebite spreme kod radenika. Ali je država posljednje godine dobavila izvana 13.000 novih stručnjaka. S općom nezaposlenosti u cijelom kapitalističkom svijetu takvi se stručnjaci lako nalaze i za malu platu.

Samo ako ne dodje do privredne blokade ili do pravog rata, Sovjeti će bez sumnje produžiti izgradjivanje socializma. Privredna bi blokada stvarno imala za posljedicu samo odugovlačenje ovog rada. No sve i da se komunisti zbace s vlasti, ove će se socialističke ustanove po svoj prilici održati, ako li ne sasvim, a ono bar dijelomice. Ali šta će biti kad seljaci postanu klasno svjesni te svi budu organizovani u kolektivnim zadrugama? Ne će li oni tada postati protivnici ovake države? U neku hoće. Ali prije ne će, jer kolektivni čovjek nikad ne diže bunu. Njihaljka može da se nagne na drugu stranu samo ako bi jednom bio izgradjen socializam te bi ishlapilo oduševljenje i nastupio obični dnevni život. Tad će možda čovječja narav pokazati da je ipak ostala ista onakva kakva je oduvijek bila. Sve ono što rade komunisti može najposlije da izadje samo na to da će se izliječiti privredna zaostalost Rusije. Prava opasnost za Sovjete leži po našem mišljenju u blagostanju. Kolektivizam, za kojim stoji sila, dobar je u oskudnosti. Pitanje je hoće li se on moći održati u izobilju, kad sila bude uklonjena? No od toga smo još veoma daleko.

[30]) Saobraćaj je nanovo zapeo u prvoj polovini 1932.e godine, regbi još teže nego god. 1930.e (Vidi str. 183.). Ove saobraćajne smetnje imale su za posljedicu zastoj, pa opadanje proizvodnje. Ovo se osobito osjetilo u teškoj industriji, koja nije mogla da na vrijeme dobiva potrebiti ugalj i kovine. Da se doskoči ovom zlu, bio je smijenjen Narodni Komesar Saobraćaja i osnovani posebni željeznički sudovi, s ovlaštenjem da udaraju nove, teške disciplinske kazne nepokornom i nemarnom željezničkom osoblju. To je nešto pomoglo, osobito isprva, ali se prilike nisu mnogo poboljšale. Ako se ovome ne nadje lijeka, dolazi u pitanje čitav privredni plan.

Imamo li se s vojničke strane rašta bojati Rusije? Je li prilika da će onamo iskrsnuti jedan Crveni Napoleon? Dosad su Rusiju uvijek štitile velike daljine. Ali uz centralizovanu vlast i industrializaciju danas ju se može lakše raniti. Ona sad ima više životnih živaca. Recimo da jedno Savezničko brodovlje prodre kroz Dardanele i iskrca vojsku u Kavkazu da bi se domoglo ruskih izvora petroleja; okupacionoj vojsci ne bi bilo teško održati se na liniji planina. Predvidjajući sličnu opasnost Sovjeti su se bacili na zrakoplovstvo i na hemijsko oružje, a kod toga im

pomažu strani stručnjaci. Crvena se Armija stalno broji na 562.000 ljudi, ali na ovaj ili na onaj način, vježba se za vojsku cijela zemlja. Računa se da bi Sovjeti mogli dići petnaest miliona vojnika na obranu svoje države. Ko vjeruje da bi seljaci ustali na oružje da pomognu tudjim napadačima pokazuje da baš nimalo ne poznaje m u ž i k a.

Napokon se postavlja pitanje ima li ruski narod kakvo osobito svojstvo po kojemu bi mogao da se uspješno natječe s naprednijim narodima? Po mome mišljenju Rusi pokazuju očevidnu sposobnost za udruživanje. Ako mašinsko doba doista zahtijeva tijesnu saradnju izmedju ljudi, tad će Rusi vjerovatno da svima prednjače.

Sa malo mašte možemo da uporedimo ovo njihovo socialističko ustrojstvo sa sunčanim sustavom. Planeti se obrću i koturaju utvrdjenim redom. Na vanjskim rubovima može da bude smuće i nepravilnosti. Ali se svi oni koturaju okolo sunca, a po nekom osobitom zakonu čitav se sunčani sustav pomiče u vremenu i prostoru k Herkulovu zviježdju. Nalik na to postoje i u socialističkom ustrojstvu Rusije utvrdjeni odnošaji, pa gibanje i nemir. Kod toga se ipak sve pospješenom brzinom okreće oko jedne središnje sile, a čitav sustav po logici svoje prirode napreduje u vremenu i prostoru k jednom jedinom cilju, koji se zove svjetska revolucija.

KAPITALISTIČKI TABOR — AMERIKA

Sve ovo ima naročitu važnost za Ameriku. Amerikanci stoje danas pred pitanjem kako da se Amerika prilagodi novom mašinskom vijeku. Imaju li oni što da nauče od Rusije? Prvo i prvo, Amerika posjeduje sistem koji će imati dosta nedostataka, ali koji ju je iz položaja jedne poljodjelske kolonije podigao nad sve ostale države, te ona danas služi za ugled svima koji traže da poboljšaju svoje stanje. Onda su Amerikanci narod pretežno srednjostaleški, jer je kod njih bogatstvo jednoličnije razdijeljeno nego li u ijednoj drugoj zemlji na svijetu, izvan Rusije.

Ostavimo na stranu one činioce u ruskoj situaciji koji potječu iz zaostalosti Rusije. Amerika nije privredno zaostala zemlja. Može biti da je i način kojim Sovjeti raspolažu kapitalom i radnom snagom dobar samo da se popravi zaostalost, a čim se to postigne da više ne će vrijediti. U političkom pogledu Amerikanci su zakleti neprijatelji diktatorstva. U socialnom pogledu mrska im je i sama pomisao na kolektivni život. U privrednom pogledu pak Amerika ne bi nikad dozvolila da se osiromaši njezin narod radi ojačanja države. Dakle Amerika nema baš ništa da nauči od Rusije?

Ja bih ipak rekao da ima. Ali ko će da o tome izreče nepristran sud? Rusi koji su izgubili s revolucijom, čak i oni koji su iskreni, a to nisu svi, preveć su ogorčeni kao klasa da bi nam u

tome mogli pomoći. Oni Rusi pak koji su dobili s revolucijom ti su samo željni da opravdaju svoj dobitak. Ne mogu da nam budu pouzdani savjetnici oni Amerikanci koji su na šteti sa sovjetske trgovine ni oni koji pokazuju svoje veliko rodoljublje nemilosrdno osudjujući sve što nije amerikansko. Ovi, razumije se, žele da Sovjeti izgube. A ne možemo se osloniti ni na Amerikance koji su na koristi sa sovjetskom trgovinom, niti na one strastvene reformatore koji bi se radovali uništenju omiljelih nam ustanova samo da im je sprovesti promjene koje im leže na srcu. Ovaki su Amerikanci dakako radi da Sovjeti pobjede.

Po onome što se nama čini, jedini nadležni sudac bio bi jedan prosječni Amerikanac živa i pronicava duha, jedan od onih koji se broje u red srednje imućnih ljudi — recimo čovjek koji ima svoju kuću, možda i svoj automobil, i koji ima porodicu te ne bi bio rad da mu bude kolektizovana, ali koji ne striže kupone, već su mu ruke i mozak jedini izvor prihoda. Znamo, nemoguće je naći prosječnog čovjeka, ali bi bilo veoma zanimivo čuti što bi on rekao o onome što se zbiva u Rusiji, ma da bi bilo teško snabdjeti ga nepristranim obavijestima.

Sva je prilika da bi ovakav prosječni čovjek ostavio na stranu sve sitnije tečevine sovjetskog sistema, kao socialno osiguranje i sniženje radnog vremena, pa i socialne posljedice kolektivizma, a da bi upro u jednu korisnu ustanovu koju

bi Amerikanci mogli da zavedu u svojoj zemlji. A to bi bilo da se izradi jedan primjereni državni plan, osnovan na privatnoj svojini, kojim bi se izravnala proizvodnja s potrošnjom, nešto čega danas nema, i zbog česa je nastala ova svjetska kriza. Tu ne pomaže prosto upozoravanje proizvoditelja da je proizvodnja prekomjerna te da nema izgleda za prodju. Kako su takve opomene uzaludne najbolje se vidi kod gojitelja pamuka na Jugu Sjedinjenih Država, gdje svaki gojitelj čeka da njegov susjed ograniči svoju proizvodnju, a on medjutim sadi dalje što god više može.

Amerikanci moraju da naprave kakav takav plan da doskoče nezaposlenosti u svojoj zemlji, te da bi im radnici mogli da budu što bolje plaćeni, i da bi im se osiguralo zaposlenje i mirovina. Treba svakako obuzdati nesmiljenu utakmicu koja se razvila po načelu l a i s s e z - f a i r e.

Prije ili poslije morat će Amerika ipak da uvidi da ona ne može da gomila zlato kad u svijetu nema suvišnog, nevezanog zlata, a pogotovu da ne može biti da ona usto još primorava dužnike da joj otplaćuju glavnicu i dobit na šesnaest miliarda vanjskog duga, i da ujedno kupuju njezine proizvode. Amerika ulazi sad u oštru utakmicu s jednim zatvorenim i kontrolisanim sustavom. Pouzdavati se dalje u l a i s s e z - f a i r e bilo bi isto kao nasloniti se na vojsku raspršenih dobrovoljaca protiv jedne vojske od za-

nata koja je sposobna da se u svaki čas sakupi u jedno te da redom potuče dobrovoljce gdje god ih zateče.

Uostalom Amerika je već načinila prve korake k planiranju. Za vrijeme ove depresije razne države Unije kao i savezna vlada odobravaju ogromne svote za javne radove kako bi bar donekle doskočile nezaposlenosti. Federalni Rezervni Sistem bez sumnje je uspješan pokušaj u pravcu financijskog plana. Medjudržavna Trgovinska Komisija uzela je da upravlja prometom robe za korist općinstva. Državne komisije opće koristi štite interese onih koji kupuju na otplatu, i ograničujući utakmicu sprječavaju dvostruko trošenje na ista postrojenja. Savezna vlada doznačuje raznim radio-stanicama zračne kanale. Postignut je i sporazum izmedju pojedinih država u pogledu gradnje kolnih puteva tako da će se u napredak sve to rjedje dogadjati da jedna krasna cesta stigavši do granice druge države svrši u divlju pustoš. Ali sve ovo što je učinjeno tiče se samo financija, koristi i saobraćaja. Proizvodnja i potrošnja ostaju naprotiv još uvijek neuravnotežene, te nesigurnost zaposlenja i nadalje muči radnika čineći ga sve to spravnijim da sluša izazovne poruke Moskve.

Ovim ne mislim kazati da bi Amerika bila voljna trpjeti kolektivizam, a ne bih niti rekao da dosadašnji sovjetski razvitak dokazuje da bi ovaj sistem u redovnim prilikama bio i za samu

Rusiju bolji. Ali u vremenima krize, i kad se traži kako bi se izbjeglo ponavljanje kriza, ovo svjetsko planiranje ima takve prednosti koje privlače pažnju cijelog svijeta. Izrada privredne osnove postala je naposljetku opći svjetski problem. Zavedenje Privrednih Vijeća uz bok evropskim vladama prvi je korak k centralizovanom planiranju. Da Amerika ima bar djelomični privredni plan, ne bi američke firme jedna drugu pobijale na svjetskom tržištu, već bi pokazivale jedinstveni front. Ovako pak one prepuštaju poslove stranim konkurentima. Medjusobno natjecanje Amerikanaca u inostranstvu nanijet će bez sumnje veliku štetu američkoj privredi. Neke evropske države već slijede primjer Sovjeta u upravljanju vanjske trgovine. Amerika s današnjim bezglavlje i uz laissez-faire ne će nikako moći da odoli ovoj organizovanoj i po planu vodjenoj socialističkoj utakmici. Napokon će i ona morati da smisli pametan plan. Šta će i koliko da obuhvati taj plan, i kako će da se prilagodi američkim načelima lične iniciative, trebat će da se postepeno okuša. Okosnica planske organizacije već postoji u takvim ustanovama kao što je Federalna Trgovinska Komisija. Proučavati kako će se ići naprijed to je prvo svojstvo državničke mudrosti.

Povjesničar Seeley je kazao da je Britansko Carstvo stvoreno u nastupu nesvijesti. To je engleski način izražavanja, kojim hoće da kažu

da je Britanija skoro u svim odlučnim časovima svoje historije imala na kormilu državnike koji, znajući da čitaju znakove vremena, nisu žalili žrtvovati trenutni dobitak daljoj i većoj koristi. Takvi dalekovidni ljudi potrebni su i Americi.

Stvarati naprečac odluke pod pritiskom bojazni od sovjetske utakmice, bacilo bi sjenku na političku mudrost Amerikanaca. Recimo da američka vlada zabrani trgovanje sa Sovjetima; Njemačka i Italija jedva će to dočekati kako bi im one prodavale mašine koje im trebaju. Ni izgonom stranih komunista ništa se ne postizava van što se veoma mali postotak aktivnih agenata komunizma uklanja iz zemlje.

Pred neke dvije tisuće godina vodjen je jedan trgovački rat u Sredozemnom Moru. Od vremena do vremena ustao bi u rimskom senatu, bilo da bi bio izazvan ili bez izaziva, starac Katon te bi doviknuo drugovima: »Delenda est Carthago!« Napokon je došao dan kad su ga poslušali, i Kartaga je bila razorena. I mi imamo svoje Katone koji bez prestanka viču: »Srušite ovu modernu Kartagu; istrijebite to gubavo sjeme gusarsko i uništite ropsku državu koju su sazdali«. Ovi bi Katoni naših dana ipak morali znati da su prošla vremena kad je jedan narod mogao da okrene pod mač čitav jedan drugi narod. Oni bi učinili bolju uslugu domovini da upotrebe svoje znanje za ispitivanje jakosti i slabosti socialističkih napadajnih sredstava, te nam

pokažu kako će se napraviti plan proizvodnje a da se ne žrtvuju ustanove koje su nam srcu prirasle.

Amerika može lako da se ogleda s ovom socialističkom takmom na svojem vlastitom zemljištu. Ustreba li ona može da se lati obranbenih mjera kao i Sovjeti. Ne smijemo zaboraviti da je američka industrijska tehnika uopće najnaprednija na svijetu. »Prirodjeno oštroumlje« njezina stanovništva nije niposto oslabilo, ma da su američki industrijski inžinjeri uvjereni da bi napredak bio još brži kad bi se zabranilo trustovima da kupuju i pod ključ zatvaraju patente novih izuma koji bi nače pokazali kako su zastarjela njihova današnja postrojenja.

Ali megdan ne će se dijeliti kod kuće. Amerika je primorana da prodaje u inostranstvo. To je za nju pitanje opstanka.

NIČIJA ZEMLJA — ISTOK

Izmedju socialističkog i kapitalističkog tabora leži, da tako rečemo, Ničija Zemlja, čitav Istok, koji nije ni socialistički ni kapitalistički, ali je takodjer rastvoren strahovitim dogodjajima posljednjih godina.

Istok mami Rusiju po »logici geografije«. Carsku politiku porusivanja zamijenila je sovjetska politika prosvjetne autonomije u federaciji, koja ide na ruku raznim narodima da bi sačuvali

svoju vlastitu prosvjetu, svoj jezik, svoju umjetnost, svoje priče i pjesme. Kritičari prigovaraju da prosvjetna autonomija ništa ne stoji središnju vladu, te da bi narodnosti volile imati materialne koristi nego prosvjetnu slobodu. Bez svake sumnje postoji jak separatistički pokret u Ukrajini i Gruziji, jer tamošnji narod osjeća da on kod opće raspodjele narodnog prihoda više daje nego prima. Novac iscijedjen iz ovih republika troši se na podizanje Istoka. Velikoruska plima poplavljuje Sibir i Središnju Aziju, te je doprla čak do medjašnog planinskog zida. Pri tom ona uzdiže marksistički sistem na oči susjedima koji ne mogu da ostanu ravnodušni prema radu, od kojega mogu da se nadaju bar svome privrednom oslobodjenju. Hoće li se ova plima preliti preko zida?

Već smo vidjeli da se Lenjinizam nazivlje Marksizmom imperialističkog doba. (Na drugom mjestu Stalin kaže da je Lenjinizam skladni spoj ruskog revolucionarnog nadahnuća i praktičnog amerikanskog duha). Po Lenjinu je imperializam kapitalizam na umoru, jer dovodi protuslovlja kapitalizma do krajnih granica, iza kojih počinje revolucija.

Imperializam krije u sebi tri opreke:

1) Izmedju kapitala i radne snage.

2) Izmedju raznih financijskih grupa koje se jagme za izvorima sirovina i za radnom snagom, te se radi toga otimlju o koncesije, uticajne sfere, mandate i kolonije.

3) Izmedju malog broja moćnih država i stomilionskih kolonialnih, nazadnih i podložnih naroda.

Stalin razvija ovaj svjetski program:

a) Svijet je razdijeljen na dvije strane; na jednoj je manjina, to su napredni narodi koji drže u svojim rukama novac te izrabljuju ostalo stanovništvo zemlje; na drugoj je strani većina koja sastoji od kolonialnih i podložnih naroda.

b) Ove kolonije i podložni narodi sačinjavaju ogromnu rezervu sila za imperializam.

c) Ovi su podložni narodi već udarili putem nacionalizma, te traže da se oslobode od imperialističkog jarma.

d) Proletarski pokret u naprednim državama i nacionalni pokreti u zaostalim zemljama imaju zajedničkog neprijatelja — a to je zapadnjački imperializam.

Drugim riječima, klasna borba u naprednim zemljama prati se klasnom borbom medju narodima. Stoga Sovjeti pomažu čisto nacionalne pokrete samo da im je srušiti imperializam u nazadnim državama.

Ruska revolucija ima kao i bog Janus u rimskim hramovima dva lica, jedno koje gleda u istok a drugo okrenuto k zapadu. Rusija se sad obraća k istoku; od svih poratnih pojava ova ima najveće značenje za budućnost. Istok, koli-

jevka čovječanstva, slao je od pamtivijeka valove osvajača na Evropu, jedne za drugima Hune, Avare, Madjare, Mongole, Turke. Arapska civilizacija cvala je u Španiji isto tako kao u Africi i u Bagdadu. Ali s preporodom Evrope struja uze protivni pravac. Zapadnjačka znanost i otkrića velikih moreplovaca postepeno spraviše Aziju pod jaram Evrope, dok u vrijeme svjetskog rata, 1914-18.e, ne stadoše da pucaju obruči imperializma. Otad je pokret preporoda i nacionalizma zahvatio čitav Istok.

Hans Kohn, njemački autoritet u pitanjima nacionalizma, dijeli poratni svijet u tri velike družbe sa zajedničkom sudbinom:

1) Kontinentalna Evropa, u kojoj su samodržavlje i privredna samoživost pojedinih naroda dotjerale nacionalizam do takvog bezumlja da će sve ove države svršiti samoubijstvom ako se na vrijeme ne udruže.

2) Anglosaska zajednica, Britanska Imperija i Sjedinjene Države, prva pomorska sila na svijetu, kojoj su interesi rasijani po cijelom svijetu, a najjači su joj u Aziji.

3) Svi narodi Azije i Sjeverne Afrike koji su zajedničkom sudbinom svezani u borbi za oslobodjenje od imperialističkog jarma.

Prva od ovih zajednica, Kontinentalna Evropa, izgleda da je iznemogla te da nije više kadra da se širi. Sasvimtim stara borba izmedju Istoka i Zapada nije prestala već se obnavlja u orija-

škom boju izmedju druge i treće skupine, izmedju Anglosaske Zajednice i one koja obuhvata svu Aziju i Sjevernu Afriku.

Jedina sila izvan ova tri kola, koja ne pripada ni Istoku ni Zapadu, već je ujedno Istok i Zapad, to je Rusija. Ovoj je zemlji i po zemljopisnom položaju i po duševnom srodstvu sudjeno da se koleba izmedju jedne i druge strane. Sad se ona okrenula na istočnu stranu te je izašla pred miliarde naroda Istoka s programom narodne autonomije u federaciji, svezavši tako za socialnu revoluciju narodnu borbu za oslobodjenje od imperializma.

Sovjetski Savez nudi svoj ustav kao uzor svjetske federacije Sovjetskih republika. Republike Saveza nisu ograničene na današnju teritoriju, već treba da nastoje da privuku u zajednicu i druge narode čim ovi prihvate socialistički ustav i dovedu svoju privredu u sklad sa Savezom.

Kapitalizam, kažu komunisti, nije kadar da ostvari sličnu saradnju izmedju naroda. Radi ostvarenja ovakvog svjetskog saveza Sovjeti šire naobrazbu po Istoku, radi toga su oni rastavili crkvu od države i usvojili borbeni materializam. Radi toga uzdržavaju Istočni Universitet u Moskvi, i troše velike svote novaca na izobrazbu djaka iz istočnih zemalja, te im često plaćaju i put da idu širiti sovjetsku nauku u svoj rodjeni kraj. Osobite se pak pogodnosti pružaju

sovjetskim gradjanima koji su voljni da uče turski, perzijski, kineski, pa i hindustanski jezik.

Sovjeti su svoje neposredne susjede, Tursku, Perziju i Afganistan, već privezali za sebe nizom prijateljskih ugovora o nenapadanju i neutralnosti, koji su očevidno napereni proti imperialističkim zemljama Zapada. Oni su načinili odlučne korake da obezbjede dvostranu saradnju po ovim ugovorima, pa su se radi toga odrekli svih koncesija, povlastica i vjeresija koje je carska Rusija imala u tim zemljama i u Kini. Oni priznaju jednaka prava urodjenicima tih zemalja i podlažu se sudjenju njihovih sudova. S time što su izbrisali sve socialne nejednakosti, i svaku razliku izmedju višeg i nižeg naroda, oni su znali da steku prijateljstvo Istoka — Rusi dobro poznaju i razumiju Istok.

Podjarujući nacionalizam istočnih naroda protiv evropskog imperializma, Sovjeti rade da ujedine Aziju u jedan veliki savez, da izgrade sveazijsku privredu, priznavajući pri tom svakoj državi ustavom zajamčeno pravo da po volji istupi iz saveza. Već 1905.e kazao je čuveni socialistički prvak Kautsky, danas zakleti neprijatelj boljševika, da će ruska revolucija probuditi narode Srednjeg Istoka i Azije na nov historijski život, a to se proroštvo evo sada obistinjuje. Istina Istok ne će da čuje za komunizam. Ali je politici Sovjeta dobro došao svaki otpor proti vlasti kapitalističkih država. Što se toga tiče, danas

i posljednje selo na Istoku ispovijeda Wilsonov nauk o samoopredjeljenju naroda.

Azija se modernizuje mnogo brže nego li se obično misli. Sve ove zemlje od Turske do Kine naprežu se da se iz Srednjega Vijeka vinu u industrijsko doba preskočivši jednim mahom stepenice koje se nalaze posrijedi. Sve su se one sad zaletjele da osvoje privrednu moć, povodeći se u tome za zapadnjacima. Najveće tržište budućnosti bit će bez svake sumnje Azija, u kojoj će tražnja biti neizmjerno velika, kad se rasprostranjenjem procesa modernizacije jednom probude želje i potrebe potrošača. Istina je da ove azijske zemlje imaju danas slabu kupovnu moć, naročito otkad je bila oborena cijena srebru. Ali one su ipak uvelike sposobne da trguju, jer imaju da daju u razmjenu sirovine i razne tržne povlastice. Sovjeti smatraju najveći dio Azije za svoje posebno tržište, jer drže da će zahvaljujući tako zvanim prednostima socialističkog sistema oni u tom dijelu svijeta moći da prodaju jeftinije od kapitalističkih država. Svakako im ide u prilog to što imaju najkraće kopnene putove za prevoz trgovine.

Kod ovog prodiranja na Istok najznačajnija je pojava industrializacija Sibira i Središnje Azije. U te se zemlje redom sipliju milioni rubalja. Kuznecka kotlina je najprostraniji iskorišćivani rudnik uglja na svijetu. Onamo, duž pospane kineske granice, danas se u sav mah grade tvor-

nice čelika, livnice željeza,[31]) fabrike hemijskih proizvoda, tkaonice.

Turkestansko-Sibirska željeznica, glavni trgovački put Sovjetske Vlasti, koja je dovršena aprila 1930.e, spaja žitnice Sjevera s predjelima gdje se goji pamuk. Svake godine dolaze u one daleke krajeve novi doseljenici i novi gradovi niču iz zemlje, u posljednje vrijeme čak se i Baljkaško Jezero pojavilo na karti kao lječilište. Tako huka industrijske civilizacije budi polovinu jednog kontinenta iz dugog vjekovnog sna.

Umjetno natapanje Središnje Azije upravo je za priču. Ovo zaledje drevnih carevina bilo je oduvijek leglo osvajačkih plemena kojima je bogatstvo ležalo u stoci i u navodnjivanju. Povjesničari ne mogu nikako da se slože u tome koji je bio uzrok propasti država koje su se ovuda

[31]) God. 1931.e Sovjetska je Rusija na području željezne industrije prestigla Veliku Britaniju. Ruska je proizvodnja te godine bila oko 9½ miliona tona (pola livenog gvoždja, a pola čelika), t. j. za 1 milion tona jača od britanske. U 1932.oj ona je još jača, premda se poslije mjeseca maja ove godine u svim teškim industrijama opaža neki zastoj. Mjesečna proizvodnja u prve dvije trećine ove godine iznosi prosječno oko 1 milion tona (od toga je nešto manje od polovine čelika). Ovo bi odgovaralo godišnjoj proizvodnji od 12 miliona tona, t. j. za 2½ miliona tona većoj nego li je ona 1931.e. Porast bi prema prethodnoj godini bio priličan (26%), iako znatno manji od predvidjenoga u Planu. Ali do kraja godine prilike mogu lako da se promijene, na bolje ili na gore, prema tome hoće li sadašnje smetnje potrajati ili će im se naći lijeka.

prostirale. Jedni kažu da su ratovi toliko istrijebili stanovništvo da je bilo ponestalo radne snage potrebne za natapanje. Kako je dolazilo sve manje vode kanalima, manje je i ishlapljivalo, pa su naposljetku i kiše postale rjedje. Pod Turcima se Mezopotamija preobratila u pustinju. Ali može biti i to da su vladajući vjetrovi promijenivši smjer bili prestali nositi vlagu, pa da su s tim i izvori presušili. U naše doba možemo da vidimo kako se u zapadnoj Americi preobrazio velik prostor suhe zemlje, uslijed toga što sad onamo pada više kiše pošto ishlapljuje više vode iz umjetnih naplava. To isto postizava se danas u Središnjoj Aziji ogromnim radovima za natapanje zemlje koja je odredjena za gojidbu pamuka. S ovim se stvara pod crvenom zastavom novo središte privredne moći tik uz granicu Kine.

Drugo što pada u oko, a što je takodjer veoma važno, to je novi duh kojim dišu narodi Istoka. Svud se opaža promjena u njihovu držanju prema bijelom čovjeku: kako s kraja na kraj arapskog svijeta, tako u Indiji, gdje se rasplamtio pokret za punu nezavisnost, i u Kini gdje narod traži carinsku nezavisnost i ukinuće ekstrateritorialnosti. Velika Nordijska rasa još se drži, ali joj se Istok izmiče iz šaka. Ko je god došao u dodir s ovim ljudima, od Bospora do Kineskog Mora, i okusio njihov kruh i sol, morao se uvjeriti da je čitav Istok pregnuo da izvojšti privred-

no i političko oslobodjenje od imperializma bijelog čovjeka.

Tu je uostalom i Japan, koji se za četrdeset godina iz plemenske države pretvorio u industrijsku naciju, i to tako silnu da je njezin glas često odlučan u svjetskim vijećima u Versaju i u Ženevi. Japan je prisvojio naše znanje, i sa svojom jeftinom radnom snagom postao opasni takmac Evropi i Americi u borbi za azijska tržišta. Njega je geografski položaj primorao da pusti žile na azijskom kopnu, gdje može da dobije potrebne sirovine i dovoljno prostora za širenje. Na zahtjev Amerike i Britanskih Dominija, Engleska nije htjela da 1922.e obnovi svoj savez s Japanom. Usto je Amerika zatvorila vrata Japancima svojim zakonom o isključenju useljenika iz godine 1924.e. Tako se i Japan morao okrenuti k Aziji te u njoj vidi svoju budućnost. Odnosi izmedju Tokija i Moskve, iako tajneni, dosad su uvijek izgledali prijateljski. Sovjeti su se stalno trudili da postignu neki sporazum s Japanom, i u samom pitanju Mandžurije, te žitnice dalekog Istoka.

Ukratko kazano, danas je svjetska politika Sovjeta: na istočnoj strani prodiranje, a na zapadnoj obrana. Za obranu od Zapada daju Sovjetima dobru pomoć dvije moćne sile kojima je korijen u evropskom kapitalizmu. Prva je silna utakmica prirodjena privrednom nacionalizmu, a druga dizanje maloga čovjeka.

KAPITALISTIČKA UTAKMICA

Ova utakmica medju narodima ide od poštenog natjecanja do grdne gramzljivosti. Evropa je predala u ruke jednoj novoj zajednici sila riješenje takvih presudnih pitanja kao što je revizija ratnih ugovora. Pobijedjene države okreću se sada k Rusiji, ne što bi ih privlačio komunizam, već jer im je u njihovom očajnom stanju dobro svako oružje kojim bi mogli da zaprijete pobjediteljima. Onda je tu stara provalija izmedju industrijskih država Atlantika i poljodjelskih zemalja istočne Evrope. Ove sada nastoje da stvore jedan agrarni blok koji bi za svoj uvoz imao da dobije osobite carinske povlastice od ostale Evrope, kako bi mogao da odoli utakmici prekomorskih zemalja i Rusije. Pored toga postoji težnja, oličena u Briand-ovu predlogu Pan-Evrope, da sve evropske države suprotstave zajednički front pritisku Amerike i Sovjeta. Izmedju pojedinih država Evrope vlada velika zbrka, one se danas ogradjuju od susjeda sve to višim carinskim zidovima, a sutra novim trgovinskim ugovorima odobravaju jedna drugoj uzajamne kontingente, udaljujući se pri tome sve to više od klauzule najpovlašćenije države. Povrh toga primjećuje se kod svih, pored sklonosti k etatizmu, sveopće nezadovoljstvo s parlamentarnim oblikom vladanja. Opaža se takodjer težnja k uredjenju trgovine po ugledu na sovjetski monopol inostrane trgovine. Evropske su razmirice dovele

do svjetskog rata i omogućile rusku revoluciju; one sve do danas obezbjedjuju rusku revoluciju protiv napadaja izvanka.

DIZANJE MALOG ČOVJEKA

Još važnije od ovoga što smo naprijed rekli je dizanje malog čovjeka u svijetu. Feudalizam je mogao da se održi samo nejednakošću u oružanju. Froissart priča u svom opisu bitke kod Crécy-a 1346.e godine, kako je oblak strelica engleskih slobodnjaka zastro sunce i uništio cvijet francuskog viteštva, gorde one u oklop obučene konjanike. Dugi lukovi i topovi, koji se malo zatim pojaviše, skršiše feudni poredak i podigoše važnost običnog čovjeka. Otad je njegov napredak išao sad gore, sad dolje.

U svjetskom ratu glavna uzdanica bijaše teška artilerija. Nijemci su bili sagradili takve topove s kojima su mogli da sruše svaku ljudskom rukom sazdanu tvrdjavu. Ali kad je rat doveo do medjusobnog satiranja vidjelo se da veliki topovi nisu kadri da sami izvojšte pobjedu. Glavno navalno oružje postadoše opet puška i nož, a najjača obrana grudi prostog vojnika, redova. Njemačka je mogla da digne u zrak belgijske tvrdjave, da pošalje Zeppeline nad London, i da iz Gothâ bombarduje Pariz, ali njemačka vojska nije bila kadra da probije liniju francuskih poilu-a kod Verduna. Njemački je nasljednik prijestola

1916.e slao na frontu jedan teški top za drugim, dok nije, tako reći, stajao topovski točak do točka na čitavoj liniji od Saint-Mihiel-a do lakta Maase. Tuda se za šest mjeseci bila najstrašnija bitka koju je ikad vidio svijet. Ali živi zid Francuza, koji su stalno dobivali zamjenu, gutao je puščana zrna i granate. I francuska linija odolje. Nedavno su kopajući našli mrtve francuske vojnike koji su stali uspravno na nogama s bajonetom u ruci, jer su očevidno bili živi zakopani kod lagumanja Verduna. Francuska zaista ima rašta da štuje poilu-a, svog junačkog pješaka.

No što je, osim lijepih riječi, za to dobio mali čovjek koji je izvojštio pobjedu? Engleskim je ratnicima Lloyd George bio obećao da će na povratku svome domu naći zemlju dostojnu junaka. Kad tamo, što vidješe vrativši se svojim kućama? Slike poput one koju je Alfred Noyes opisao u pjesmi »Ples Pobjede« — gizdave gospodje i gospodu okupljene na raskošnom plesu, gdje jedni drugima čestitaju Pax Britannica, a naokolo po tamnim uglovima stoje sjene palih iz Flandrije koji platiše trošak za zabavu.

Ipak se poslije rata opaža opći pokret za priznanje većih prava malom čovjeku. Podijeljeno mu je jednako izborno pravo, seljak je u raznim državama slavio pobjedu nad vlasnikom zemlje, novi »ratni bogataši« zamijenili su djelomično stari srednji stalež koji je u znatnoj mjeri pao u siromaštvo. Glas proizvadjača stao se sve

to većma uvažavati u privrednim vijećima kod raznih vlada. Organizovano radništvo pita se za mišljenje u pitanjima državne politike, čak i u Americi. Medjunarodni Ured Rada u Ženevi radi za opću stvar svjetskog radništva. Štaviše, u raznim vladama u Evropi sjede socialistički ministri, koji su prije bili obični radnici.

Opaža se da se razvija klasna solidarnost kojoj je danas teško izmjeriti doseg. Ali jedno vidimo, a to je da ona ide preko medjunarodnih granica, iz dubina u dubine. Komunisti potpiruju ovaj pokret. Klasni interes, ma koliko bio mutan u mirno doba, sačinjava najjaču obranu Sovjeta od Zapada. On ih osposobljuje za prodiranje na istok.

POPRIŠTE PRIVREDNOG RATA

Sovjetska se Rusija danas pojavljuje bezmalo u svim medjunarodnim konferencijama, te služi kao protuteža jednoj ili drugoj strani. Ovakva protuteža u svjetskim pitanjima ne smije se potcijeniti.

Iako se ne bavimo proročanstvima, pokušat ćemo da primijenimo nauk historije na današnje stanje u svijetu. Poznato je da su za veličinu svake države potrebna tri bitna uslova: da ima veliki prostor za unutrašnje širenje; da ima pri ruci obilje sirovina i hrane; i da ima krepak i čil narod, pun stvaralačkog duha kojega naprijed kreće jedan veliki narodni cilj. Danas nalazimo

da tri zemlje u svijetu odgovaraju ovim uslovima: Sjedinjene Države Američke, Sovjetska Rusija i Kina.

U Sjedinjenim Državama kapitalizam izradjuje nove oblike, osnovane na privatnoj svojini i preduzimljivosti, zato da bi se poboljšalo stanje onih koji su sposobni da se podignu.

U Sovjetskoj Rusiji socializam izradjuje nove oblike, osnovane na ukinuću privatne svojine i na skupnom naporu, da bi se poboljšalo stanje cjelokupnog društva.

Kina pak nije ni kapitalistička ni socialistička, već u kolebljivom stanju, jer je stoprv izašla iz srednjovjekovnih prilika. I Kina ima ona tri uslova narodne veličine: deset miliona kvadratnih kilometara bogate i raznolike zemlje; mnoštvo sirovina potrebnih za industrijsku civilizaciju, izmedju ostaloga miliardu tona željezne rude i ogromnu zalihu od 300 miliarda tona uglja; i žilav, obrtan narod od 400 miliona, koji je pregnuo da postigne veliki cilj političkog ujedinjenja koje se nije ranije moglo privesti u djelo zbog oskudice prikladnih saobraćajnih i prometnih sredstava.

I Rusija i Kina su stare države i nove civilizacije. One su jedna drugoj slične i po političkim ustanovama, jer Kinom, sasvim kao i Rusijom, vlada jedna stranka (Kuomintang) po svom Centralnom Egzekutivnom Odboru. Obje su ove zemlje u socialnoj trzavici; obje se nalaze na du-

hovnom prijelazu; obje izgradjuju novo gradjanstvo kroz borbu omladine sa starijima oko zavedenja novih ustanova. I premda su nankinški vlastodršci odbacili komunizam, u Kini ima nebrojeno miliona ljudi koji nemaju nigdje ništa svoga te prirodno vrše pritisak na vladu u pravcu sporazumijevanja s Moskvom. Kad je 1925.e Kina trebala vanjske pomoći, Kuomintang je morao da sklopi savez s Moskvom, a to se lako može opet dogoditi, osobito s obzirom na obaljenje vrijednosti srebra u kapitalističkim državama, koje je kineskom novcu oduzelo više od polovine vrijednosti.

Svi ovi razlozi upućuju na to da će Kina, a naročito Mandžurija, biti ono bojno polje na kojemu će se voditi odlučna privredna bitka izmedju kapitalizma i socializma. Sudbina je htjela da se najveće svjetsko tržište razvije baš ondje gdje je kapitalizam najranjaviji. Istina, trgovina s Istokom nema danas odlučne važnosti. Ipak je onako kako je kazao Wu T'ing Fang: »Produžite samo za jedan palac skute od košulje svakome Kinezu pa ćete s time zaposliti za čitavu godinu dana sve tvornice pamučnih tkanina na svijetu«. Slično predvidja Julian Arnold, američki trgovinski ataše u Kini, ovim svojim riječima: »Kad se Azija sasma modernizuje ona će dati više posla medjunarodnoj trgovini nego ga je ikad dao ijedan drugi dio svijeta«.

Američki gavani mogu da se obmanjuju da će sav svijet biti primoran da k njima dolazi, zato što oni drže novce, ali Sovjeti predobro znaju koju snagu uvjeravanja ima jeftino drvo u ogoljeloj zemlji kao što je Kina, i jeftin petrolej za mladu industriju kao što je kineska. Lako se može dogoditi da će do malo godina industrializovana Kina kupovati mašine američkog obrasca, izradjene u Rusiji. Sovjeti se od Zapada uče tehnici, a poučavaju u njoj Istok. S tim poučavanjem prati se nauka Karla Marxa. A s naukom Karla Marxa poplavit će Istok ruske rukotvorine, koje možda ne će nalaziti prodje na Zapadu, ali će ih Sovjeti prodavati na Istoku makar i ispod cijene samo da dobiju političku premoć proti imperializmu Zapada. U Mandžuriji su Sovjeti već lani prodavali robu koja je dobra kao i ona sa Zapada a mnogo cjenja.

Onaj sistem kojemu podje za rukom da osvoji azijsko tržište, i da izgradi kupovnu moć najvećeg potrošačkog bloka na svijetu, taj će po svoj prilici nametnuti Istoku i svoje političke i privredne ustanove. Više je nego vjerovatno da će neke azijske zemlje ući u krug sovjetskog monopola vanjske trgovine, i da će zatvoriti vrata američkoj trgovini. Treba da smo pripravni i na to da će Istok prigrliti kolektivizam kao sredstvo za obezbjedjenje svog privrednog razvića nezavisno od tudjeg kapitala. Mora se očekivati da će uspjesi koje su Sovjeti postigli u jednoj zao-

staloj zemlji kao što je Rusija potaknuti uspavani Istok da slijedi njihov primjer. Ali da Azija, koja je danas još neutralna, ima toliku silnu težinu da će u borbi izmedju kapitalizma i socializma pretegnuti ona strana kojoj se ona prikloni, to uvidjaju samo veoma dalekovidni ljudi.

Mi smo naslijedili gradjanske zakone od Rima, a moralni zakon od Židovstva i Kršćanstva, ali lex oeconomica, privredni zakonik, još nije napisan. Mašinsko doba stvorilo je u svijetu čitav niz novih prilika na koje se ne daju primijeniti naša stara pravila. I silom tih prilika postadoše danas otvorenim pitanjima i odnos vlasti prema svojini i odnos čovjeka prema mašini. Po svemu tome borba dvaju sistema o Aziju bit će ujedno i borba o to ko će nametnuti svijetu privredni zakon budućnosti.

Individualizam protiv kolektivizma, to je predmet raspre koja je zahvatila cijeli svijet. U ovo mašinsko doba, kad se nadničari prikovani za mašinu više množe nego ijedna druga klasa, jasno je da pojedinac mora ustupiti prvo mjesto sistemu. Mi se, iako nesvjesno, pomalo već prilagodjujemo novom redu; tako smo, da navedemo samo jedan primjer, morali napustiti svoje udobne obiteljske domove i priviknuti se na zagušljive stanove u tudjim kućama. Ali je li tim kazano da će demokracija morati da padne u ropstvo, i da ćemo biti primorani da prigrlimo sve ono što uči komunizam? Nipošto.

Bez svake sumnje, ova će socialistička utakmica pod silu nametnuti znatne promjene u medjunarodnim odnosima. Izgleda nam da ulazimo u doba regionalnog kolektivizma izmedju susjednih kapitalističkih država. Kad se zaoštri sukob izmedju Ženeve i Moskve ili Kominterna, izmedju kapitalističkog i radničkog internacionalizma, vjerovatno će se sniziti vertikalne ograde izmedju pojedinih naroda, a sve jače će se isticati medjunarodna crta koja dijeli vodoravne klasne slojeve. Neke evropske zemlje kao da će u sve jačoj mjeri da postaju izradjivačice luksusnih predmeta, i mjesta za razonodu novih svjetskih proizvadjača, dok će Amerika i Sovjetska Rusija, ta dva industrijska orijaša, da se uhvate u koštac u Evropi i na otvorenim tržištima Azije.

U ovoj svjetskoj utakmici Americi je namijenjena osobita uloga. Ona, koja je drugima pokazala put k industrializaciji, danas je po svojem položaju zvana da posreduje izmedju individualizma i kolektivizma. U novom razdoblju ljudskog razvića koje se sad otvara nije nikako moguće da se održi laissez-faire u privredi. Ovo treba da bude doba novog kapitalizma, uravnoteženosti, reda i discipline, doba saradnje u granicama državâ i saradnje izmedju država. Imao bi da bude zadatak Amerike da traži riješenje pitanju prekomjerne proizvodnje, čuvajući najljepše strane osobne iniciative i usvajajući koristi zadružnog napora. Da bi se moglo naći ovako

riješenje, trebalo bi da kadšto ideal usluge bližnjemu zamijeni materialnu korist. Ako Amerika misli da sačuva vodstvo u svjetskim poslovima, nužno je da Amerikanci u to ulože oba ona svojstva koja im pripisuje Delisle Burns — inteligenciju učenjaka i simpatiju pjesnika.

Ovaj svjetski spor potvrdjuje bolje od ičesa drugoga istinu starog proročanstva koje glasi: »Carstva se pomiču na Zapad«. Carstva su zaista išla istim putem kojim se kretao čovjek u traženju sirovina, prostora i privredne moći, od Babilona i Egipta k Grčkoj, Rimu, Španiji, Francuskoj, Britaniji i Njemačkoj, pa najposlije k Americi. Iz Sredozemnog Mora prevlast je prešla na Atlantik, kao što će u buduće prijeći na Pacifik. Spengler-ovo Opadanje Zapada možda je preuranjeno nagoviještanje sutona evropskih bogova. No svakako se poprište pomiče k novim privrednim središtima Tihog Oceana. Stari Istok postaje novi Zapad. Na tom će se zemljištu rasplamtjeti sukob izmedju kapitalizma i socializma, izmedju Amerike i Pan-Sovjetizma.

Kako će ova borba da se okonča, to je skrito u tamnom krilu budućnosti. U stanju su da to predvide tek vanredno dalekovidni ljudi, samo takvi koji su sposobni da se poistovjetuju s čitavim čovječanstvom, te koji umiju da kroz punoću vremena polagano stupaju sredinom puta izmedju zanešenjaka željnih promjena i okorjelih sebičnjaka. Bez novotara svaki bi napredak bio

spor. Da nije bilo Sinn Fein-a ne bi danas bilo Irske Slobodne Države. Da nema Boljševika ne bi se kapitalističke države sjetile da stave red u svojim kućama.

Moji su lični pogledi na ovu borbu označeni već davno riječima Roberta Burnsa: »Čovjekova nečovječnost prema čovjeku ucvijelila je nebrojene hiljade«. Sasvimtim, čovjek je vazda zanimiv, i onda kad je izgubljen, jer nikad ne sustaje u traženju Svetog Grala, a to je — da se ukine siromaštvo.

DODATAK

SOVJETSKA PRIVREDA U NAJNOVIJOJ FAZI

Po čudnoj ironiji sudbine a u dobri čas za boljševike, kapitalističke države uslužno zagrezoše sve do vrata u depresiju baš kad su boljševici najnužnije trebali odušak. Taj im je odušak bio potrebit kako bi u sadašnjoj periodi usporene brzine[32]) mogli da učvrste svoje tečevine; kako bi, poklonivši više pažnje ljudskim potrebama, pobudili novo oduševljenje u svojim industrijskim četama; i kako bi pospješili izučenje osoblja koje im je potrebno za već podignute

[32]) U proljeću 1932.e prestao je u ruskoj industriji napredak koji je bio predvidjen Planom. Štaviše, u teškoj industriji nastalo je opadanje produkcije koje još traje. Glavni su uzroci tome smetnje u saobraćaju, zbog kojih tvornice ne dobivaju potrebiti ugalj i metale, pa nestalnost i slaba sprema raspoložive radne snage. U gradnji tvornica nije bilo zastoja. Tačno po Planu sagradjeno je mnoštvo novih fabrika, ali mnoge nisu mogle da prorade, ili ne rade kako valja. Stoga su sovjetske vlasti u zadnje doba odgodile otvorenje mnogih tvornica koje su po Planu imale da prorade ove godine, i to sve dotle dok one ne budu uredno opremljene i dok im ne bude zajamčeno snabdijevanje potrebnim sirovinama.

tvornice. I kao da su navlaš htjeli da istaknu opreku izmedju nestašice radne snage kod njih i »panike nezaposlenosti« u ostalom svijetu, boljševici su posljednjih mjeseci jednom velikom gestom pokušali da podignu stepen življenja kod kuće, te da tako potaknu svjetsku revoluciju, ne napadajem, već primjerom.

Ovo ne znači da je Sovjetska Rusija sasvim izbjegla depresiju. Ali boljševici, iako sporije nego li su predvidjali, produžuju svoje napredovanje, a to usprkos poremećenju njihovog plana izvoza i uvoza uslijed općeg pada cijena u svijetu. Medjutim u inostranstvu mnogi naučnjaci i razne vlade proučavaju mogućnost planiranja za njihove zemlje, kako bi se one mogle takmiti s Rusijom. Svakako, već na prvi pogled pada nam u oko da su boljševici stvorili u Rusiji tri stvari koje nigdje na svijetu ne nalazimo u tolikoj mjeri: a) jedan veliki narodni cilj, koji sastoji u socializovanju i industrializaciji svoje zaostale zemlje; b) monopol vanjske trgovine kojim je planski sistem zaštićen od pogubnih posljedica kolebanja kursa; c) jednu privrednu vlast, sa svemoćnom policijom u rukama središnje uprave, koja joj služi za pobijanje privrednog individualizma i uopće svakog otpora proti onome što planski zakoni smatraju bitnim. Osim toga, u Rusiji se plan razvitka privrednog života izradjuje od godine do godine na strogo naučnoj osnovi. Kroz sve promjene, bilo da prevladjuju socialističke ili kapita-

listične metode, boljševicima su stalno pred očima isti revolucionarni ciljevi — naime ostvarenje socializovane privrede, s jedinstvenim planom i nadzorom, ukinuće klasa, i postignuće blagostanja i visokog stepena prosvjete za cjelokupno društvo.

Znači li najnovije pooštrenje kapitalističkih metoda u Sovjetskoj Rusiji početak jedne nove periode? Činjenice ne potvrdjuju da bi bilo svršilo prelazno doba i već započeo pravi socializam, kako se hoće u Moskvi. Ali ne može biti govora o kakvom povlačenju ka kapitalizmu, kako tvrdi inostrana štampa. Prije bismo rekli da je sad nastupilo doba učvršćivanja, koje prirodno slijedi za one tri periode uništavanja, oporavljanja i grozničave obnove kroz koje je prošla revolucija. Da ovo bolje shvatimo treba da uzmemo na um te prethodne periode, u kojima su se ovim redom naizmjence isticale razne lozinke:

Prvo doba, Ratni Komunizam, 1917-21.e. Državna politika upotrebljava socialističke metode; oštra klasna borba; državna je vlast centralizovana; ukinut je individualizam; pokušalo se obračunavanje bez novca; uništen je kapitalistički poredak.

Drugo doba, NEP, 1921-1928.e. Državna politika upotrebljava kapitalističke metode; klasna se borba stišala; provodi se decentralizacija vlasti; individualizam je donekle trpljen (natjecanje izmedju socializovane i privatne strane); povratak k novcu i k trgovačkom obračunavanju; oporavljenje privrednog života.

Treće doba, Socialistička Ofenziva, 1928-1931.e. Državna politika upotrebljava socialističke metode; nanovo se rasplamtila klasna borba; povratak k centralizaciji vlasti; novi pokušaj obračunavanja bez novca u socializovanim preduzećima; obnova na socialističkoj osnovi.

Prva je Petiljetka zahtijevala usredotočenje napora oko tvornica i predmeta za proizvodnju, te se tome moralo žrtvovati blagostanje sovjetskih gradjana. Boljševici vele da je zemlja od pretežno poljodjelske sad postala pretežno industrijska; da su već postavljene temelji socializmu (razumijevajući pod tim da je privreda pretežno socializovana i podvrgnuta planu i kontroli, i da je društvo stvarno svedeno na jednu klasu, a ako ima novih razlika medju ljudima, da se one ne osnivaju na bogatstvu, već na služenju državi); stoga je, kažu, prvi dio prvobitnog programa stvarno izvršen. Stalin je prošlog ljeta navijestio da je »glavni problem revolucije riješen«. Poslije toga je kormilo okrenuto opet na desno.

Sadašnje doba, od 1931.e. Državna politika upotrebljava pojedine kapitalističke metode; klasna je borba ublažena; decentralizacija vlasti u industriji; djelomično se trpi individualizam izvan socializovanih preduzeća; učvršće-

nje i napredovanje u pravcu socializma kapitalističkim sredstvima.

Drugi Petogodišnji Plan[33]) koji stupa na snagu 1.og januara 1933.e ima dvije posebne značajne crte. On se na jednoj strani baca s novom energijom na razviće Azije, a na drugoj se obazira mnogo više nego dosad na ljudske potrebe, na boljitak i odgoj gradjana, ne usporujući ipak dizanje novih postrojenja.

[33]) Program druge Petiljetke (1933—1937) nije objavljen, a izgleda da još nije ni konačno utvrdjen. Na 17.om kongresu komunističke stranke februara 1932.e bile su mu odobrene samo glavne direktive. Dosad se općenito mislilo da su ga sovjetski vlastodršci konačno odobrili ali da ga još drže u tajnosti. Najnovija kriza u saobraćaju i u teškoj industriji imat će svakako za posljedicu znatnu preinaku Plana. Ako su sovjetski vlastodršci ovo već ranije predvidjali, tad je pogotovu shvatljivo zašto nisu dosad objavili drugi petogodišnji plan. Po onome što je prije ove krize bilo prodrlo u javnost, za drugu Petiljetku predvidjalo se slijedeće uvećanje godišnje proizvodnje (radi uporedjenja dodajemo koliko je bilo predvidjeno u prvoj Petiljetki, i koliko je bilo proizvedeno god. 1913.e i 1931.e).

Predmet	Predvidjeno: za 1937.u	za 1932.u	Proizvedeno: 1931.e	1913.e
Ugalj (miliona tona)	250	90	56,6	2,9
Petrolej (miliona tona)	80	28	22,9	9,3
Željezo i čelik (miliona tona)	40	18,5	9,5	9
Električna struja (miliarde KW	100	17	17	1,9
Automobili (hiljada)	290	95	23,4	—
Traktori (hiljada)	170	92	41,3	—

Za vrijeme druge Petiljetke imao bi da se ukupno investira kapital od 150 miliarda rubalja, nasuprot 66 miliarda u prvoj Petiljetki.

Iz ovog općeg pregleda izostavljeno je više toga što je važno, kao, na primjer, uticaj koji je u svakoj od ovih perioda vršila medjunarodna situacija. Ipak ćemo, držeći pred očima gore opisani razvitak, moći da prosudimo da li je u revoluciji sada nastala kakva nova promjena, ili čak jedna nova perioda.

RAZLOZI BLAŽEG POSTUPANJA

God. 1931.e došlo se do spoznaje da je brzina predvidjena u Petogodišnjem Planu nathodila sposobnost nekih temeljnih industrija, osobito uglja,[34]) željeza i saobraćaja. A što je još važnije,

[34]) Poslije stalnog napredovanja u proizvodnji uglja, prvi put se opazio zastoj, pa opadanje u prvoj polovini 1932.e godine. Godine 1927.e produkcija je bila za 10% veća nego posljednje predratne godine, koje se izvadilo 28,9 miliona tona. Za Petiljetke proizvodnja je svake godine redovito rasla za 10—20% te je 1931.e bila dvostruko veća nego pred svjetski rat (56,6 miliona tona). Januara 1932.e bila je mjesečna produkcija oko 6 miliona tona, jula oko 5 miliona tona, a avgusta oko 4½ miliona tona. Prvih 8 mjeseci ove godine svega se izvadilo oko 40 miliona tona, što bi pretstavljalo od prilike 10% poviška prema prethodnoj godini. Ali kako je od juna mjeseca (u glavnom zbog bježanja radnika) počela da opada proizvodnja u Donskom basenu, koji daje ¾ uglja Sovjetima, ne može se znati hoće li ovogodišnja proizvodnja, i za koliko, nadvisiti lanjsku. Da bi se produkcija podigla, i žene rade u ugljenicima, premda čl. 129 Zakona o Radu to izrijekom zabranjuje. Za istovremeni zastoj u produkciji željeza i u saobraćaju vidi Primjedbe na str. 240. i 256.

uvidjelo se da se lakše i brže može namjestiti strojeve nego li neuke seljake pretvoriti u vješte radnike. Troškovi proizvodnje nisu se spustili niti je proizvodna moć narasla onako brzo kako je bilo predvidjeno. Nije se napokon postigla ni očekivana vrsnoća sovjetskih rukotvorina, iako su ove stalno bolje.

Reklo se da je svemu ovome kriva nesposobnost radne snage i slaba uprava. Dne 23.eg juna 1931.e Stalin je na jednoj konferenciji industrijskih upravnika ukratko iznio šest novih uslova industrijskog razvitka dokazujući da oni nužno nameću nove metode. Otad je vlada izdala bezbroj naredaba da bi se ispravili nedostaci u radu i upravi. Po svemu izgleda da se ublažuje oštrina Socialističke Ofenzive te da se prelazi na blaže metode NEP-a.

Uzgred ćemo primijetiti da su sad prilike iz temelja različite od onih u početku NEP-a. God. 1921.e vlada je imala samo malo industrijskih preduzeća, a poslovi su bili došli na mrtvu tačku zato što su seljaci tražili quid pro quo, naime za svoje žito robu koje nije bilo u dovoljnoj mjeri. Sada pak vlada ima pod svojom rukom ogromnu industrijsku organizaciju, ali joj nedostaje dovoljno izvježbana radna snaga. Industrijski proletariat nije bio kadar da se izuči onom brzinom koja se zahtijevala prema planu. Osim toga, kad je bio prestao pritisak god. 1921.e, zemlja se onda oporavljala trošeći salo nakupljeno za vrijeme carstva. Naprotiv godine 1932.e povećanje potrošnje znači smanjenje socialističkih zaliha.

Sa socialno-tehničkog gledišta i NEP i ova najnovija promjena ustupci su, dragovoljno ili prinudno učinjeni, ljudskim stvorenjima koja rukovode mašine, i to bez obzira na same mašine. Ne smijemo zaboraviti da su boljševici i u najružičastijim opisima budućnosti uvijek tvrdili da nije moguće ostvariti komunizam dok god se ne promijeni ljudska narav te rad ne postane, mjesto sredstva za izdržavanje života, prva životna potreba čovjekova. »Prelazno doba« socializma po njima je ono vrijeme u koje se zbiva ta promjena. Jasno je da smo još daleko od toga da bi ljudi smatrali rad jednako potrebnim kao jelo i spavanje. Organizovane mase, vješto oduševljene za jedan daleki cilj, istina sposobne su da podnose neizmjerne žrtve. Ali se ne smije previše odugovlačiti zadovoljenje prijekih potreba čovjekovih; treba priuštiti odmor radnoj snazi premorenoj za vrijeme prve Petiljetke; potrebno je ublažiti dosadu rada, koji je čovjeku još uvijek i prije svega puko sredstvo za izdržavanje. Tako je došlo da se moralo povoljiti ljudskim slaboćama, te se tim najbolje objašnjavaju očevidne olakšice koje se sada čine radnicima u Sovjetskoj Rusiji.

SREDSTVA ZA PODSTICANJE RADNIKA

Za svrhe ovog članka bit će dovoljan jedan opći pregled promjene u postupanju s radnom snagom. Stalin, tražeći da ukloni nedostatke u radu, upotrebio je kao glavno sredstvo za to podsticanje stručnih radnika, obećavajući im razne materialne probitke.

Već s prvom Petiljetkom zaveden je sustav organizovanog podsticanja poznat pod imenom »socialističkog natjecanja«. Skupovi radnika bili su razdijeljeni u takmačke jedinice koje se jedna s drugom natječu u jakosti i vještini, pa oni medju njima koji se pokažu najbolji u pogledu količine i kakvoće proizvedene robe, dobiju odredjenu nagradu. Postavljene su u radionicama osobite table, i to crvene za upisivanje imena vrijednih radnika, i crne na kojima se zapisuju nevrijedni. Postoje takodjer t. zv. jurišne brigade, ili pokazivači koji treba da što prije svrše odredjeni rad te da pokažu mlakim drugovima kako se brzo mogu posvršavati razni poslovi. Sve ovo ima svoju vrijednost. Ali kako se lanjske godine silno umnožio broj jurišnih brigada, pomalo prestaje biti odlikovanjem to što je neko pokazivač. Pa nisu ni svi članovi jurišnih brigada u tome složni da je rad baš prava potreba života. Štaviše, kad se pojavila nestašica radne snage, mnogi se radnici uzeše ponašati sasvim onako kako čine obični smrtnici kad je velika tražnja za njima. Stadoše, naime, da izbiraju tvornice gdje

su im se nudile najpovoljnije pogodbe. Uslijed toga se u nekim tvornicama svakih šest mjeseci izmjenjivalo 40 od sto radnika pa i više.

Stalin je ustanovio kao uzrok bolesti »ljevičarsko« teoretsko izjednačenje nadnica. No u stvari nije nikad bilo prave jednakosti nadnica. Postojala je samo težnja za izjednačenjem, oko čega su najviše radili vodje radničkih saveza poduprti od prostih radnika, kojima se govorilo da je revolucija po njima i za njih izvojštena. Pomalo je već bilo počelo nestajati razlike izmedju stručnih i prostih radnika. To je po naravi ljudskoj imalo za posljedicu da neuki radnici nisu više marili da se koriste naučnim tečajevima koji su bili za njih otvoreni u večernjim školama.

Da se ovome stane na put, te da se potakne radništvo na učenje, izdata je naredba kojom se, počevši od 1.og oktobra 1931.e, podižu prosječno za 30 od sto plaće spremnim radnicima i stručnjacima. U metalnoj industriji i kod ugljenika neke povišice dostižu 100 postotaka. Spremnim radnicima priznate su i posebne povlastice u pogledu nabavke hrane i stana. Sustav plaćanja po komadu preuredjen je tako da povišica sada raste geometrijskom progresijom. Od prošlog aprila zavedeno je na kolektivnim imanjima plaćanje od komada, kod kojega se na jednoj strani vodi račun o većim ili manjim teškoćama raznih vrsta rada, a na drugoj o stepenu vještine i iskustva koje iziskuje svaki pojedini rad. Ujedno je svim

privrednim vlastima stavljeno u dužnost da moraju povećati prilog koji je odredjen za nagrade radnicima, za njihovu stručnu pouku, za odgojne ekskursije i slično. U ovom novom službenom razlikovanju gradjana sadržano je priznanje da će se otsad vrijednost pojedinca za revoluciju prosudjivati više po koristi njegova rada za državu nego li po staleškom porijeklu.

Jasno je da se željeni podsticaj nije mogao postići samim povišenjem platâ stručnim radnicima. Trebalo je da se istovremeno stvori i mogućnost da oni s novim viškom plaće mogu kupovati nešto drugo nego li su državne obveznice. Radi toga je stotine novih trgovina bilo otvoreno, i stotine starih preotvoreno, sve kako bi se u što većoj mjeri izašlo na susret četrnaest godina staroj tražnji predmeta za potrošnju. Čak su i kolektivna imanja bila ponukana da za svoj račun otvore po gradovima trgovine u kojima će prodavati na malo svoje proizvode. Od ovih se mjera očekuje da će se u toku 1932.e povećati za 25 od sto, naprama prošloj godini, fizički obim životnih namirnica donesenih na tržište. Kod toga je uzeto u račun hiljadu miliona kutija konzervirane hrane, to jest dvostruko više nego li 1931.e. Što se pak tiče rukotvorina, računa se da će ih biti na prodaju 20 na sto više nego lani. Vlada je, odlučivši se i u ovome za velike mjere, naredila svim trgovinama da moraju spustiti cijene, prosječno za 30 od sto. Provedenje ove mjere

povjereno je Uredima za kontrolu cijena u svim većim gradovima, iza kojih stoji RKI (Radničko-Seljačka Inspekcija).[35])

Od velikog je interesa pouzdanje koje vlada sada poklanja kustarnima, ili zanatlijama. Neki računaju da su prije revolucije ovi mali obrtnici prodavali seljacima i gradskim radnicima 50 od sto svih predmeta koje su ovi trebovali. S likvidacijom privatnih preduzeća 1928.e ovi su zanatlije bili materialno uništeni kao proizvadjači, ili su bili nagnani da rade za državu. Najnovijim naredbama oni su oslobodjeni od jedne trećine poreza, i k tome ih država snabdijeva orudjem i sirovinama, sokoleći ih na taj način da se vrate k nekadašnjoj proizvodnji.

Vlada je uvelike proširila i svoj stanbeni program. Novi se stanovi grade već godinama. Ali uslijed prirodnog priraštaja stanovništva i preseljavanja u nova industrijska središta još uvijek vlada oskudica stanova. Očevidno mora da rdjavo djeluje na prostog radnika kad pogleda nove, svjetle i zračne fabrične prostorije u kojima provodi dan pa ih usporedi s tamnim, nezdravim podrumima predratnih kuća u kojima je još uvijek primoran da stanuje. Na novijim se zgradama vidi da su gradjene prema socialnom na-

[35]) Dekretima od 6.og i 10.og maja 1932.e bila je dopuštena seljacima slobodna prodaja nerekviriranog žita, mesa, povrća i t. d., i ta je trgovina bila oslobodjena od poreza. Ali pored toga, cijene su tim predmetima još uvijek strašno visoke u slobodnoj trgovini.

čelu da se zadružni život ima pretpostaviti porodičnom životu. U njima su, naime, sve spavaće sobe malene, dok su naprotiv veoma prostrane sve zajedničke prostorije (blagovaone, klupski lokali, društvene dvorane i t. d.). Izgleda da se ruska mašta osobito zagrijala za izradjivanje gradskih planova. Da se dovede u sklad ova svuď raširena težnja bio je ustanovljen prošlog novembra Savezni Savjet Općinske Privrede, sa širokim ovlašćenjima u cilju da se pospješi gradnja stanova te da se što prije podignu uslovi življenja na stepen koji će odgovarati novim uslovima rada.

Ovako boljševici sustavno rade da podignu način življenja iznad onog »stepena pregaranja« koji se smatrao neophodno nužnim za provedenje prvog Petogodišnjeg Plana. Posljednje tri godine napor je bio jako zamoran, dnevni obroci bijahu preveć škrti. Sada pak, i da nije bilo drugih razloga, već stoga što se manje prodaje inostranstvu moralo je da ostane za domaću potrošnju više životnih namirnica i drugih predmeta domaće proizvodnje. Bilo da su boljševici u svojoj uvidjavnosti navlaš ublažili dosadašnji pritisak ili da su se našli primorani da to učine, za masu naroda to je svejedno. Samo ako ovo stanje potraje boljševici će, sva je prilika, imati sutra pod svojom vlasti dobro okrijepljenu radničku vojsku, kod koje će se mnogo lakše razviti zanos potrebit za provedenje drugog Petogodišnjeg Plana nego li bi bilo da nije savremena depresija u kapitalističkim državama donijela boljševicima ovaj trenutni odmor.

LIČNA ODGOVORNOST

Vrijedan je pažnje i preokret u pitanju odgovornosti, koja se sada stala prebacivati s grupa na pojedince.

Tvornice i druge ustanove bile su prije većinom pod upravom odborâ, u kojima su sjedili šefovi raznih vladinih odjeljenja. Osim toga uprava je potpadala pod česte preglede financijskih činovnika, Radničko-Seljačke Inspekcije, GPU-a, radničkih saveza, radničkih odbora, i svi su ovi davali upravi upute kako treba da vodi posao. Ali sad se otkrilo da ovaka skupna odgovornost ima i svoje slabe strane. Istina, ona sprječava zloupotrebljavanje vlasti od strane pojedinaca, ali ujedno uliva u pojedinca i neki osjećaj neodgovornosti. Stalinova je riječ da je ova neodgovornost ili »depersonalizacija« postala pravi bič za industriju.

Po njemu se glavni uzrok nereda ima tražiti u neprekidnom radnom tjednu od pet dana, koji je bio općenito uveden 1929.e, da bi se ukinuo nedjeljni blagdan, te da bi rad u tvornicama mogao da traje bez prekida. To je bio sistem rada s visokim tlakom. Ali je iskustvo doskora pokazalo da neprekidni tjedan od pet dana ne odgo-

vara svakom preduzeću. U prvom redu stoga što nije bilo dovoljno vještih ruku da bi se u času potrebe vazda našao pri ruci pravi stručnjak. Neka se u maloj jednoj tvornici pokvari motor baš u onaj dan kad je jedini električni stručnjak na odmoru, upravniku nema druge no obustaviti rad do sutra. Radnici, a jednako i upravnici, držahu se kao da njih se lično ne tiču sprave koje su skupno upotrebljavali. Uopće niko nije bio jedini odgovornik ni za što. To je dovelo do strašnog umnoženja nemara, neposluha, razbijanja i svakojakog kvara. A što je još gore, ovim se načinom nije nikako dolazilo do složnog napora potrebitog da se podigne proizvodna snaga i da se spuste troškovi proizvodnje.

Stvar je svršila s tim što je izdat čitav niz naredaba kojima se nalagalo svim ustanovama, osim onih koje se bave rasprodajom, da imaju napustiti neprekidni tjedan i uvesti radni dan od šest dana. U šesti dan treba da se odmara čitavo osoblje i da počivaju strojevi. Ovako sad mjesec ima pet tjedana, ali svejedno nedjelja nije bila uspostavljena.

U pokretu za prebačenje odgovornosti na pojedinca značajna je najnovija naredba kojom se smatra zločinstvom namjerno oštećenje strojeva. Za zanemarenje stroja može se pozvati na odgovornost pojedinca ili družinu. Ima još jedna nova vrst osobne odgovornosti upravnika i rukovoditelja, bili ili ne bili oni članovi stranke.

Zanimivo je kako se sad ističe upravnička vještina. Marx je u svojoj radnoj teoriji o vrijednosti, izgleda, potcjenjivao udio stručne uprave u proizvodnji. Sva je prilika da su i boljševici isprva polagali prevelike nade u prirodjenu pronicavost prostih radnika očekujući da će se oni pokazati dorasli novim ulogama. Svakako, sad je upravniku data nova vlast te je on postao gradjanin najveće važnosti za sovjetsku državu.

INICIATIVA

Ovoliko, ukratko, o važnosti koja se u najnovije doba poklanja materialnom podsticanju stručnih radnika, i pojedinačkoj odgovornosti. Sad ćemo prijeći na drugo još zamršenije pitanje koje je iskrslo s privrednim planom, a to je kako da se nadje pravi srednji put izmedju centralizovanog vodstva i mjesne samouprave. Drugim riječima, koliko da se iniciative prepusti upravnicima trustova da bi se postigli najbolji rezultati, imajući pri tome uvijek na umu da ti upravnici, baš kao ni radnici, nisu mnogo napredovali na putu k socialističkom idealu.

Ovo je pitanje stalno na dnevnom redu. Za vrijeme Ratnog Komunizma bio je ideal »jedna jedincata državna tvornica«. Državna su preduzeća tad vodila poslove na netrgovačkoj osnovi knjižnim prenošenjem kroz državnu blagajnu. Kad je iznova započela privatna trgovina pod

NEP-om, glomazna državna preduzeća biše decentralizovana i pretvorena u samoupravne trustove koji su morali raditi za dobitak. Ali 1927.e izadje naredba da se trustovi imaju strogo pridržavati plana propisanog im od središnje vlasti, bilo ili ne bilo dobitka. Kad je započela Socialistička Ofenziva ta su preduzeća nanovo centralizovana, ovaj put u ogromne, okomite zajednice, kojih su neke obuhvatale ništa manje no dvjesta preduzeća. Godine 1931.e pak započe po drugi put proces decentralizacije.

Ovome kolebanju izmedju centralizacije i samouprave trustova uzrok je u teškoćama socialističkog financiranja. Za boljševike bilo je glavno pitanje kako će nakupiti što više kapitala, jer ne uzdajući se u novčanu pomoć izvanka, bijahu primorani da ulažu samo domaći novac u razviće industrije.

Prvih deset godina dok se još socializovana strana natjecala s privatnom vršio se stalni preliv kapitala iz poljodjelstva u industriju, iz lagane industrije u tešku (od predmeta za potrošnju k predmetima za proizvodnju), sve po smišljenoj jednoj osnovi i pod vladinom upravom. Ovo pretakanje kapitala iz privatnog u socializovano gospodarstvo bivalo je s godinama sve to veće, dok nije najzad privatna strana napokon izgubila svaku važnost — onda, naime, kad su seljaci bili natjerani da većinom udju u kolektivne zadruge, a

privatni proizvadjači prinudjeni da ostave svoje radnje.

Ali nakon što ovi izvori presahnuše ili biše socializovani, sisaljke poreza, državnih zajmova i cijena udarenih na predmete za potrošnju nisu više mogle da izbacuju onu golemu hrpu novaca koja je posljednjih godina prolazila kroz jedini lijevak financijskog plana da bi bila utrošena po izboru države. Stoga je Stalin sada izjavio da teška industrija, koja se dotad najviše koristila ovom raspodjelom bogatstva, nema više da se uzda u onu pomoć, već da je i ona dužna da za sebe sakuplja rezervni kapital. Radi toga se ukazalo potrebnim da se popravi slaba uprava i da se ogromne poslovne zajednice razdijele u jedinice kojima će se isplaćivati rad, a da se skupna odgovornost zamijeni osobnom odgovornosti glavnog upravnika.

Nadalje su sve privredne ustanove odsad morale da posluju za gotovo (h o z r a z č e t, ili Privredno Obračunavanje). Ovaj je novi sistem financiranja naročito značajan za sadašnje doba.

Vidjeli smo da je kreditnom reformom od januara 1930.e bio ukinut trgovački kredit izmedju državnih preduzeća, i zamijenjen isključivo bankovnim kreditom, pri čemu je Državna Banka vršila obračunavanje. Mjenice su bile postale suvišne. Poslovni računi jednostavno su se svršavali s tim što bi Državna Banka cijenu robe odbila od kredita kupčeva i nadodala je kreditu pro-

davčevu. Očekivalo se da će ova kreditna reforma smanjiti potrebu gotova novca, pošto su se poslovi na socializovanoj strani u najvećem dijelu imali voditi kroz trgovačke knjige. To je imao da bude, bar za jedan dio svijeta, originalni način oslobodjenja od robovanja zlatu.

Ali se veoma brzo ukazaše nedostatci ovog »ljevičarskog bankarstva«. Kako su trustovi znali da će njihov kredit biti vazda nadopunjavan iz državnog budžeta, oni su kupovali koliko bi im se prohtjelo, bez ikakva ograničenja. To je dovelo do t. zv. »automatskog zaduživanja«. Na drugoj strani pak, kako je Državna Banka odobravala kupovnu cijenu svake robe, ne pitajući je li njom ugodjeno kupcu, prodavci su slabo marili hoće li roba biti dobre vrste. Još gore je što se pojedinački proizvadjači nisu mogli koristiti svojim zalihama, jer su one išle u opći fond. Uslijed toga su oni bili lišeni pristojne nagrade za inicijativu koju bi pokazali smanjenjem cijena proizvodnje i t. d. Posljedica svega bio je financijski nered, koji je dostigao vrhunac početkom 1931.e.

Tad je bio uspostavljen trgovački način računanja, koji je bio uveden u običaj za vrijeme NEP-a. Po novom sustavu Privrednog Obračunavanja, koji je zaveden naredbom 20.og marta 1931.e, svakome je preduzeću odredjena granica kredita. Državna Banka sad izdaje novac samo kad joj se ispravama dokaže da je zaključeni ugovor izvršen — da je roba proizvedena, predata, ili primljena. Valja da je protiv toga bilo otpora od strane trustova, jer im je naredbom od 21.og oktobra dat rok do 1.og novembra da promijene svoj kreditni sustav te da predju s jednostrukog na dvostruki račun — jedan za svoje vlastite glavnice i zalihe, a drugi za novac uziman u zajam kod Državne Banke, koji se ovoj ima vraćati o odredjenim rokovima. Dva tjedna docnije Vrhovni je Sud Sovjetskog Saveza izrekao da prekršenje naredbe o Privrednom Obračunavanju sačinjava zločinstvo. Ovako je poslije jednogodišnjeg pokušaja socialističkog knjigovodstva nanovo uvedeno kapitalističko baratanje s novcem.

Ali sad iskrsnuše nova pitanja. Ako se trustovima uskrati dalji kredit zato što oni nisu izvršili svoj zadatak po planu, što će biti od samog plana? Ako li pak ovo stanje postane opće te se pokaže da se uopće ne dâ dostići predvidjena brzina, kako će onda da se razvija čitav planski sistem? Kako da se trustovima dâ dovoljno iniciative koja bi im služila za podsticaj a da se s tim ne izvrgne opasnosti plan, to pitanje ostaje i nadalje neriješeno.

SNOŠLJIVOST

Naposljetku se u posljednje doba opaža, a to je u mnogom pogledu najznačajnije, prilično ublaženje metoda zastrašivanja koje su se upotreb-

ljavale za vrijeme prisilne kolektivizacije. Izgleda da se sad boljševički prvaci osjećaju sigurniji. Vidljivi je otpor bio ugušen, i manje je napetosti u zraku nego li je ikad bilo od 1924.e. Opaža se više znakova promjene u raspoloženju vlastodržaca. Na nezakonitom tržištu iznova se pojavljuju »gusari«, zanatlije i mali trgovci. Stalin, izjavljujući da proletariat treba da stvori svoju vlastitu inteligenciju, hoće da se radi toga dadu vanstranačkim radnicima iste pogodnosti kao stranačkim drugovima, kako se ne bi razvila nova zatvorena kasta. On traži i da stranka ne čini više razlike u pogledu onih članova stare inteligencije koji lojalno saradjuju. Uvidjelo se regbi da sve sposobne ljude u zemlji treba upotrebiti za nužno školovanje industrijskog osoblja. Tako oni koji su lani bili »opasni« (i kojih je veliki broj bio lišen gradjanstva zbog njihova staleškog porijekla) sad dobiše pravo na stan, hranu, školovanje djece i socialno osiguranje, na sva prava koja su priznata proletariatu.

ČOVJEK I MAŠINA

U Rusiji nam u ovaj čas najviše pada u oko nastojanje da se drukčije odrede odnošaji izmedju čovjeka i mašine. Mehanična oprava, pretpostavka zamišljene industrijske civilizacije, već je gotova, i to u takvoj veličini kakve se još nije vidjelo na svijetu. Ali ljudski material, koji je za

to jednako neophodan, zaostao je za njom te još nema onu moć i spremu koju zahtijevaju već spravne mašine. Vidjeli smo kojim su se sredstvima stali služiti boljševici za podsticanje radnika. Ta nam sredstva izgledaju kapitalistička, jer se obećane pogodnosti stavljaju u izgled radnicima i upravnicima, kao pojedincima. Ali ovo ipak ne znači povratak ka kapitalizmu. Privatna svojina proizvodnih sredstava ostaje i nadalje ukinuta. Prije bi se reklo da se sad njihaljka odmakla od prebrze centralizacije te da se priklonila kompromisu, s industrijskom vojskom (kojoj je rad još uvijek sredstvo za življenje, a ne prva potreba života); ili da se otklonila od klasne borbe, kao pokretne sile, te da se nagnula k djelomičnoj snošljivosti prema ljudskim stvorenjima prisiljenim da žive pod zakonom planske privrede.

Moguće je i da je sadašnja perioda samo taktična kretnja iz vojne znanosti, koja se po Lenjinu ima uzeti za ugled u borbi za postignuće ciljeva Marxova kolektivizma. Promatra li se stvar s ovog gledišta, početak 1931.e pretstavlja »najvišu navalnu tačku«, vrijeme potrebno da se učvrste zauzeti položaji, da se okrijepe jurišne trupe, i da im se podigne duh.

Vodi li ovo u četvrto doba, koje bi imalo da započne kad Sovjetska Rusija bude privredno i politički sigurna? Ili je ovo samo novo vijuganje za uvod u strožiju stegu nego li jê ikad dosad

bila? Ovo donekle zavisi i od oštrine buduće medjunarodne utakmice kad se kapitalističke zemlje budu izvukle iz sadašnjih privrednih neprilika.

Prema saopćenjima iz Moskve industrijska se proizvodnja podigla godine 1931.e za 20 na sto (lijep napredak, iako se nije postiglo 40 na sto kako se predvidjalo po planu). I žetva je bila dobra, bolja od srednje, ali je vanjska trgovina pokazala nepovoljnu bilancu od 125 miliona dolara. Vanjske obveze Sovjetske Vlade iznosile su te godine, po ocjeni Amtorga, oko 400 miliona dolara. U nekim se krugovima vjerovalo da će se Sovjetska Vlada povesti za primjerom drugih vlada te da ne će ispuniti svoje obaveze. Za pokriće ovih vanjskih dugova Državna je Banka imala u svojim podrumima 329 miliona u zlatu, i povrh toga je raspolagala proizvodnjom sibirskog zlata, koja stalno napreduje. Iako su izgledi za vanjsku trgovinu sve to slabiji, i ma da je u Rusiji sve moguće, ipak se ne čini vjerovatno da će Sovjetska Vlada obustaviti plaćanja.

Da li je godine 1931.e revolucija doista ušla u svoju četvrtu periodu, to će pokazati vrijeme i dogodjaji. Ali već sada možemo da stvorimo dva zaključka. Prvo, da je boljševička organizacija rada osposobila Sovjetsku Rusiju da se otme od opće nevolje sa manje vidljivog kvara nego li sav kapitalistički svijet. Drugo, da su boljševici, koristeći se ovim oduškom, mogli da prenesu

svoje glavno staranje s mašina na ljudska stvorenja koja te mašine stavljaju u pogon. Osim toga, kako Sovjeti nisu priznali ni predratne ni ratne dugove, niti ikako učestvuju u reparacijama, oni ne stoje pred financijskom dilemom koja muči druge velike sile. Napokon oni nemaju ni »smrznutih« potraživanja, a nije im nepovoljna ni medjunarodna vojna situacija. Prema svemu ovome izgleda da bi boljševici sad mogli da preduzmu odlučne mjere za podignuće blagostanja svog naroda te da uzmu promicati »svjetsku revoluciju«, ne više otvorenim napadajem kako su ranije prijetili da će učiniti, već primjerom.

ABECEDNI KLJUČ*)

*) Broj označuje stranu knjige. Kratica »i sl.« znači: i na slijedećim stranama.